

door Ann Suetens

In de tweede helft van de achttiende eeuw stijgt de vraag naar katoen dermate, dat men verplicht is een oplossing te zoeken die de produktie van katoendraad en -weefsels kan opvoeren. Die oplossing ligt in de mechanisatie van de verschillende bewerkingen van de katoen. Een hele reeks innovaties grijpen plaats, en op het einde van de eeuw zijn de problemen in verband met de mechanisatie voor een goed deel opgelost. Dat is dan het aandeel van de uitvinders. Het is een tijd waarin allerlei soorten mensen zich bezighouden met techniek, en experimenteren met mechanieken.

Maar tussen de oplossing van een technisch probleem en het werkelijk toepassen van deze oplossing ligt nog een hele weg. De psychologische weerstand die de nieuwe uitvindingen ondervinden, is vaak zeer groot. Vooreerst moet men het nut van de uitvinding inzien, en verder moet men over heel wat durf beschikken om ze werkelijk toe te passen. Naarmate de eeuw vordert, zijn er inderdaad mensen die inzien dat er met een massaproduct, in casu katoen, grote winsten te maken zijn. Aanvankelijk zijn dit echter kapitalisten, die de verkoop van katoen als één van de manieren om geld te verdienen beschouwen, en zich alleszins niet buiten het gebied van de verkoop wagen. Er zal een hele mentaliteitsverandering nodig zijn, eer men het aandurft te investeren in de produktie zelf.

Iemand die dat zal durven is Lieven Bauwens. Het is deze man die de Gentse katoennijverheid een fundamenteel andere weg zal laten inslaan : deze van de grootindustrie.

Bauwens is zowel uitvinder als kapitalist en deze kenmerken maken hem tot een heel nieuw soort ondernemer, iemand die van en voor zijn onderneming leeft, een man die de financiële en de technische last van zijn onderne-

ming zal dragen. Men vindt in hem de culminatie van wat de eigenschappen van de liberale industrieel zijn. Een heel merkwaardig iemand dus.

Zo merkwaardig dat hij het onderwerp werd van een groot aantal mythes. In de loop van de 19de eeuw ontstaat een beeld van Bauwens, dat met steeds meer fabels wordt aangevuld en steeds verder van de werkelijkheid komt te liggen. Immers, voor de romantische negentiende-eeuwer is het feit dat Bauwens een goed voorbeeld van een liberale industrieel is, niet genoeg.

De mythevorming gebeurt in twee fasen.

De eerste stap wordt gezet door auteurs, die relatief vlug na Bauwens' dood over hem geschreven hebben. In deze eerste werken wordt Bauwens een held, een avonturier, en dat alles in dienst van het vaderland. In dat licht wordt er dan voornamelijk gepraat over het feit dat Bauwens de katoenspinmachine in Engeland is gaan halen. Dat feit komt op de voorgrond te staan, men maakt van elke biografie bijna een avonturenroman (1).

Dat vaderland is echter uitermate ondanikbaar en al de biografen uit de periode 1830-1860 dringen er dan ook op aan deze ondankbaarheid goed te maken door een standbeeld voor Bauwens op te richten (2).

Maar een avontuurlijk industrieel vindt men blijkbaar in de 19de eeuw niet bewonderenswaardig genoeg, en het patriottisme dat aan Bauwens toegedicht wordt, volstaat niet om hem als lofwaardig te vereren en geld uit te geven voor een monument.

Men gaat hem dus andere kenmerken toedichten en de tweede fase is dan, dat men van Bauwens de volstrekt onbaatzuchte industrieel en de grote mensenvriend maakt. Dat volstaat blijkbaar en in 1885 krijgen zijn bewonderaars voldoening : er wordt een standbeeld geplaatst voor Bauwens.

Rond 1885 worden een aantal nieuwe werken geschreven, die natuurlijk de nodige fraaie verhalen toevoegen aan de vorige biografieën. Hier komt de belangloze Bauwens uit te voorschijn en zo zal zijn figuur de geschiedenis ingaan. Deze Bauwens hield het geheim van zijn uitvinding niet alleen niet voor zichzelf, hij deelde zowat gratis Mule Jennies uit (3). Hij bezorgde werk aan duizenden, en hij was voor hen de ideale patroon. Hij hield van de kleinen en de zwakken, en het is om hun leed te verzachten dat hij gewerkt heeft (4). Dit laatste beeld van Bauwens heeft tot op heden standgehouden. In de twintigste eeuw zag men blijkbaar de noodzaak in om de verhalen over Bauwens wat meer kracht bij te zetten door ze een wetenschappelijk tintje te geven : men ging nieuwe bronnen, met name de correspondentie van Bauwens nagaan. Maar qua interpretatie verschilt dit soort werken omzeggens niets van de lyrische fabels uit de vorige eeuw (5).

Er bestaat blijkbaar een psychologische weerstand tegen het grondig lezen van documenten van en over Lieven Bauwens (6). Indien men dat wél doet, ontdekt men een andere Bauwens, en die is nu niet bepaald een voorbeeld van belangeloosheid. Bij het lezen van zijn brieven wordt dit duidelijk. Dit is geen man die enkel werkt om zijn vaderland te dienen of zijn medemensen gelukkig te maken, het is iemand met een enorme prestatiedrang, een sterke zucht naar macht en één hoofdbekommerenis : rijk worden.

ZAKENGEEST : EEN FAMILIETREK

Georges Jean Bauwens, de vader van Lieven, is oorspronkelijk allesbehalve rijk. Als meester-leerlooier bezit hij een klein bedrijf, gelegen in het Huidevetterken te Gent. Uit een eerste huwelijk heeft hij een zoon, François (geboren 1763). Weduwnaar geworden, huwt hij een tweede maal, nu met de dochter van een rijke wijnhandelaar uit Gent, nl. Jeanne-Thérèse Van Peteghem. Bij deze vrouw heeft hij twaalf kinderen, waarvan Lieven de oudste is. Door dit huwelijk gaat hij behoren tot de meer gegoede burgerij. Hij verkrijgt langs zijn vrouw om een kapitaal waarmee hij zijn leerlooierij in het Huidevetterken kan uitbreiden. Geleidelijk aan

koopt hij andere gebouwen in Gent, zoals onder meer in 1784 het oude Dominicanessenklooster in het Nieuwland, gesloten in 1783 na de afschaffing van de kontemplatieve orden. De aankoop van dit klooster, aan een veel voordeliger prijs dan in normale omstandigheden het geval zou zijn, is kenschetsend. De Bauwensen zijn zakenlui. Ze handelen onafhankelijk van de publieke opinie, op dat ogenblik zeker niet gunstig staand tegenover deze manier van handelen, die zou kunnen geïnterpreteerd worden als een blijk van steun aan Jozef II (7). Het valt niet uit te maken of G.J. Bauwens werkelijk een aanhanger is van de politiek van Jozef II, maar hij wil er zich alleszins de voordelen niet van laten ontglippen : waar hij goedkoop kan krijgen, slaat hij toe.

Het is dezelfde trek die zijn zoon Lieven later ook zal vertonen : een verroezachten van het psychologisch klimaat waarin zijn medestadsbewoners leven. Men kan dit verklaren vanuit de zakengeest der Bauwensen, maar deze handelswijze duidt eveneens op een onafhankelijke houding ten opzichte van religieuze gevoelens, hetgeen later meer dan eens zal blijken.

Behalve Nieuwland en een handelsreis in de Waaistraat (o.m. dienende voor de wijnhandel die G.J. Bauwens via zijn vrouw verkregen heeft, en die een belangrijke bron van inkomsten is), bezit vader Bauwens nog elf gebouwen in Gent.

Liévin-Jean Bauwens is in de Waaistraat geboren op 14 juni 1769. We weten niet veel over zijn opvoeding. Vader Bauwens wil dat zijn zoons voor alles zakenlui worden. De oudste zoon, François, wordt opgeleid als leerlooier en staat reeds vroeg samen met zijn vader in de zaak. We weten niet of Lieven Bauwens een school heeft bezocht. Zijn opvoeding is vooral praktisch gericht, hij moet immers zijn vader kunnen opvolgen in diens zaak. Het blijkt trouwens, indien we een familieoverlevering kunnen vertrouwen, dat hij reeds zeer vroeg uiting gaf van een uitzonderlijke technische begaafdheid. Reeds op twaalfjarige leeftijd zou hij een uurwerk en enkele soortgelijke werktuigen hebben geconstrueerd, *ce qui lui attirait, de la part de son père, la défense formelle de s'occuper de ces inutilités bien inutiles à un fils d'un tanneur* (8). Deze zin zegt reeds veel

over de aard van de opvoeding die Lieven Bauwens kreeg : er wordt van hem verwacht dat hij leert denken zoals een zakenman denkt, in het teken van het nuttige.

Kort na dit incident wordt Lieven Bauwens trouwens geïntegreerd in de zaak. Als dertienjarige jongen krijgt hij het toezicht over twintig werklieden van een atelier in het Huidevetterken (9). Enkele jaren later wordt hij door zijn vader naar Engeland gestuurd. G.J. Bauwens had toen pas het klooster in het Nieuwland aangekocht, blijkbaar met het plan zijn zaak uit te breiden. Hij zendt zijn zoon naar Undershell & Fox in London. Dit verblijf in Engeland, dat drie jaar zal duren, is wellicht belangrijk voor Lievens latere loopbaan. Hij doet in de leerlooierij hetzelfde wat hij later in de katoenspinnerij zal doen, nl. zich integreren om nadien de procédés naar het vasteland over te brengen. Hij bezoekt in Engeland de voornaamste leerlooierijen van Warwickshire en Staffordshire, waar men zeer vooruitstrevende technieken toepaste (10).

Dit losmaken van "geheimen" uit het buitenland is iets dat veel ondernemers uit de 18de eeuw doen. Maar Bauwens vertegenwoordigt nu al een nieuw type, hij is het zelf die gaat onderzoeken hoe de bewerking in Engeland gebeurt. Het is niet zo dat hij een geheim koopt, zoals de andere ondernemers in de 18de eeuw doen, hij draagt er zelf de technische last van. Hij is het type uitvinder-ondernemer.

De nieuwe technieken die hij naar Gent meebrengt, zijn heel belangrijk gebleken. In 1788 wordt de nieuwe leerlooierij in Nieuwland ingericht, hij past er de in Engeland aangeleerde procédés toe met een spectaculair resultaat. Men slaagt erin het leder te bewerken in zes weken tijd, waar men er vroeger en elders zes maanden voor nodig had, hetgeen betekent dat er 40 % meer winst wordt gerealiseerd.

Door dit alles halen ze zich vanzelfsprekend de verontwaardiging van de andere Gentse leerlooiers op de hals, te meer daar ze het "geheim" van de bewerking voor zich houden.

Hun produkten worden niet in Vlaanderen verkocht. Leleux, een van de moderne biografen van Bauwens, legt dit uit als *un très beau trait du caractère de l'illustre industriel* (11).

Hij zou zijn collega's geen nadeel hebben willen berokkenen. Het valt hem wel bijzonder gemakkelijk dit niet te doen : hij zendt zijn produkten rechtstreeks naar London, waar ze duurder verkocht worden dan de beste Engelse lederwaren.

Gedenkplaat aangebracht op het burgershuis Waaistraat 1, ter herinnering van de geboorte van Lieven Bauwens in 1769.

Symbolisch is het feit dat naast dit geboortehuis van Lieven Bauwens, de stichter van de Gentse katoennijverheid in de begin van de 19de eeuw, de imposante gebouwen van Vooruit zijn gelegen, op het einde van de vorige eeuw gebouwd als exponent van de decennialange socialistische arbeidersstrijd die het gevolg was van mistoestanden in deze nijverheid.

(Foto M.I.A.T., Gent)

Wanneer vader Bauwens op 16 april 1789 sterft, is de familie bepaald rijk. Moeder Bauwens, een echte zakenvrouw, neemt het bedrijf over. De zaken gaan vlot verder, nu onder de naam *Veuve G.J. Bauwens et fils*.

Hun handel breidt zich nog uit : behalve lederbewerking en handel in wijn en sterke drank, worden er nu ook koloniale waren aan toegevoegd. De leiding berust in eerste instantie bij moeder Bauwens, samen met François en Lieven. De vroege dood van zijn vader werkt stimulerend voor Lieven, hij kan nu zelf initiatieven nemen.

In 1792 worden onze streken voor de eerste maal bezet door Frankrijk. De Bauwensen ontsnappen evenmin als de andere ondernemers aan de opeisingen voor de bevoorrading van het Franse leger. Op 23 brumaire jaar II krijgen ze dan ook het bevel om 294 pond zoolleder te leveren die pas later zou betaald worden (12). Ze kunnen hier niet aan ontsnappen en voldoen aan de eis.

Op 4 juli 1794 doen de Fransen opnieuw hun intrede in Gent. De Franse opeisingen beginnen met vernieuwde kracht. De stad wordt omzeggens volledig leeggehaald. De toestand wordt zo erg, dat zelfs de aanhangers van de nieuwe Franse ideeën terughoudend worden. Het is een periode van haat tegen de Franse bezetter.

De Bauwensen zullen echter pogen van de nood een deugd te maken.

Liever dan nog eens onderworpen te worden aan de onverwachte en onontkombare opeisingen, zullen ze proberen een goede verhouding met de bezetter tot stand te brengen. Het zal niet de laatste keer zijn dat de Bauwensen blijken van *nonchalance* tegenover de publieke opinie. De Bauwensen voelen zeer goed aan dat een vrijwillige levering hen niet alleen de goede gezindheid van de bezetter zal opleveren, maar hen tevens de kans zal geven zelf hun wetten te stellen. Bijgevolg gaat er op 9 vendémiaire jaar III - 30 september 1794, dus drie maanden nadat de Fransen terug te Gent waren gevestigd - een voorstel uit vanwege Bauwens zelf. Dit wordt aangenomen en er wordt een contract opgesteld waarbij de Bauwensen zich ertoe verbinden schoenen en laarzen aan het leger te leveren (13). Zij stellen zelf de betalingsvoorwaarden, hetgeen bij verplichte leveringen niet het geval is.

Van deze verplichte leveringen worden de Bauwensen trouwens ontslagen volgens dit contract. Daarenboven zijn ze nu ook verzekerd van een regelmatige afzet.

In het *Fonds Napoleon De Pauw*, bewaard in het Gents Stadsarchief (FNDP), bevinden zich nog andere stukken uit deze periode, waaruit blijkt dat de Bauwensen nog verder zijn gegaan. Er is bijvoorbeeld de brief van de dienst die zich bezighoudt met de uitrusting van het leger aan hun agent in Brussel, Vaudoyer, van 6 nivose jaar III (26 december 1794), waaruit blijkt dat Bauwens voorstelt schoenen te leveren met leder dat het leger hem zal bezorgen. Het voorstel wordt aanvaard (14).

Op 22 pluviöse jaar III (10 februari 1795) eindigen de Franse opeisingen te Gent. Bauwens is echter nog steeds leverancier van het leger.

Er is meer dan dat. Wegens de totale desorganisatie van het land was het ongelooide leder zeer moeilijk te vinden. De Bauwensen vinden hier een voor hen zeer interessante oplossing voor : op 24 messidor jaar IV (12 juli 1796) bekomen ze *l'entreprise générale de la levée des cuirs provenant des abats faits pour la fourniture des armées* (15). De afgevaardigden van het huis Bauwens mogen het leder gaan halen in de slachthuizen van het leger in de departementen van het Noorden, van Samber en Maas en van de Rijn. De civiele en militaire autoriteiten moeten hen dag en nacht vrij laten doorgaan en hun hulp bieden in hun functie.

Behalve leder levert het huis Bauwens ook laken, bestemd voor uniformen, aan het Franse leger. In feite zijn de Bauwensen dus geleidelijk aan algemene oorlogsleveranciers geworden, een bezigheid waarmee ze grof geld verdienen. In de volgende jaren zullen ze hun activiteiten nog uitbreiden. Ze spreiden hier een grenzeloze ondernemingsgeest ten toon : elke manier om geld te verdienen is hen welkom. Ze handelen hierbij met een totaal gebrek aan scrupules, zowel tegenover hun omgeving als tegenover de regering. Het is te Gent een periode van haat tegen de Franse bezetter, en juist in die periode - van 1795 tot 1799 onder commissaris Du Bosch - zal het huis Bauwens zeer openhartig meewerken met de bezetter op een schaal en een manier die bijna niet anders kan dan afkeer opwekken bij de Gentenaars.

Maar ook tegenover de Franse regering hebben ze niet veel scrupules. Ze kennen hun macht : zij hebben geld en de regering blijktbaar niet. Ze beginnen te

manipuleren zodat ze op de situatie waarin de bezetter zich bevindt, enorme sommen zullen verdienen.

Hun activiteiten als leveranciers van het Franse leger brengen met zich mee, dat het huis Bauwens vaak iemand naar Parijs zendt om er zaken te regelen. Tijdens die periode worden de connecties met de Franse regering uitgebouwd. Het is vooral François Bauwens die zich hiermee bezighoudt, en er bijvoorbeeld Faipoult, toen minister van Financiën en later prefekt, leert kennen. Hij komt er ook in contact met Cornille Martin Beths, waarmee de Bauwensen een contract afsluiten om samen financiële transacties te ondernemen. Ze zullen optreden als de Compagnie Bauwens-Beths.

Deze Compagnie, waarvan de Bauwensen de motor zijn, begint te werken in 1795. De financiële transacties gebeuren bij middel van het opgeëiste zilver uit de kerken, Franse munten, waardepapieren en assignaten. Het resultaat is dat de Franse regering verlies lijdt en Bauwens enorme winsten maakt.

De eerste operatie van deze aard heeft plaats in 1795. Het Directoire zit in geldnood. Er is vooral een gebrek aan buitenlandse waardepapieren. Reeds verschillende handelshuizen hadden de regering voorstellen gedaan om haar geld te lenen. Ook de Compagnie Bauwens-Beths doet een voorstel om de regering uit de geldnood te helpen, en dit wordt door Faipoult voordeliger bevonden dan de aanbiedingen van andere handelshuizen. Het luidt: *Fournir, chaque décade, au gouvernement, des traites à trois mois de date, pour quatre millions et demi, payables en valeurs métalliques, sur différentes places étrangères* (16).

Wat het Directoire wèl heeft is het zilverwerk dat voortkomt uit de plunderingen der kerken. De Compagnie stelt voor *d'échanger des pièces d'argenterie provenant des dépouilles des églises, contre du numéraire ou du papier sur l'étranger*.

In het contract dat de Compagnie met de regering afsluit, wordt overeengekomen dat Bauwens-Beths het zilver uit de kerken zal opkopen en betalen ten dele in speciën, ten dele in buitenlandse wissels. Naargelang de plaats waar de wissels gelden, zal de Compagnie een verschillende prijs betalen voor het zilver. De betaling zal in vier termijnen gebeuren, afwisselend in gouden louis of in wissels.

Zo luidt het contract. De feiten die ons in werkelijkheid zijn overgebleven, gelden slechts voor de wisselbrieven, geldig op de Amsterdamse beurs. Het gaat om het volgende.

Het opgeëiste zilverwerk uit onze streken wordt in Parijs tot staven gesmolten en dan aan de Compagnie verkocht, die er 40 F per marc (ongeveer

Fraai briefhoofd van de *Compagnie Bauwens & Beths*, anno 1797, met de symbolische evocatie van Mercurius, god van de handel, met zijn attributen: de gevleugelde staf en dito helm.

De ets vertoont verder nog de waren door deze maatschappij vervoerd onder het merk B.B. (SAG, Fonds NDP)

1/4 kg) voor betaalt. Bauwens-Beths verkoopt dan de staven in Amsterdam voor 55 F per marc.

Dat is dus een winst van 15 F per marc, en als men bedenkt dat het ministerie van financiën meer dan 40.000 marc zilver per decade ontvangt, kan men zich inbeelden welke winst Bauwens hierop gemaakt heeft (17).

De regering doet in deze zaak verlies. Camus, in een rapport aan het Directoire, meent te mogen besluiten dat de regering hier 268.000 ponden verloren heeft (18).

Zo zijn er meer voorbeelden. Bauwens is in deze jaren een echte geldspeculant geworden.

Uit deze feiten blijkt ook dat Bauwens niet enkel werkt om zijn vaderland te dienen, of om zijn medemenssen gelukkig te maken. Ze tonen ons ook één van de meest opvallende trekken van Bauwens : zijn nonconformisme. Zijn vermogen moet groeien, en dat kan alleen door bepaalde remmende manieren van handelen achterwege te laten - juist die handelingen namelijk, waarvoor hij bij zijn biografen zo geroemd wordt - en door gevoelens te kwetsen. In het licht van deze feiten moet men bijvoorbeeld zijn volledig veronachtzamen van de sociale opinie zien. Dit gebeurt op zo'n grove manier, dat het niet anders kan of hij moet haatgevoelens opwekken in alle mogelijke milieus.

Deze houding neemt een aanvang met zijn optreden tegenover de Fransen. Amper drie maanden na de tweede Franse bezetting zien we Bauwens verschijnen als oorlogsleverancier, later houdt hij zich bezig met het innen van de opbrengsten van de nationale goederen, en hetgeen wel als het meest brutale moet aanzien geweest zijn, hij maakt zich rijk met behulp van het zilverwerk uit de geplunderde kerken.

Deze zaken gebeuren heel openlijk, en dat in een periode waarin men de Fransen als vijanden ziet. Met deze reacties houdt Bauwens echter geen rekening. Dat is eigenlijk te zwak uitgedrukt, in feite geeft hij blijk van een grondig misprijzen ervoor. Het is een misprijzen dat zich niet alleen beperkt tot de opinies van andere mensen, maar dat op de mensen zelf slaat. Bauwens duldt niemand op zijn weg. De Gentenaars heeft hij gekrenkt op alle mogelijke manieren : door zijn medewerking met de bezetter én door zijn levenswijze. Deze krenking wordt verrechtvaardigd door de idee die hij over zijn vaderstad heeft, hij vindt Gent te onbelangrijk om er aandacht aan te schenken. *Et cela vient de leur mauvaise esprit, de leurs petites idées, et de leur misérable parcimonie, c'est un grand village que Gand, où un seul théâtre fait mourir de faim les acteurs et la salle est déserte s'il n'y a à manger ni à boire* (19).

Het is dus niet verwonderlijk dat Bauwens verder gaat : hij neemt onder het Franse bewind, als eerste, het ambt van burgemeester aan, alsof hij nog eens openlijk wil affirmeren dat de gevoelens van zijn stadsgenoten hem geen

barst kunnen schelen (20).

De prefekten hadden trouwens alle moeite om burgemeesters te vinden, iedereen stond weigerachtig tegenover deze daad van steun aan het Franse regime. Bauwens daarentegen aarzelt niet de volgende verklaring af te leggen : *l'amour de la paix et de l'ordre et la reconnaissance à nos libérateurs seront les bases de ma conduite* (21).

In dezelfde lijn ligt het feit dat hij samenwoont met de dochter van zijn meestergast. Welke reden hij daarvoor ook kan gehad hebben, het is een feit dat zeker niet zo gunstig zal ontvangen geweest zijn. De drie natuurlijke kinderen van Mary Kenyon worden absoluut niet doodgezwegen, de eerste zoon bijvoorbeeld wordt ten doop gehouden door de burgemeesters van Gent en Af-snee. Bauwens gedraagt zich dus niet alleen anders, hij onderstreept dit ongebruikelijke gedrag nog eens.

Op een bepaald ogenblik zijn de Bauwensen wel wat bang aan het worden omdat ze bekend staan als collaborateurs.

In de tijd dat ze fungeren als opkoper en verkoper van nationale goederen, kopen ze zelf ook een aantal gebouwen : in 1796 wordt het oude klooster der minderbroeders te Passy bij Parijs gekocht, te Parijs zelf het hôtel Richelieu. In 1798 kopen ze het Karthuizerklooster in Gent en het Norbertijnerklooster te Drongen.

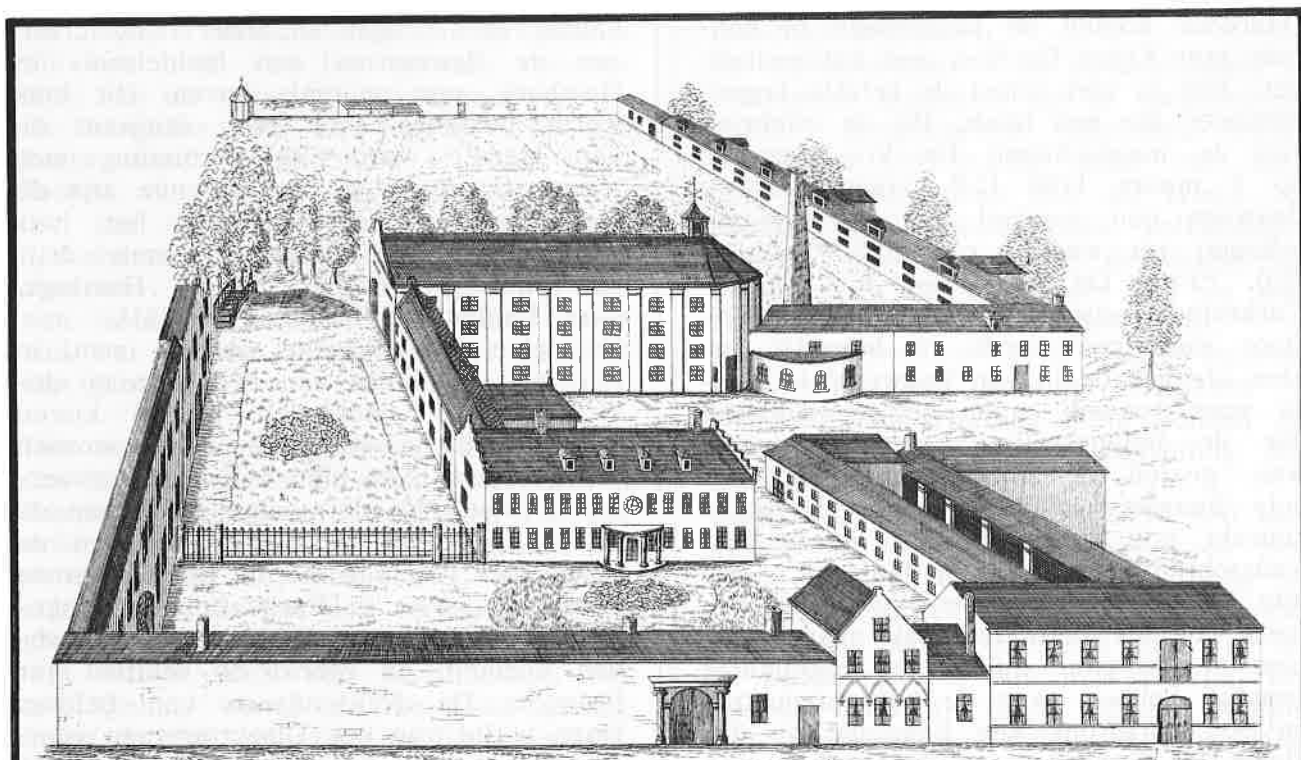
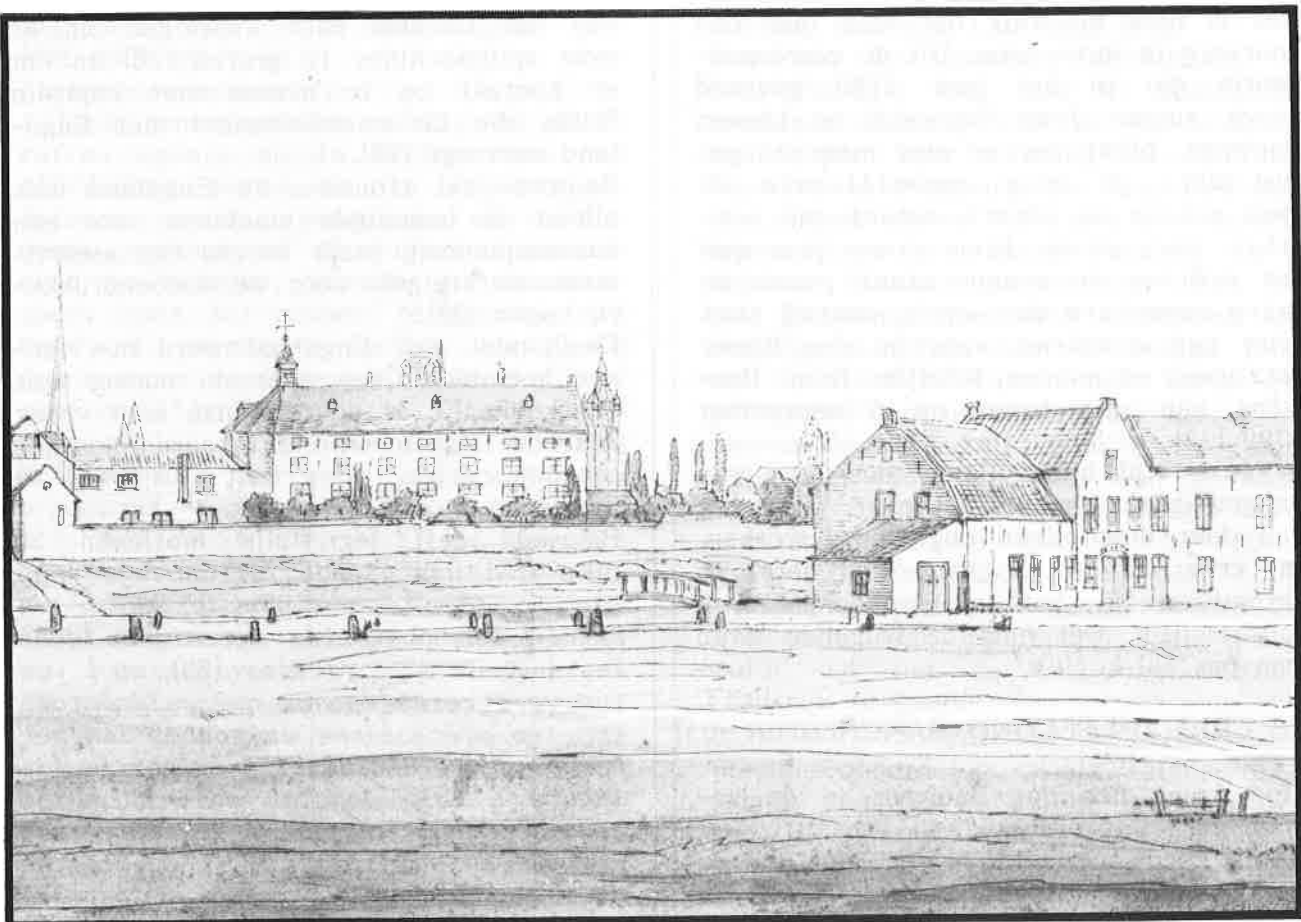
De Bauwensen kopen dus veel vroeger in Parijs, ze zullen er trouwens aanstonds een leerlooierij oprichten die onder leiding van François komt te staan. De kloosters te Drongen en te Gent worden niet alleen pas later aangekocht, maar ook pas veel later ingericht. Dat hangt natuurlijk ook samen met het feit dat Lieven Bauwens' machines in die tijd nog niet op punt staan, maar zelfs de Mule Jenny zal eerst in Passy gemonteerd worden en pas later begint hij ermee te Gent.

Uitzicht vanop de Blaisantvest naar het voormalig Karthuizerklooster, door Lieven Bauwens ingericht als fabriek. De ombouw van de kapel tot bedrijfsruimte door tussenverdiepingen is hier duidelijk zichtbaar. ▶▶

Prent vervaardigd ter gelegenheid van de overname van de fabriek van Lieven Bauwens in het Karthuizerklooster, door de gebroeders Bossaert in 1814. Deze bleven aldaar hun bedrijf uitbaten tot 1831.

De woning door Bauwens ingericht in het oude abtshuis is centraal in beeld zichtbaar met haar portiek waarboven een uurwerk, destijds een unicum.

(SAG AG D91 F 157/9)

*Etablissement de la maison Bossuet frères,
ancien couvent des Chartreux, à Gand.*

Het is best mogelijk dat men hier een voorzorg in moet zien. Uit de correspondentie die in het jaar 1799 gevoerd wordt tussen Jean Bauwens en Lieven Bauwens, blijkt dat ze niet meer zo gerust zijn: *je vous conseillerais de vous mettre en sûreté autant que possible car soyez bien convaincu que les prêtres ne manqueraient point de faire commettre des excès contre tous ceux qui auraient achetés des biens nationaux et autres*, schrijft Jean Bauwens aan zijn broer op 6 september 1799 (22).

In deze tijd blijkt Parijs dus een veel aangewezenere plaats. Lieven Bauwens kan daar niet alleen ongestoord werken, hij krijgt er ook de kans zich beter te integreren in het milieu der Franse autoriteiten, wat hem de volgende jaren van pas zal komen.

JE CREE UN SECOND MANCHESTER (23)

Hoe komt het dat Bauwens in de katoen verzeild geraakt?

Zoals reeds vermeld, voegt zich na de dood van vader Bauwens een handel in koloniale waren toe aan het huis Bauwens. Een van de zaken die ze verhandelen zijn Indische katoenen stoffen. Daardoor komen de Bauwensen in contact met Frans De Vos, een katoendrukker. Het is niet enkel de relatie koper-verkoper die hen bindt. Bij de stichting van de maatschappij De Vos-Voortman op 2 maart 1790 (24), koopt weduwe Bauwens een aandeel van deze maatschappij ter waarde van 20.500 ponden (25). Frans De Vos huwt met Marie-Cathérine Bauwens op 4 februari 1792. Door sommigen wordt dit huwelijk gezien als het begin van Bauwens' interesse voor katoen, maar het is duidelijk dat de belangstelling er al voordien was, gezien de investeringen van het huis Bauwens in 1790. Het duurzamer contact met Frans De Vos heeft hem waarschijnlijk wel gestimuleerd zelf iets te ondernemen. De Vos reist immers net als Bauwens vaak naar Engeland en de twee zullen wel regelmatig gepraat hebben over de katoenindustrie en de voorsprong van Engeland op dat vlak. Het is ook mogelijk dat het plan de machines naar Frankrijk over te brengen, een gezamenlijk plan was van Bauwens en De Vos. Napoleon De Pauw, zoon van Lievens' lievelingszuster Sofie en Bernard De Pauw, vermeldt een reis

van het tweetal naar Vlissingen om er over spinmachines te praten (26) en om er contact op te nemen met kapitein Robb, die de smokkelhandel met Engeland verzorgt (27).

Bauwens zal trouwens in Engeland niet alleen de benodigde machines voor een katoenspinnerij, maar tevens een assortiment werktuigen voor de katoendrukkerij kopen (28).

De handel met Engeland werd hoe langer hoe moeilijker door de oorlog met Frankrijk. Er is echter juist veel vraag naar de Engelse waren, in casu naar katoenen stoffen. Hier valt dus veel te verdienen.

Bauwens zelf legt zijn motieven zo uit: *j'ai une grande fortune, je veux la sacrifier à mon pays et doter ma patrie des nouvelles mécaniques dont les Anglais sont si fier* (29), en: *ce fut vers cette époque que malgré toutes les précautions et toutes les menaces, je me déciderai à ériger la filature à Mule Jennies en France, je résolu d'en arracher les premiers éléments au sein même de l'Angleterre, de les transclimatiser dans ma patrie, et de les y naturaliser à tout prix* (30).

Omwille van de moeilijkheden die de handel met Engeland ondervindt, creëren de Bauwensen een handelshuis in Hamburg, een neutrale haven. Dit huis wordt bestuurd door Jean Bauwens en van hieruit wordt de verbinding met Yarmouth verzorgd. In Oostende zijn de Bauwensen geassocieerd met het huis van Iseghem, en kunnen zo handel drijven met Gravesend, Dover, Hastings, langs Emden en Vlissingen om (31).

Het plan van Bauwens bestaat erin, in Engeland machines aan te kopen en deze over te smokkelen in de kisten waarin ook de koloniale waren worden overgebracht. Dit plan zou soepeler verlopen indien hij de nodige steun van de regering zou krijgen, en nu komen de connecties van pas die de Bauwensen de afgelopen jaren in Parijs hebben aangeknoopt. Voor het projekt dat ze nu hebben bedacht, is vooral de relatie met François De Neufchâteau van belang. Deze is lid van het Directoire, en voorstander van staatsinterventie, die de industriële expansie zou bevorderen met als doel de handelsbalans van Frankrijk te herstellen door meer afgewerkte producten uit te voeren. Het is deze man die Bauwens een vrijgeleide bezorgt, no-

dig om de operatie te doen slagen.

Het luidt als volgt :

Directoire exécutif.

A tout fonctionnaire public ou militaire, agents de la marine dans les différents ports de la République, laissez passer, embarquer et débarquer, partout où il jugera à propos avec sa voiture, chevaux et domestiques, sans lui causer le moindre retard ni permettre qu'il lui soit donné aucun empêchement, allant ou venant de l'étranger, ainsi que les artistes q'il déclare être pour ses fabriques, le citoyen Liévin Bauwens négociant, demeurant à Passy, près Paris, âgé de 26 ans, natif de la ville de Gand, département de l'Escaut, taille de cinq pieds trois pouces, front ordinaire, yeux bruns, nez pointu, bouche moyenne, menton rond, visage ovale, cheveux et sourcils bruns, lequel doit partir incessamment pour voyager dans l'intérieur de la République et Pays étrangers.

Paris le 22 brumaire, l'an VI de la République française une et indivisible.

Het document is ondertekend door Lieven Bauwens enerzijds, François de Neufchâteau en Merlin anderzijds (32). De meeste auteurs zien dit vrijgeleide als een blijk van het enorme vertrouwen van de regering in Lieven Bauwens. Ze vergeten iets te zeggen over een korte nota die onderaan is toegevoegd, *Toutes visites et mesures prescrites par les lois sur les douanes seront néanmoins exécutées de la manière accoutumée.* Het gaat hier dus wel om een voorzichtig vertrouwen, men weet wel wat er met behulp van dit paspoort kan gebeuren.

Het verhaal van het smokkelen der machines is door de biografen van Lieven Bauwens opgeschroefd geworden tot een echt heldenverhaal waarin Bauwens de onbetwistbare hoofdrol speelt. Men mag echter niet uit het oog verliezen dat de grootste risico's niet bij hem liggen : hij bedient zich van bemiddelaars die in Engeland wonen en die meer gevaar lopen dan hij, ook lang ná het avontuur. Hier volgt het relaas van de feiten. In 1797, op een van zijn reizen naar Engeland stelt Bauwens zich in verbinding met een paar werklieden uit Manchester en London en brengt deze in contact met zijn correspondenten in

London, o.a. met Lammens (33).

Een van de Londense werklieden, nl. Saul Harding (34) zou in Manchester machines dienstig voor de katoennijverheid kopen voor rekening van het huis Bauwens te Hamburg. De machines zouden dienen om in Schotland een katoenspinnerij en een katoendrukkerij op te richten. Simon, een reiziger van het huis Bauwens, moet zich associëren met Harding, o.m. om hem de nodige fondsen te leveren. Tussen hen wordt een gefingeerd contract opgesteld.

Lieven Bauwens zelf koopt, langs James Hulse om (35), machines aan te Manchester. Eveneens op zijn naam wordt een stoommachine gekocht bij James Watt & Boulton (36).

Intussen wordt een aantal werklieden omgekocht, aan wie echter niet gezegd wordt dat het de bedoeling is naar Frankrijk te gaan.

In maart 1798 vertrekt de eerste lading machine-onderdelen zoals afgesproken, samen met een bestelling koloniale waren. Bij controle van de Engelse douane wordt dit ontdekt en gans de inhoud van het schip aangeslagen.

Lieven Bauwens neemt dan zijn toevlucht tot smokkelschepen. In juli 1798 wordt aldus een deel van de machines effectief verzonden.

Op 12 november 1798 zouden zowel de resterende machines als de intussen nog verder aangeworven arbeiders vanuit Gravesend vertrekken, maar een incident aan de haven met de vrouw van Harding (37), brengt een volkstoeloop teweeg, met als gevolg de vlucht van Bauwens en de werklieden en het aanslaan van de inhoud van het schip.

Op 17 november 1798 komt Bauwens met een klein aantal werklieden te Hamburg aan. Harding is in London gebleven om de volgende bestelling machines af te wachten.

Maar Harding die de arbeiders had aangeworven, is ook de aangewezen persoon om hen te blijven leiden. Zijn afwezigheid zorgt voor moeilijkheden. Deze mensen wisten namelijk niet dat het de bedoeling was hen in Frankrijk, een vijandig land, te laten werken. Sommigen dachten inderdaad aan Schotland, anderen hadden een contract gekregen waarmee ze in Hamburg zouden tewerkgesteld worden.

Er werd wel voor hun gezin gezorgd tot dit kon getransporteerd worden naar Frankrijk, maar ze verkeerden in onze-

kerheid of dat effectief ging gebeuren. In elk geval weten ze nu dat ze er niet moeten op rekenen ooit naar Engeland terug te keren, want daar zullen ze beschuldigd worden van hoogverraad en samenzwering. Het gevolg is een complot, een aantal arbeiders vluchten en gaan Bauwens aangeven bij de minister van Engeland te Hamburg. Bauwens vlucht in allerijl weg uit Hamburg samen met vijf Engelsen en de in Hamburg gestockeerde machine-onderdelen. Hij komt op 30 november 1798 te Gent aan, maar vertrekt onmiddellijk naar Passy omwille van de Boerenkrijg die hier bezig is.

De gevluchte arbeiders melden de zaak in London, waarop de daar achtergebleven medewerkers van Bauwens gearresteerd worden en alle hoop op het nog verkrijgen van de resterende machines moet worden opgegeven.

In London worden Lammens, Harding en Smallbone gearresteerd en veroordeeld, elk tot 500 pond boete en een jaar gevangenisstraf (38).

vous êtes assez inconséquent pour m'y exposer, d'autant plus que je n'ai cessé de vous représenter la nécessité de me secourir de remises... (39).

Welke zijn nu de machines die Bauwens meebrengt naar Frankrijk ?

Het gaat niet alleen om de Mule Jenny, maar om de uitrusting van een volledige katoenspinnerij, en verschillende werktuigen voor het verder bewerken van de katoen.

De voornaamste troef blijft evenwel de beroemde Mule Jenny.

De uitvinding van deze machine is het gevolg van de dwingende noodzaak die zich vanaf de tweede helft van de 18de eeuw doet voelen om meer katoendraad te produceren, vermits er ook veel meer geweven wordt. De eerste stap in die richting is de Spinning Jenny van Hargreaves (1767), in feite een combinatie van verschillende gewone spinnewielen die door één spinner kunnen bediend worden. Het is een machine essentieel geschikt voor het spinnen van de fijne

Richard Arkwright (1732-1792).
(Foto Archief M.I.A.T.)

Samuel Crompton (1753-1827).
(Foto Archief M.I.A.T.)

Tekening vooraanzicht van een manueel in beweging gebrachte mule jenny, vermoedelijk ca. 1800 te dateren. (SAG, Fonds NDP, 3491)

De legende wil dat Lieven Bauwens zich nog lang nadien met deze mensen bezighoudt. Er wordt zelfs verteld dat hij degenen die naar Australië verbannen werden, helpt ontsnappen. Dit is volledig uit de lucht gegrepen want niemand kreeg deze straf. Er zijn geen bewijzen dat hij hen vergoedde voor de boetes en de gevangenisstraffen moeten ze in elk geval uitzitten. Erger zijn de gevolgen op lange termijn. In een brief van 15 januari 1799 schrijft Lammens naar Bauwens : *La catastrophe dans laquelle je me trouve entraîné par vos affaires a déjà fait assez de tort à mon crédit, il serait encore plus malheureux que vous y donnassiez le coup mortel en me laissant à défaut pour acquitter mes engagements contractés pour vous. Je ne puis m'imaginer que*

draad, nodig voor de inslag bij het weven.

Arkwright, die in 1769 het Waterframe bouwt, baseert zich op hetzelfde systeem, maar hij voert het gebruik van cilindres in, waardoor men een dikkere draad, nodig voor de schering, verkrijgt. Zijn machine wordt bovendien aangedreven door waterkracht en is dus een echte industriële machine.

In 1775 combineert Crompton beide uitvindingen in de Mule Jenny. Deze machine heeft gegroefde cilinders, een beweegbare wagen, en kan zowel fijne als dikke draad produceren. De oorspronkelijke Mule Jenny bevat 144 spullen, maar dit aantal kan verhoogd worden tot 3 à 400 indien men ze combineert met een stoommachine.

Ten behoeve van de katoenspinnerij

voert Bauwens verder nog machines in om de katoen te kaarden en om deze gekaarde katoen verder uit te rekken (40). Bauwens interesseert zich echter niet alleen voor het spinnen, maar ook voor het weven. Het vliegend schietspoel wordt door hem ingevoerd (41). Dit vliegend schietspoel wordt al vroeg te Passy in gebruik genomen en door de regering opgemerkt. In december 1800 worden de prefekten van verschillende departementen van Frankrijk door minister Chaptal uitgenodigd elk een wever naar de fabriek van Bauwens te Passy te sturen om er het gebruik van het vliegend schietspoel aan te leren. Na hun vorming keren ze terug naar hun respectievelijke departementen, elk met twee weefgetouwen, uitgerust met vliegend schietspoel (42).

De regering wil langs deze weg het gebruik van de uitvinding ingang doen vinden, en het is dan ook zij die de kosten draagt van de opleiding en de machines. Passy wordt dus een soort modelatelier. Men kan zich afvragen of de

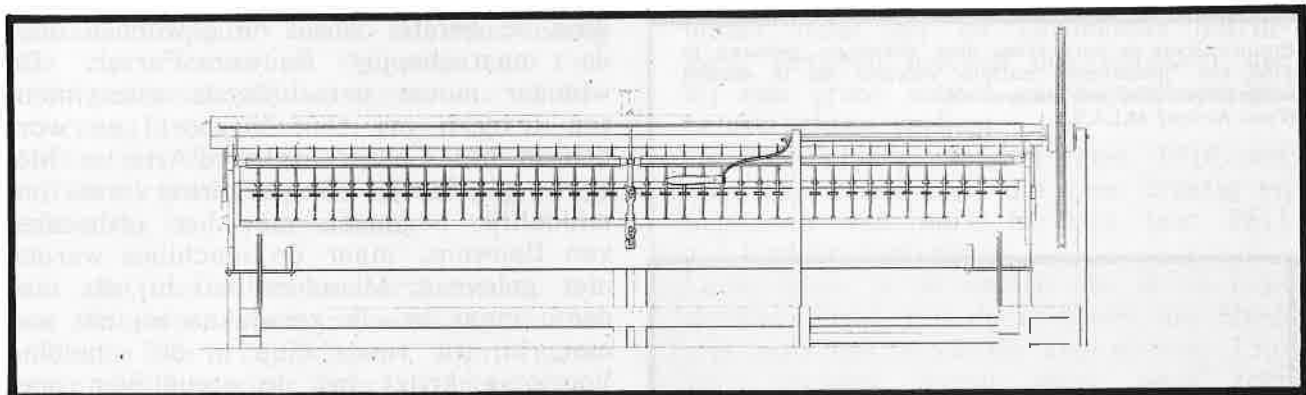
ter nog op terug.

Eind 1800 is Bauwens gestart met het bouwen van zijn tweede Manchester. Na de reconstructie van de Mule Jenny, begint hij met het produceren ervan in serie. De eerste worden in Passy gemaakt en gebruikt. In januari 1801, tijdstip waarop de gebroeders Bauwens de toelating krijgen de gedetineerden van de centrale gevangenis van Gent (Rasp-huis) voor zich te laten werken, wordt ook daar een atelier ingericht waar Mule Jennys geconstrueerd worden.

Tot 1801 handelen de Bauwensen als familieclan, nadien zet zich een scheiding van de activiteiten door, en treedt Lieven Bauwens samen met zijn broer François op als *Bauwens Aïnés*.

Voor hen is katoen de hoofdzaak van hun bedrijvigheden. Vanaf oktober 1802 opereren zij ook individueel : François behoudt de fabriek te Passy, alle zaken die te Gent worden ondernomen, ressorteren nu onder Lieven.

De Mule Jennys worden niet gemaakt om te verkopen, maar om de eigen fa-

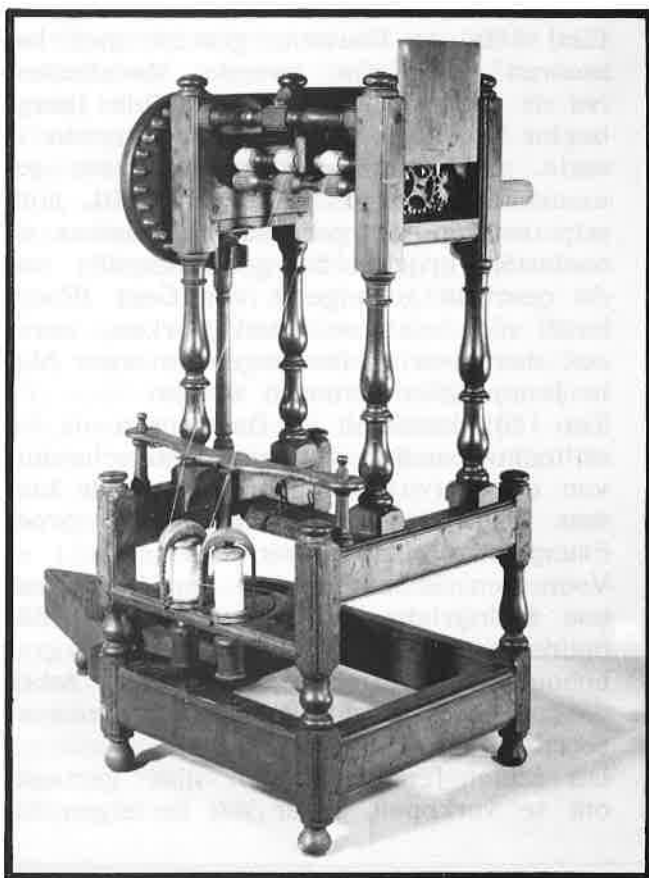
legende als zou Bauwens zijn ateliers voor iedereen opengesteld hebben, niet hiervan afkomstig is.

Een andere legende die vaak de kop opsteekt als er over Bauwens wordt gesproken, is dat hij het technische deel van de vernieuwing helemaal op zich nam. Hij bezat ongetwijfeld een grote technische aanleg. Zijn halfbroer François, met wie het in de loop der jaren herhaaldelijk tot conflicten en uiteindelijk tot een breuk komt, eist zijn aandeel in de verwezenlijkingen op (43). Veel belangrijker zijn echter de Engelse werklieden die Lieven Bauwens meebracht. De meesten zijn gewone arbeiders, maar er zijn ook constructeurs bij. Zij zijn geëngageerd om nieuwe machines te bouwen. We komen hier la-

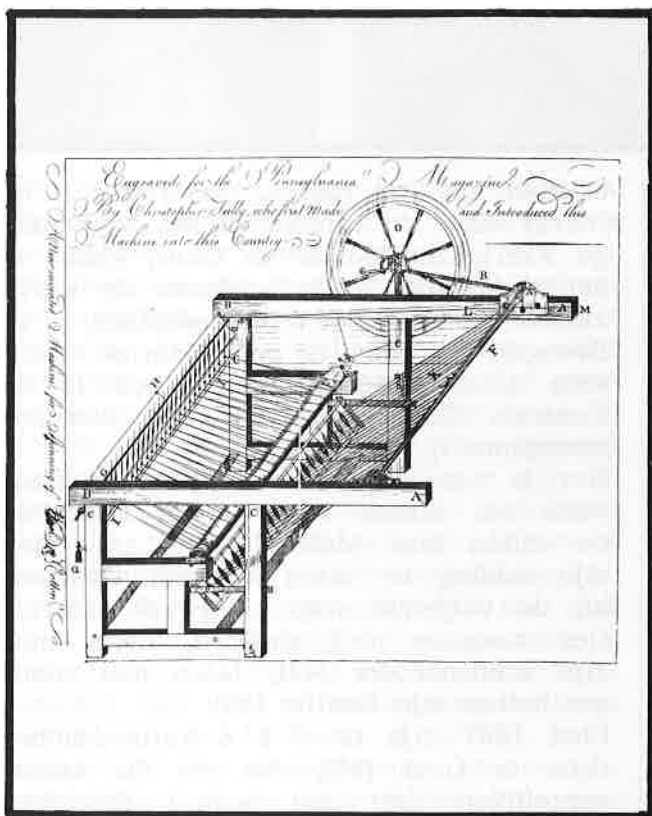
brieken uit te rusten. In 1801 is de *Chartreuse*, de fabriek in het voormalige Karthuizerklooster te Gent, klaar. In hetzelfde jaar reeds beginnen de werkzaamheden aan een katoenspinnerij te Drogen. In 1804 is deze fabriek eveneens klaar. Intussen wordt ook in de Centrale Gevangenis van Gent een katoenspinnerij geïnstalleerd.

Het is natuurlijk onmogelijk voor Bauwens om steeds maar eigen fabrieken te vullen met Mule Jennies en onder zijn leiding te laten werken. Dus zet hij de volgende stap : hij zal associaties aangaan met anderen, eerst met zijn schoonbroers (44), later met mensen buiten zijn familie (45).

Eind 1807 zijn er 7 à 8 katoenspinnerijen te Gent (46). Als we dit aantal vergelijken met het aantal fabrieken

Prototypes van de waterframe door Arkwright gebouwd in 1769, een "industriële" machine voorzien om te worden aangedreven door een watermolen.
(Foto Archief M.I.A.T.)

waarvan Bauwens zelf eigenaar is, of zijn schoonbroers, of geassocieerden, dan mogen we wel spreken van een monopoliepositie.

Tot 1805 gaat het Bauwens zeer goed. Hij is overmoedig, maar slaagt in hetgeen hij onderneemt. Vanaf 1806 zal hij echter onderworpen zijn aan de crisissen die de Gentse katoenindustrie treffen. Bauwens vertoont in normale omstandigheden reeds een gebrek aan inzicht en vooruitziedheid, in crisissomstandigheden gaat hij verward en paniekerig te werk.

In 1806 verlamt een afzetcrisis de katoenindustrie, en Bauwens wordt daar zeer sterk door getroffen. Nu blijkt dat hij er financieel niet sterk voorstaat. Zijn bedrijven hebben geen weerstand. Bauwens zal tot zijn dood met financiële moeilijkheden te kampen hebben. Eigenlijk wordt dat al zichtbaar in 1805. In dat jaar doet de regering namelijk navraag naar de mechanieken die moesten geleverd worden als gevolg van de prijs die Bauwens gewonnen had in 1803. Deze prijs werd uitgeschreven door de eerste consul en gewonnen door de maatschappij Bauwens-Farrar. De winnaar moest verschillende assortimenten leveren om tentoongesteld te worden in het Conservatoire d'Arts et Métiers te Parijs. De regering was onmiddellijk begonnen met het uitbetalen van Bauwens, maar de machines werden niet geleverd. Misschien wil hij dit niet doen, maar in elk geval kan hij het ook niet, hij zit reeds diep in de schulden. Voorlopig krijgt hij de steun van prefect Faipoult, die hem helpt om uitstel te bekomen.

Op 22 februari 1806 komt er een decreet van Napoleon waarover Lieven Bauwens zeer tevreden zal zijn: de invoer van katoenen weefsels en katoendraad wordt verboden en op de ruwe katoen worden invoertaksen geheven. Dit laatste is natuurlijk niet zo gunstig, maar wordt ruimschoots gecompenseerd door het feit dat er nu zoveel meer gesponnen wordt om de ontbrekende stoffen te weven.

Lieven Bauwens is een enthousiast bewonderaar van Napoleon en diens protectionistische maatregelen. Dit enthousiasme verhoogt nog als Napoleon de definitieve blokkade uitroept. Hij staat daarin niet alleen. Aanvankelijk ziet het er immers schitterend uit. Door de continentale blokkade grijpen er grote

veranderingen plaats in de Gentse katoenindustrie.

De Gentse katoenspinnerijen werkten tot dan toe om draad te maken voor de grovere katoenen stoffen die te Gent werden geweven. De katoendrukkerijen gebruikten Indische katoenen stoffen. Vermits ze deze nu niet meer mogen invoeren, moeten de spinnerijen veel meer gaan spinnen om de fijnere weefsels te kunnen weven die de katoendrukkerijen nodig hebben.

Er ontstaan vertikale bedrijven die spinnen en weven, en dit voor de verschillende kwaliteiten die nodig zijn. In de jaren 1807 tot 1812 worden er ongelooflijk veel bedrijven gesticht : de Gentse industriëlen zien goud in elke textielproductie, hetgeen ontaardt in een industriële boom. Ook de toenmalige prefect van het Scheldedepartement, Faipoult, ontsnapt niet aan de koorts. Hij was intussen nauw bevriend geraakt met Bauwens, die hem de machines levert. Bauwens was trouwens tot 1806 de enige leverancier van Mule Jennies en hierdoor ontstaat een wederzijdse afhankelijkheid. Faipoult heeft Bauwens nodig voor zijn fabriek en Bauwens kan Faipoult gebruiken als hij steun van of bescherming tegen de regering nodig heeft. Dat duurt tot 1808, dan brandt de fabriek van Faipoult af en begint de verhouding te verslechteren.

Het ziet er allemaal schitterend uit voor Bauwens, maar de werkelijkheid is anders. Zijn bezittingen zijn vanaf maart 1807 nooit meer zonder hypotheek zijn geweest. Ondertussen maakt hij verder machines, maar hij gaat helemaal niet planmatig tewerk bij het zorgen voor een voldoende stock aan grondstoffen. Hij blijft overmoedig, slaat raadgevingen in de wind van familie en vrienden die hem tot voorzichtigheid aanmanen. In 1808 wordt hij, net als de andere Gentse katoenbewerkers, getroffen door de diepe inzinking die zich voordoet in de katoennijverheid. Toen in mei 1808 de prijs van de katoendraad zoals eerder reeds deze van de weefsels, zeer snel steeg, was men weer volop fabrieken beginnen bouwen. Maar nog in hetzelfde jaar daalde de prijs weer terug. Deze was louter speculatief gestegen maar had intussen de opkomst van een veel te groot aantal bedrijven bewerkstelligd, die hun producten niet kwijtraakten omdat ze te duur

waren. Deze crisis zal duren tot augustus 1809.

Bauwens wordt door deze crisis zeer ernstig getroffen. Hij dringt er bij zijn politieke vrienden op aan mee te ijveren voor nog meer protectionistische maatregelen. Hij verwacht daar inderdaad alle heil van, maar hij komt nooit zover dat hij de interne structuur van zijn onderneming in vraag stelt. Zijn verbeelding gaat niet verder dan het vragen van allerlei verbodsbepalingen omtrent de invoer, het aangaan van leningen enz.

Eind 1809 eindigt de crisis. De katoenindustrie herleeft en 1810 wordt een zeer goed jaar. Bauwens herstelt zich net als de anderen, maar als het in de tweede helft van 1810 al hier en daar slechter begint te gaan in de katoenindustrie, blijkt dat hij niet voldoende kapitaalreserve heeft.

Reeds in het begin van dat jaar kreeg hij een zware klap : zijn beleid in de gevangenis wordt afgekeurd en zijn contract wordt niet hernieuwd. Op 23 maart moet hij de gevangenis ontruimen, hetgeen meteen ook betekent dat hij een groot aantal extra-goedkope arbeidskrachten verliest.

Op het einde van het jaar 1810 zet zich een crisis door die zeer ernstig en algemeen van aard is. Het jaar 1811 zal katastrofaal zijn.

Deze crisis is de eerste die al de kenmerken bevat van de crisissen die eigen zijn aan het moderne kapitalisme. Lieven Bauwens wordt weer eens zeer ernstig getroffen en reeds in oktober 1810 is hij zeer verontrust door de gang van zaken. Het zal hem hoe langer hoe slechter vergaan en omdat hij in acute geldnood zit, vraagt hij hulp aan de regering. Een van de maatregelen die de regering nam om de crisis te verzachten, was het toekennen van leningen aan ondernemingen waarvan ze dacht dat ze nog grote mogelijkheden hadden. Op 7 februari 1811 krijgt hij een lening door bemiddeling van prefect d'Houdetot. Zijn bezittingen worden gehypothekeerd. De lening bedroeg 300.000 F, ineens opeisbaar als de eerste afbetaling voorzien voor 30 september 1811, niet op tijd gebeurt. Maar Bauwens gebruikt het geld niet om zijn arbeiders aan het werk te houden. Hij sluit zijn ateliers in 1811, hetgeen hem door de regering niet in dank wordt af-

genomen. In januari 1812 start hij opnieuw in zijn fabriek te Gent, waar hij 200 spinners te werk stelt om te werken voor verschillende wevers. Het zijn de wevers die hem de grondstof leveren (47).

Nauwelijks is hij herbegonnen, of de regering komt tot de vaststelling dat Bauwens nog niets heeft terugbetaald van de hem toegekende lening, maar ook, dat hij nog altijd de levering van de Mule Jennies, waarvoor hij een uitstel had bekomen tot 1807, niet heeft uitgevoerd.

Bauwens wringt zich in allerlei bochten om aan de dreigende catastrofe te ontsnappen. Hij schrijft brieven naar de regering, wijst op zijn verdiensten, op zijn tegenslagen (48).

Maar het gaat niet meer. Vanaf 1812 begint hij zijn bezittingen te verkopen. Hij begint met zijn machines. De prefect stelt een expert aan om deze machines op hun juiste waarde te schatten, en hun prijs valt beneden de verwachtingen uit, want ze zijn versleten en verroest (49).

Op 2 november 1814 heeft de gedwongen onteigening van Bauwens en de openbare verkoop van zijn fabrieken

plaats (50). De opbrengst volstaat niet om alle schulden te betalen, de lening aan de regering werd nooit afgelost. De laatste opvordering gebeurt door een deurwaarder in Parijs, korte tijd voor Bauwens' dood (51).

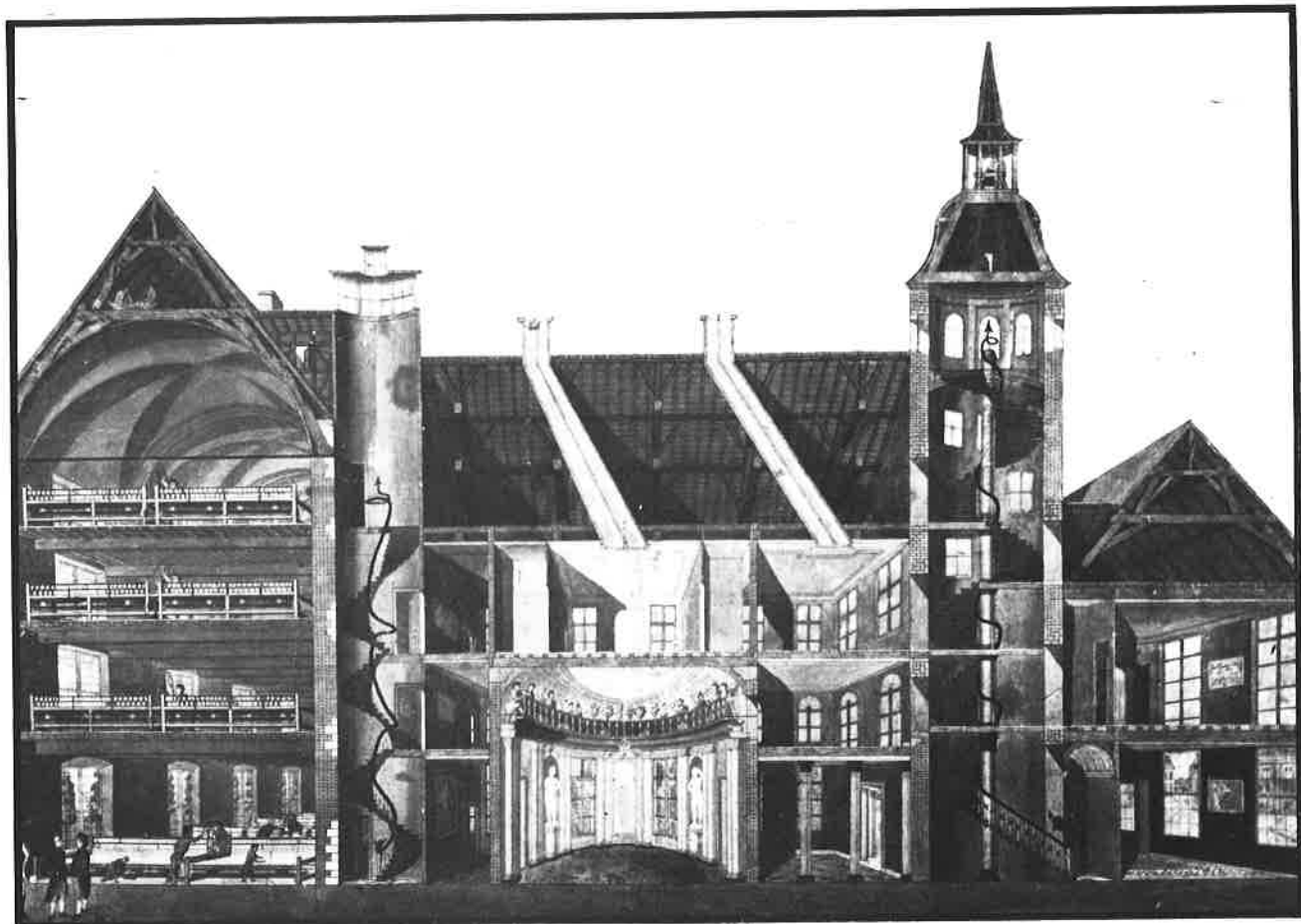
Tussen 1814 en zijn dood in 1822 probeert Bauwens nog verschillende malen uit het slop te geraken. Hij legt zich toe op andere takken van de textielnijverheid, nl. op vlas en zijde, nadat hij eerst tevergeefs heeft geprobeerd de koning der Nederlanden te bewegen tot protectionistische maatregelen voor de katoenindustrie (52) en zelfs tot een contract voor leveringen aan het leger (53).

Hij blijft plannen maken tot aan zijn dood, maar hij zal nooit meer het succes kennen waarvan hij blijft dromen.

BAUWENS ALS WERKGEVER

Zoals Bauwens, omwille van zijn doelstellingen, zich niet kan plooiën naar de geldende normen, kan hij zich ook niet veroorloven aan iemand anders te denken dan aan zichzelf.

Bauwens is een uitzonderlijk hard man, en dat hebben zijn "produktie-elemen-

ten", de arbeiders, aan de lijve onder-
vonden. Hoe meer Bauwens wordt gedre-
ven door zijn koorts naar grotere pro-
duktie, hoe meer hij de "luiheid" van
zijn arbeiders wenst teniet te doen. Dit
resulteert in een behandeling die neer-
komt op uitbuiting en in toestanden, ge-
lijkaardig aan lijfeigenschap.

Bauwens is gewoon niet in staat een ar-
beider als een mens te zien, voor hem
zijn het nuttige gebruiksvoorwerpen
waarvan het nadeel is, dat hij ze moet
betalen. Natuurlijk is dat een algemene
houding in die tijd, maar Bauwens gaat
ook hierin verder dan zijn tijdgenoten.
Degenen die zijn houding tegenover de
gevangenen aan de kaak stelden, waren
óók tijdgenoten en bepaald geen zacht-
zinnige figuren.

Er zijn gradaties in zijn behandeling
van zijn arbeiders naargelang hun be-
lang en hun weerbaarheid - maar in al-
le situaties waarin hij als patroon op-
treedt, is hij uitermate hard. Arbeiders
zijn dingen voor hem, die hij zoveel
mogelijk moet doen renderen, dus moet
hij een zo groot mogelijke macht over
hen hebben. Dat is een houding die de
biografen van Bauwens ontkennen - zij
willen hem zien als een ideale patroon.

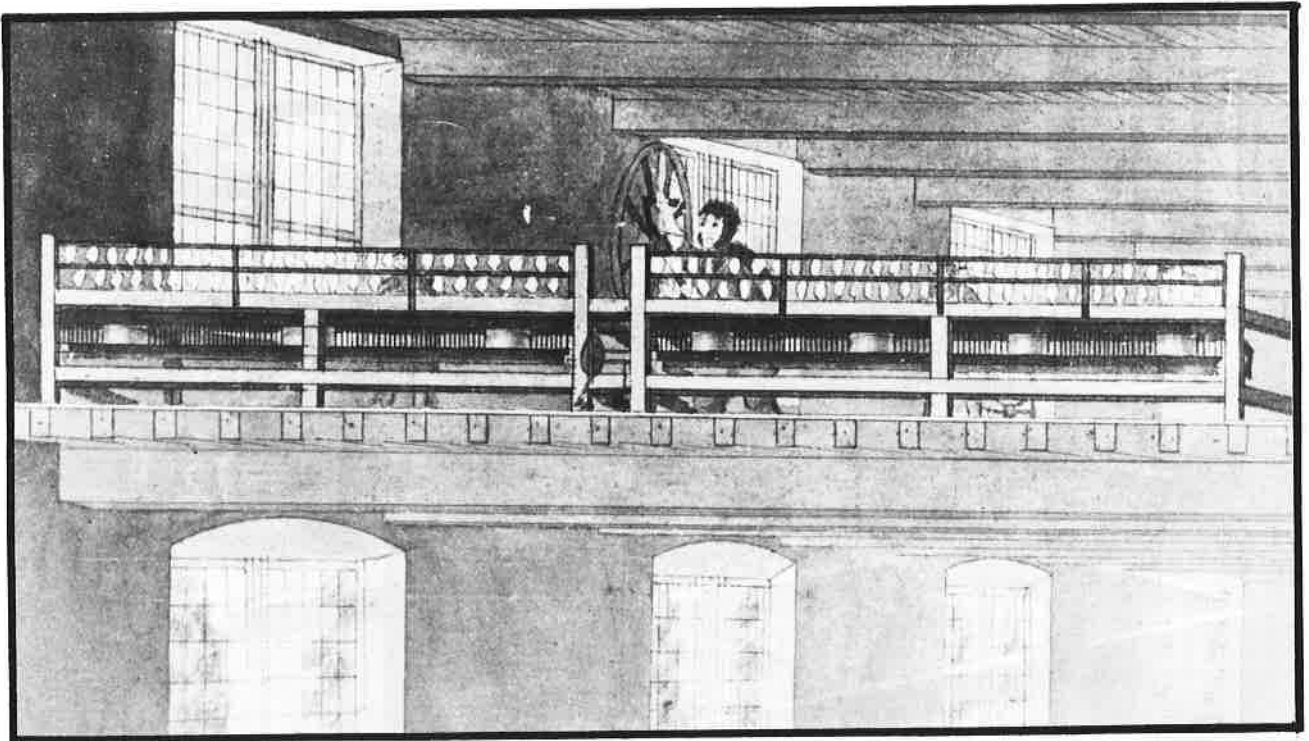
Bauwens stelt drie groepen mensen te
werk : de Engelse techniekers die met
hem meekwamen van zijn smokkelavon-
tuur, de "gewone" arbeiders en degenen
die hij tewerkstelt in de gevangenis van
Gent. We zullen achtereenvolgens zijn
houding tegenover deze drie groepen be-
schouwen.

De Engelse medewerkers

In al de biografieën die over Lieven
Bauwens geschreven zijn, wordt in ly-
rische termen geschreven over zijn
moed bij het oversmokkelen van de En-
gelse katoenmachines. Het minste wat
gezegd kan worden is dat hij niet de
enige was om risico's te nemen. Dit mo-
ge al duidelijk geworden zijn bij het
verhaal van de machinesmokkel, hoger
in dit artikel.

Het aantal Engelsen met wie Bauwens
eind 1798 te Passy aankwam, was niet
bijzonder groot. Bauwens spreekt over
een achttal (54).

Van enkelen onder hen is de correspon-
dentie met Bauwens overgebleven, zo-
dat we daaruit conclusies kunnen trek-
ken over Lieven Bauwens' houding. Dit
echter zonder zeer volledig te kunnen

Doorsnede van het voormalig Karthuizerklooster, met de
wijzigingen gepland door Lieven Bauwens (links). Deze
voorstelling is geïdealiseerd : de centrale rotonde bv.
werd nooit gerealiseerd. Belangrijk is wel de voorstelling
der "fabrieksruimte" in de oude kapel die per ingebrach-
te verdieping een aantal *mule jennys* herbergde.
Links onderaan in beeld zijn twee personages afgebeeld,

volgens de ene bron Lieven Bauwens en zijn vriend, de
prefect Faipoult, volgens anderen Lieven Bauwens met
Napoleon, die ooit dit bedrijf bezocht en ter welker ge-
legenheid Bauwens een empiretrap door de Parijse archi-
tect Dieudonné liet vervaardigen.
Een detail uit deze gekleurde tekening laat duidelijk het
type *mule jenny* zien (boven).
(SAG, Fotos Archief M.I.A.T.)

zijn, omdat de brieven tamelijk schaars zijn. Een aantal van de Engelsen wordt tewerkgesteld in de fabriek van Bauwens te Gent, de Chartreuse. Kenyon, Bauwens' latere schoonvader, wordt directeur van het bedrijf, Swainson en Thomas meestergasten, respectievelijk in de afdeling mechaniek en de kaarderij. Zoals het kasboek van de Chartreuse (55) aangeeft, liggen hun lonen zeer hoog, en ze blijven constant, zelfs als de lonen van de andere arbeiders schommelen. Kenyon verdient 39,4 Brabantse gulden, Swainson 10,1 en Thomas 17,3 per week.

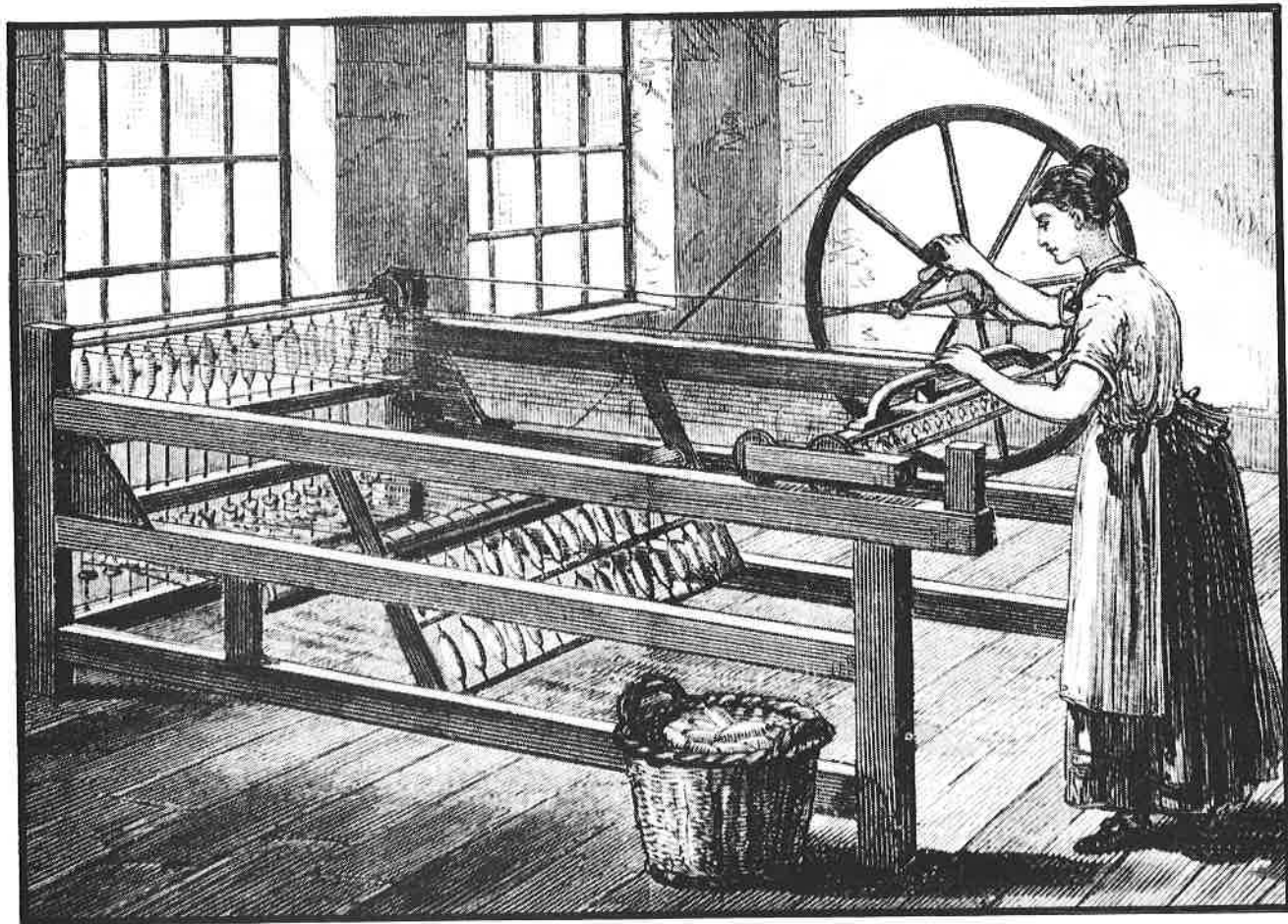
Ze zijn echter niet de enigen. Uit de correspondentie van enkele Engelsen met Bauwens blijkt dat hij voor hen niet de ideale werkgever is zoals hij zo vaak wordt voorgesteld. De klachten die in deze brieven tot uiting komen, zijn de volgende : Bauwens betaalt niet en na een tijd laat hij gewoon niets meer van zich horen. Dit is des te erger omdat, en dit argument komt altijd terug, deze mensen niet meer naar hun land kunnen terugkeren.

James Dean, een van hen, blijkbaar zopas zonder enige reden ontslagen terwijl hij nog een loonbedrag te goed

had, schrijft naar Bauwens op 17 februari 1801 : *Therefore I have taken the liberty to write you again, concerning my wages which I hope you will pay. If not, I certainly shall take such methods as wont be plaining to you for such a just demand not being paid wont rest quiet in my breast. For if you are a Man of honnour and look back to the time you induced me from my home to my present situation and the manner I was turned out of the manufactory quite a cripel without a penny in my pocket and was three months in Paris without employment, you certainly will answer me this letter at least* (56).

Er zit dus voor iemand als James Deap niets anders op dan zijn diensten elders aan te bieden, wat hij dan ook doet : hij gaat werken in een *manufacture anglaise* bij Rouen. Het ligt helemaal in de lijn van Bauwens zulke mensen hun achterstallig loon niet uit te betalen. Hij beschouwt hun gedrag immers als een verraad.

Er zijn ons nog enkele soortgelijke brieven bekend, waaruit steeds weer hetzelfde blijkt : Bauwens lokt deze mensen uit hun land weg onder voorwendsel dat

ze in Hamburg of in Schotland zullen gaan werken. Als ze dan niet meer terug kunnen, verlaagt hij hun lonen of hij betaalt ze helemaal niet meer, ze kunnen immers niets tegen hem ondernemen.

De twee arbeiders die aanvankelijk het belangrijkste waren voor Bauwens, zijn Hulse en Farrar. Dit waren constructeurs, en hij had hen nodig om de Mule Jenny en de andere machines te reconstrueren. Blijkbaar had hij na een tijdje genoeg aan Farrar alleen, want Hulse wordt ontslagen, zagezegd omdat hij een Franse fabrikant in de fabriek van Bauwens had binnengelaten, hetgeen volgens Hulse niet waar is (57).

Na dit ontslag wordt Farrar dus de belangrijkste medewerker van Bauwens. Door de meest uitvoerige biografen van Bauwens, Leleux en Desprechins, wordt de verhouding tussen Bauwens en Farrar als zeer goed beschreven. We vonden echter in het FNDP bewijzen, dat Farrar er niet zo goed van af gekomen is als zij wel veronderstellen.

Farrar verbindt zich ertoe, het atelier te construeren dat zou dienen om de Mule Jennies en andere machines te maken. Hij moest nauwgezet de boek-

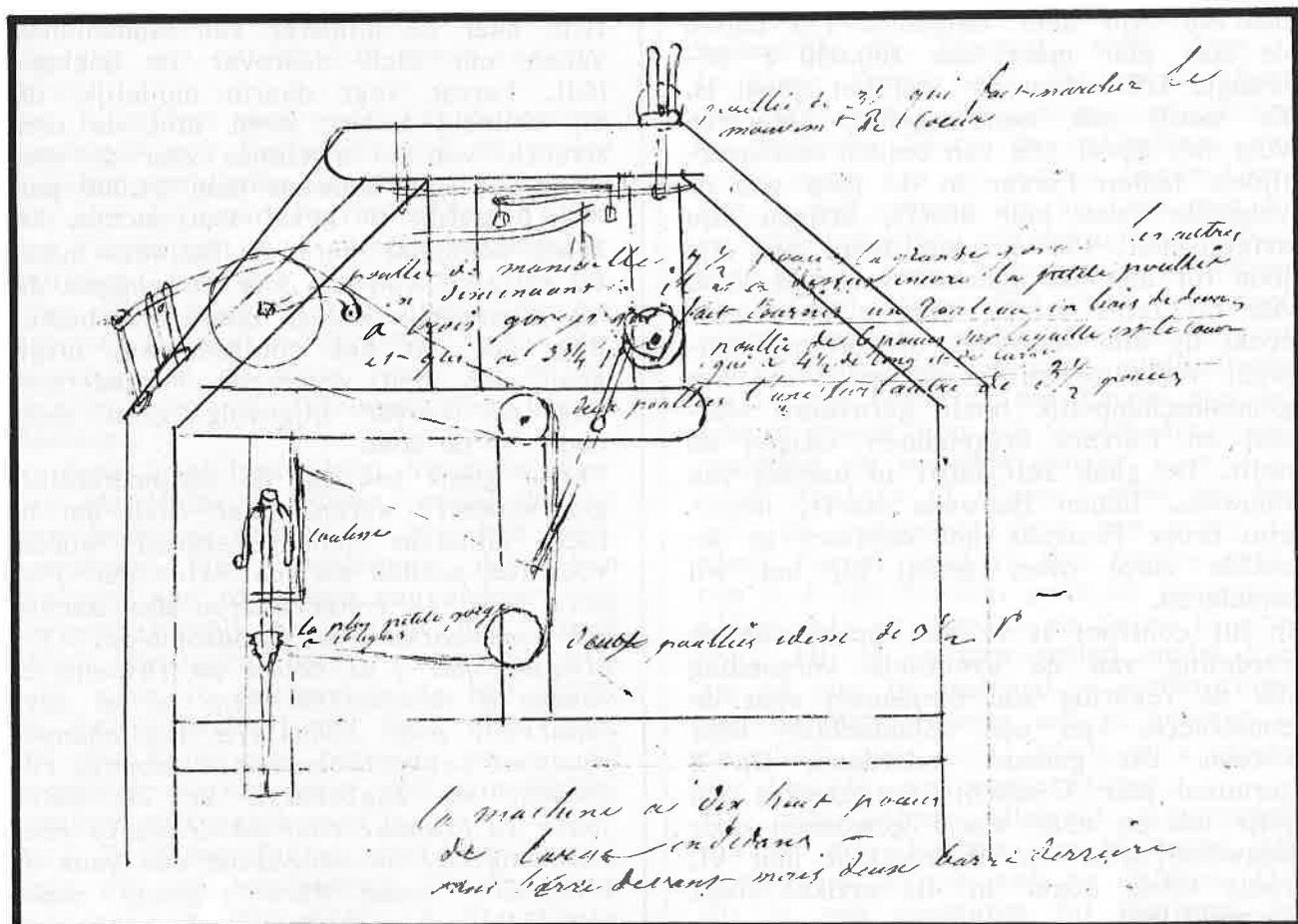
houding van dit atelier bijhouden. Bovendien nam hij de verplichting op zich, voor niemand anders dan Bauwens te werken en dit gedurende negen jaar (dit werpt tevens een ander licht op de zogenaamde onbaatzuchtigheid van Bauwens, die volgens de legende en volgens zijn eigen zeggen geen ander doel had dan de Mule Jenny ter beschikking te stellen van iedereen).

Bauwens van zijn kant stond in voor de nodige lokalen, materialen en de herberging van Farrar. Zijn aandeel in de fondsen voor de constructie der machines zou echter niet meer dan 500 gouden louis bedragen.

De verkoopprijs van de machines wordt vastgesteld :

Isometrische tekening van de *Spinning Jenny* in 1764 uitgevonden door Hargreaves, waarin het basisprincipe van de latere *mule jennys* en *self-actors*, de in- en uitrollende wagen, reeds werd vastgelegd (links). (Foto Archief M.I.A.T., Gent)

Schets zijaanzicht van een vleugelspinmachine, naar vermelding van Napoleon De Pauw door Lieven Bauwens vervaardigd in Engeland, in 1798 (onder). (SAG, Fonds NDP, 115 b)

De Mule Jenny wordt verkocht naar gelang het aantal spullen : per 12 spullen betaalde men 46 florijnen.

De enkelvoudige kaardmachine kostte 275 florijnen, een dubbele 390 fl.

Een machine om de gekaarde katoen verder uit te rekken kostte 65 fl. Een gewone Mule Jenny van 108 spullen wordt verkocht aan 10 gouden louis. (59).

De winstdeling wordt eveneens geregeld. Van de totale winst krijgt Farrar een maandwedde van 12 gouden louis. Lieven Bauwens krijgt een som, gelijk aan de helft van zijn bijdrage aan materialen.

Indien beide mannen aldus betaald zijn, wordt de resterende winst nogmaals verdeeld. In principe krijgen ze elk de helft, maar ze verplichten zich ertoe niet meer dan 12 gouden louis per maand op te nemen. De rest wordt beschouwd als kapitaal om een katoenfabriek op te richten, waarin ze elk voor de helft medebeheerders zouden zijn. Indien de regering ooit een compensatie zou geven voor de constructie van de katoenspinmachines e.a., zal Farrar daarvan zijn deel krijgen : 1/3 indien de som niet meer dan 100.000 F bedraagt, 1/6 indien dat wel het geval is. Er wordt ook een regeling getroffen voor het geval één van beiden zou overlijden. Indien Farrar in de loop van de volgende twee jaar sterft, krijgen zijn erfgenamen 100 gouden louis en zijn loon tot aan het ogenblik van zijn dood. Als hij later sterft, hebben ze echter recht op alle voordelen die uit het contract voortvloeien. In dat geval zal het gemeenschappelijk bezit getaxeerd worden en Farrars erfgenamen krijgen de helft. De zaak zelf blijft in handen van Bauwens. Indien Bauwens sterft, neemt zijn broer François het contract in dezelfde vorm over, tenzij hij het wil annuleren.

In dit contract is er dus sprake van de verdeling van de eventuele vergoeding die de regering zou toekennen voor de constructie van een spinmachine voor katoen. Dit gebeurt inderdaad. Op 8 germinal jaar X schrijft de regering een prijs uit en deze wordt gewonnen door Bauwens-Farrar op 29 fructidor jaar VI, zoals reeds hoger in dit artikel staat vermeld (60).

Nu bestond deze prijs niet uit een som die als beloning werd overhandigd, maar uit de winsten die Bauwens zou maken bij de levering van de Mule Jennies die de regering bestelde. Deze winsten zouden, indien de afgesproken assortimenten geleverd werden, 40.000 F bedragen. Deze machines werden niet geleverd (61). De regering liet echter aan Bauwens 40.000 F als "prijs", in een voor Bauwens zeer gunstige regeling.

Nu had Farrar, volgens het contract met Bauwens, in beide gevallen recht op 1/3 van deze 40.000 F.

Farrar zelf spreekt echter over het bestaan van nog een ander contract, en wel één, specifiek voor deze wedstrijd opgemaakt op 21 germinal jaar X, en waarin beslist werd dat, in geval van succes, hij recht had op 24.000 ponden (62). Deze som werd waarschijnlijk besproken in het licht van het krediet dat de regering op 7 germinal jaar X had toegestaan voor de beloning van de constructeur van de beste katoenspinmachine, en waarvan Bauwens waarschijnlijk hoopte dat hij hem integraal zou winnen. Hoe dan ook, het is een feit dat Farrar niets kreeg.

Op 9 september 1808 schrijft hij een petitie naar de minister van binnenlandse zaken om zich daarover te beklagen (63). Farrar zegt daarin duidelijk, dat hij volledig belast werd met de constructie van de machines voor de wedstrijd, en dat Bauwens hem 24.000 ponden beloofde in geval van succes. Hij kreeg helemaal niets, en Bauwens maakte er zich van af door te zeggen dat hij geen prijs kreeg, maar een bestelling, dus dat het contract was uitgegaan van een verkeerde veronderstelling en Farrar bijgevolg geen recht heeft op de som.

Farrar geeft toe dat de veronderstellingen verkeerd waren, maar vindt dat hij toch minstens moet vergoed worden voor *les peines et les soins que j'ai pris pour la construction des machines présentées et couronnées, les risques que j'ai couru en faisant un voyage à Manchester dont je me suis expatrié, pour connaître les changements et perfectionnements adoptés récemment en Angleterre et en faire jouir la France, tout ce travail, tous ces dangers, ne sauraient aux yeux de l'honnête homme être regardé comme nul* (64).

Farrar vraagt vervolgens als schadevergoeding de som van 10.000 F waaraan hij de som van 10.000 F laquella a été fixée la récompense que le jury a sollicité pour moi, dans un rapport que a fait M. Chaptal à l'époque du concours.

Nu was deze 10.000 F waarschijnlijk gestort aan Bauwens, die reeds 105.000 F ontvangen had van de regering. Men kan tenminste veronderstellen dat de regering er baat bij had dit zo te beschouwen, vermits zij voor de gestorte som van 105.000 F nog geen enkele compensatie had ontvangen (65).

Op welke overeenkomst men zich ook baseert, het is een feit dat Bauwens contractbreuk pleegde door Farrar helemaal niet te vergoeden. De regering reageert op de petitie van Farrar door er een kopij van op te sturen naar Lieven Bauwens en diens bevindingen te vragen (66). De brief die Bauwens hierop schrijft is van die aard, dat het begrijpelijk is dat de biografen van Bauwens over deze zaak zwijgen (67).

Bauwens zegt dat hij Farrar leerde kennen als draaier van houten en ijzeren voorwerpen, en dat hij hem als dusdanig engageerde.

Le Sieur Farrar, après son arrivée en France, était conduit à Passy avec ses compagnons, sans dépasser le cercle que son métier lui avait circonscrit.

Dat is evident niet waar. Uit de correspondentie met Farrar en met de andere Engelse werklieden, en uit de contracten die hij met Farrar afsloot, blijkt dat Farrar een veel grotere verantwoordelijkheid had dan alleen maar zijn beroep als draaier. Het is Farrar die het grootste aandeel heeft gehad in de constructie van de Mule Jenny en de inrichting van de fabrieken van Lieven Bauwens.

In deze brief beschuldigt hij zowel Farrar als Hulse en Dean ervan, dat ze hem bedrogen hebben. Ze zijn hun engagementen niet nagekomen door hun diensten aan te bieden aan anderen. Hij vergeet hierbij te zeggen dat hijzelf Hulse ontslagen heeft nadat hij hem niet meer zo dringend nodig had omdat de eerste Mule Jenny toch klaar was; dat hij Dean niet betaalde en dat hij tegenover Farrar zeker zelf zijn verbintenissen niet nagekomen is.

Mais le Sieur Farrar préféra, au mépris de son engagement d'offrir ses services et d'établir, à St. Denis

près de Mons, une filature pour compte de Mr Tiberghien, entreprise par lesquelles il gagna des grosses sommes et devint propriétaire d'une filature qu'il érigea; mais, ses dépenses étant devenu trop fortes, il s'avisait de me poursuivre pour les 24.000 francs dont il est question dans sa lettre (68).

Het is heel typisch voor Bauwens dat hij als patroon verwacht dat degenen die bij hem in dienst zijn, de contracten die ze met hem hebben onvoorwaardelijk nakomen, maar hijzelf is zulks helemaal niet verplicht. Hij is de eerste om aan een verplichting niet te voldoen, maar hij gebruikt de gevolgen daarvan als argument om het zeker niet te doen. En hij begrijpt het ook helemaal niet, als zijn ondergeschikten dan uiteindelijk bij iemand anders in dienst gaan. Niet als het gaat om zijn Engelse medewerkers en niet als het gaat om zijn Gentse arbeiders.

Deze mensen moeten in zijn ogen altijd dankbaar zijn, en trouw. *C'est ainsi que le Sieur Farrar justifia de sa loyauté anglaise vis à vis de son patron et de son protecteur.*

Bauwens heeft er wel een handje van weg om zichzelf als dupe te beschouwen van de ontrouw van anderen. Hij kan ook niet toegeven dat Farrar ooit belangrijk is geweest voor hem : *le Sieur Farrar n'y fit autre chose que de tourner les verges en pentes et quelques bouts de cylindres, des visés sans fin et autres bagatelles.*

Het is wel vreemd dat hij juist met deze onbelangrijke vijzendraaier contracten afsluit voor belangrijke projecten, en dat hij samen met deze man deelneemt aan de wedstrijd. Ook de reis van Farrar naar Engeland minimaliseert hij in zijn bewering dat Farrar niet het minste gevaar liep, *ce voyage était accompagné du moindre danger pour lui, comme Anglais il n'avait même pas besoin de passeport dans son pays. Le sieur Farrar employa mes fonds, environ 2 à 300 francs, pour se promener, aller voir sa famille et faire le gros dos.* Hij is verontwaardigd omdat Farrar er niet in geslaagd is verbeteringen aan de Mule Jennies aan te brengen na deze reis *quoi qu'il n'eût qu'a copier des Anglais, ses compatriotes.*

Dit zijn echter allemaal argumenten, die er niet kunnen toe bijdragen zijn schuld aan Farrar weg te cijferen. Ook dit is een constante bij Bauwens, hij

praat over zaken die op een ander vlak liggen omdat hij het antwoord op de eigenlijk vraag wil ontwijken.

Tenslotte raadt hij de regering aan, zich niets aan te trekken van de 10.000 F die Farrar vraagt: *j'ai l'honneur d'observer à son Excellence que, quant à la demande en indemnité de 10.000 F que forme le Sieur Farrar, il me paraît que ses prétentions ne sont pas plus fondés (et encore moins) que ne pourraient l'être celles de tous les Anglais que j'ai amenés avec moi d'Angleterre, ainsi que tous les autres constructeurs de filatures en France, au surplus, le Sieur Farrar serait tenu dans tous les cas de se borner aux engagements qu'il avait avec moi à ce sujet.*

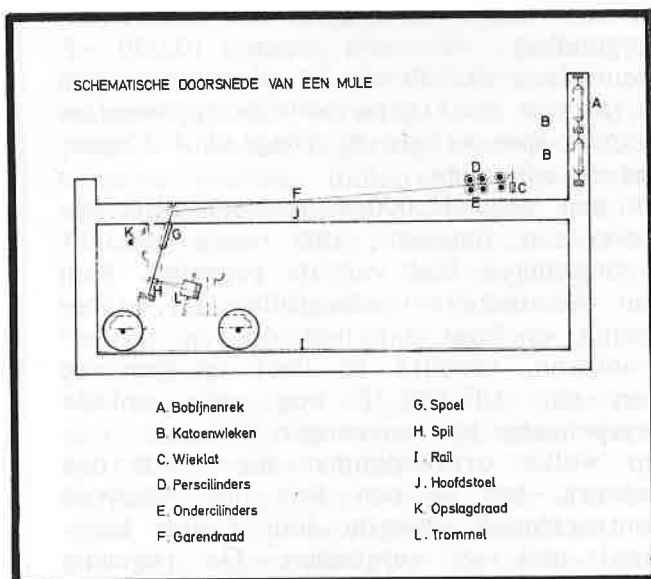
Bauwens is bovendien de mening toegedaan dat, als Farrar dan iets verdient door zijn werk, het eigenlijk nog aan hem toekomt: *le mérite qu'il se permet de s'appliquer n'est qu'une soustraction frauduleuse de celui qui m'appartient en entier, et je dois ici déclarer que c'est enfin chez moi et dans mes ateliers (et à mes dépens) qu'il a appris à construire des filatures.*

Hij wil echter niet de indruk geven dat hij slechts om zichzelf bezorgd is. *Je pris son Excellence de croire à l'impartialité et la sincérité que j'ai mis dans cette exposée et je sollicite vivement à son Excellence de faire repousser le grossier charlatanisme des Anglais, lesquels au dépens des Français et de leurs propres moyens ont été trop longtemps soutenus.*

De inhoud van de archieven laat ons niet toe het verdere verloop van deze zaak, indien er althans een verder verloop is geweest, na te gaan.

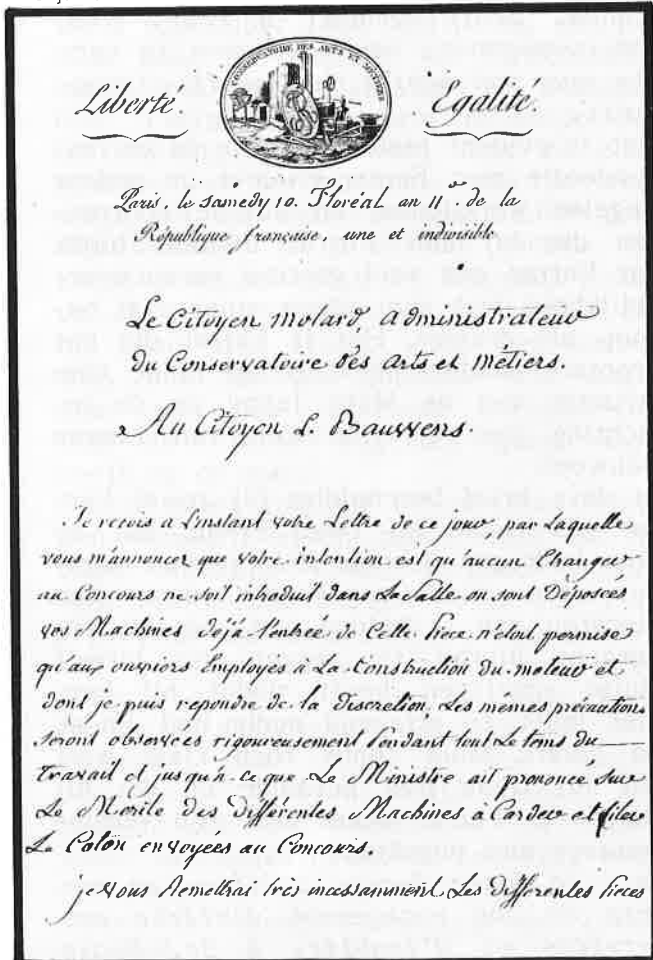
De "gewone" arbeiders van Bauwens

We kunnen hier niet nader ingaan op de lonen in de fabrieken van Lieven Bauwens. In het algemeen kan men zeggen dat zowel de lonen als het werkritme onregelmatig waren. In de fabrieken van Bauwens is er nooit een gans jaar aan één stuk door gewerkt; de arbeiders werden zeer gemakkelijk ontslagen en tenslotte verschilden de lonen sterk naargelang de categorie arbeiders waar het om ging (69).

Contract tussen Lieven Bauwens en de constructeurs Nicolas Monnier en Josse Vande Abeele van de bouw van 700 mule jennys, te leveren binnen een termijn van 7 jaren. Zij verplichtten zich ertoe de volledige opdracht uit te voeren, en voor niemand anders te werken dan voor Lieven, die ook de materialen leverde. Voor een machine met een aandrijftrad opzij zou 50 florijnen worden betaald; voor een dubbele machine met centraal aandrijftrad 60 florijnen. (SAG, Fonds NDP)

Brief anno 1803 van Molard, zaakvoerder van het Parijse Conservatoire des Arts et Métiers aan Lieven Bauwens met de verzekering dat diens mule jenny door uitzonderlijke veiligheidsmaatregelen zal zijn beschermd ingeval ze aldaar zal worden tentoongesteld voor de termijn van 6 jaar. (SAG, Fonds NDP)

 Intéressé par la construction de machines à vapeur
 que
 et Souverignis Lévin Bauwens
 maître constructeur de machines
 de son atelier constructeurs de machines
 bois demeurans à Gand, sont convenus
 de
 sont engagés comme suit:
 par Article premier Nicolas Monnier &
 au Sieur Van den Abele s'engageant à
 construire dans celui ou ceux des Ateliers
 de Monsieur Bauwens qu'il leur désignera
 le nombre de sept cent mille Jenny.
 Art. 2. La construction & la livraison
 de ces sept cent mille Jenny seront entièrement
 achévées avant le premier Vendermaire de
 l'An Vingt et six français c'est à dire
 dans un terme de sept années qui aura
 cours ne commencer qu'au premier Vende-
 maire de l'An Vingt
 Art. 3. Ils ne pourront s'opposer pour
 la construction de ces machines que quatre
 ouverts charpentiers à moins que
 Monsieur Bauwens ne jugeant convenable
 de permettre l'Admission d'un plus
 grand nombre; Aucun ouvrier

Contract anno 1805 tussen Lieven Bauwens en 18 con-
 structeurs en werklieden, voor de levering van 1400 (!)
 mule jennys binnen de termijn van 6 jaar, tegen een
 vast maandloon, eventueel te verhogen met premies,
 voor Lievens' fabrieken in het Karthuizerklooster en te
 Drogen. (SAG, Fonds NDP)

 Des Souverignis:
 Jean Van Jaer, libérateur, natif de Gand
 Nicolas Monnier, marié, idem
 Jozef Van den Abele, marié, idem
 Jacques Remindt, marié, idem
 Adrien Pochman, marié, idem
 François Du Luesne, libérateur, de Flandres
 Jacques Van mulder, marié, de Gand
 François Roussel, libérateur, de l'abbaye de la Vieille
 Joseph De Pire, 2e d'abst.
 François Palmant, marié, de Gand
 Nicolas Neuman, 2e de l'abbaye
 Emmanuel Schoonjans, 3e de Gand
 Gerard Raevé, d'Anthon, de Gand
 Louis Vander Ghyse, marié, de Gand
 Joseph Delcourt, 2e de Gand
 Pierre Van den Abele, 2e de Gand
 Joseph Colin, d'Anthon, de Gand
 Tous Constructeurs de Machines
 s'engagent à construire pour Monsieur Lévin Bauwens,
 dans un terme de six années, sous le nom de
 finira le premier Vendermaire de l'An
 six ans, lesquels sont Machines, d'acier, de
 Jenny, parmi les quels nombres sont compris ceux
 qui sont destinés à servir de Tables par où
 de pour l'usage de Monsieur Lévin Bauwens
 dans la fabrique aux châteaux de Brabant
 2. Chacun des soussignés, avant que la construction
 de l'atelier de la Mécanique ou de l'Atelier Jenny
 ne soit achévée, se compromet, ne pourra abandonner
 la construction, ou travailler pour aucune autre
 personne ni pour Monsieur Lévin Bauwens, ni
 donner ni quel autre que ce soit, aucune instruction,
 ou renseignements relativement aux constructeurs
 qu'il emploiera par le présent contrat, à
 moins d'une autorisation formelle de Monsieur
 Lévin Bauwens

Tot 1804 is Bauwens de enige eigenaar
 te Gent van een mechanische katoen-
 spinnerij. Dat geeft hem natuurlijk een
 enorme macht tegenover de arbeiders:
 de afwezigheid van concurrentie
 geeft hem de zekerheid dat hij ze kan
 terugvinden indien nodig. De explosie
 die de Gentse katoenindustrie in de ja-
 ren 1806-07-08 kende, bracht logischer-
 wijze een tekort aan arbeidskrachten
 met zich mee. De toekomstige katoen-
 arbeiders worden gerecrueteerd uit de
 meest miserabele massa's van de stad
 (70). In de kaart van de fabrikanten
 speelde het verbod op de bedelarij dat
 in deze jaren van kracht werd, waar-
 door men deze mensen naar de fabriek
 dwong. Anderzijds werden ze ook naar
 de fabrieken gelokt door de hoge lonen
 die er in die tijd werden uitbetaald
 (71).

Maar de arbeiders in de fabriek krijgen
 was niet genoeg. Men moest ze er ook
 nog in houden. Het tekort aan arbeids-
 krachten bracht met zich mee dat deze
 mensen kost wat kost aan de fabrieken
 moesten gebonden worden. Het is om
 deze binding dat de conflicten tussen
 werknemers en werkgevers het hevigst
 zijn. Noch de lange werkdagen, noch de
 lonen vormden toen een reden tot onte-
 vredenheid bij de arbeiders, wél de on-
 vrijheid om van werkgever te verand-
 ren (72).

De fabrikanten poogden enerzijds hun
 werklieden te behouden, anderzijds was
 er tussen hen een onderlinge strijd om
 de arbeiders van de ene fabriek naar de
 andere te krijgen. Bauwens had, net als
 de andere fabrikanten, de voordelen van
 een sociale wetgeving die volledig in
 functie stond van het burgersbelang en
 hij maakte er net als zij gebruik van
 waar hij kon.

In de eerste jaren van zijn werkzaamhe-
 den, wanneer Bauwens, zoals gezegd,
 geen concurrentie hoeft te vrezen, kan
 hij met zijn arbeiders doen wat hij wil.
 Hijzelf zendt ze weg van de ene dag
 op de andere, hetgeen niet wegneemt
 dat zijn arbeiders hem, in zijn ogen, ab-
 soluut trouw moeten blijven. Hij bindt
 ze aan zich met alle middelen, van de
 meest grove tot de meer subtielere.
 Hierin gaat hij niet slechts zeer ver,
 het is ook opmerkelijk dat Bauwens één
 der eersten is om gebruik te maken
 van de druk die hij dankzij zijn positie
 kan uitoefenen.

Zelfs in het jaar 1804, als er nog geen

werkelijk nijpend arbeiderstekort bestaat, onderneemt hij stappen bij de overheid om de "ontrouwen" terug naar zijn fabriek te krijgen. Vooreerst onderwerpt hij zijn werknemers aan een reglement. Uit de fabriek te Passy is dit reglement overgebleven (73). De arbeiders zijn verplicht per 14 dagen een bepaalde hoeveelheid draad te produceren. Spinnen ze meer, dan krijgen ze een premie. Spinnen ze minder, dan wordt een bedrag van hun loon afgetrokken dat in verhouding ligt met hun tekorten. Indien een arbeider drie opeenvolgende malen niet genoeg heeft geproduceerd, dan wordt hij weggezonden zonder vooropzeg. Men werd slechts aangenomen indien men een goed attest kon voorleggen, en het reglement tekende, waarbij men zich ertoe verbond gedurende zes jaren in de fabriek te blijven. Er waren boetes voorzien voor hen die de draad braken of te laat kwamen. Voor degene die het meest produceerde gedurende een heel jaar was er een prijs voorzien, evenals voor al degenen die gedurende een gans jaar één vierde meer hadden gesponnen dan ze verplicht waren.

De leertijd van een spinner was drie maanden.

We mogen waarschijnlijk aannemen, dat de reglementen te Gent en te Drongen dezelfde strekking hadden. We vonden ze echter niet terug.

Dit reglement is wel bijzonder tekenend voor Bauwens. Hem bezielt slechts één zaak, nl. de produktie opdrijven. Dus gebruikt hij het systeem van premies en boetes, wat daarenboven een uitzonderlijk goed middel is om geen solidariteitsgevoelens aan te kweken tussen de arbeiders.

De leertijd werd vastgesteld op drie maanden. In feite is één maand voldoende om zich de spintechnieken eigen te maken (74). In de praktijk, en dat was een algemeen feit bij de Gentse industriëlen, werden de arbeiders gedurende één jaar betaald als ongeschoold (75). Een arbeider bij Bauwens kan hier allerm minst aan ontsnappen, hij heeft geen enkele kans dat zijn protest enige invloed heeft indien de leertijd de afgesproken drie maanden overschrijdt. Immers, bij het aanvaarden van het reglement aanvaardt hij ook het artikel waarbij hij zich ertoe verbindt zes jaren in de fabriek van Bauwens te blijven (76).

Zoals gezegd zijn er subtielere midde-

len om de arbeiders aan zich te binden, wat men, gecombineerd met leercontracten e.d. niet beter of anders kan omschrijven dan met de term lijfeigenschap.

Zo schrijft Faipoult in een rapport over Drongen (77) : *non seulement il assure l'existence d'un grand nombre de familles par les travaux qu'il leur procure, mais il leur fait bâtir des maisons et ses ateliers vont devenir le centre d'un village qu'il peuplera d'ouvriers et de manufacturiers habiles et dont il sera le fondateur.*

De wet van 22 germinal jaar XI beslist dat : *toutes les affaires de simple police entre les ouvriers et les apprentis, les manufacturiers, les fabricants, les artisans seront portés devant les commissaires généraux dans les villes (...)* (78).

Het politiecorps mocht eveneens ingrijpen waar het ging om geschillen m.b.t. het werkboekje, het coalitieverbod enz. Bauwens beseft zeer goed dat het toezicht op het arbeidersleven voor een goed deel afhangt van de bereidheid van het politiecorps om in te grijpen. Dat blijkt uit een aantal brieven die we in het FNDP aantreffen, waarin Bauwens zijn invloed bij de regering tracht aan te wenden om die mensen die hij daartoe geschikt acht, aan de functie van politiecommissaris te helpen (79). Zijn wens om de politie tot een gewillig werkinstrument te maken blijkt in 1809 beantwoord : *en passant à des considérations locales sur les filatures et fabriques de coton qui existent à Gand, on observera d'abord que les fabricants ont beaucoup à se louer de la protection que l'administration de cette ville leur accorde. La police des ouvriers s'exerce beaucoup mieux, depuis environ un an, l'ordre et la subordination s'établissent sur les principes qu'on n'aurait jamais dû méconnaître* (80).

Niet slechts de politie, maar ook de burgemeester en de prefekt zijn volgens Bauwens steun verschuldigd aan de fabrikanten. We konden een reeks individuele gevallen bij Bauwens terugvinden van arbeiders die hij poogt onder dwang van de overheid te behouden. Bauwens maakt steeds gebruik van een argument dat wel móet inslaan : indien deze arbeiders niet onderdanig gehouden worden, indien ze niet verplicht worden in zijn fabriek te blijven, dan zouden ze

er wel eens de oorzaak van kunnen zijn dat de openbare orde verstoord wordt. Dit is een ideaal chantagemiddel natuurlijk, dat hij ook graag gebruikt als het gaat om financiële voordelen voor zijn bedrijf te bekomen.

Reeds in 1804 legt Bauwens klacht neer bij de prefektuur over arbeiders die hun reglementen niet naleven (81). Het gaat hier om het geval Dewulf. In een postscriptum voegt Bauwens er nog vijf andere arbeiders bij, die net als Dewulf het bedrijf hebben verlaten. Het typische is dat 4 van deze 6 mensen hetzelfde ontslagen werden, hetzelfde toelating kregen de fabriek te verlaten en elders te gaan werken. Maar als blijkt dat dit "elders" betekent dat ze in dienst gaan bij François Bauwens, met wie het pas tot een definitieve breuk is gekomen, is Lieven zodanig verontwaardigd, dat hij hen beschuldigd van contractbreuk. *Un de mes filateurs A. Dewulf a été gagné par lui (= François Bauwens) il a cependant encore dix mois d'engagement avec moi et il a réclamé son congé sous diverses prétextes, que je lui ai refusé, mais il a avisé aux moyens de se faire renvoyer en affrontant Mr. Kenyon, en amusant les autres fileurs et surtout en leur prêchant la déloyauté, pour abandonner leurs métiers et partir pour Paris où Mr. Frans Bauwens a besoin de vingt de mes meilleurs fileurs, qu'il fera tous contremaîtres pour gouverner des ateliers.*

Dewulf heeft dus gebruik gemaakt van het enige middel dat een arbeider ter beschikking had om ergens weg te geraken: kabaal maken. De wet van 22 germinal, jaar XI, titre III, art. 9 handelt over de redenen van ontslag. De contracten ne pourront être résidus, sauf l'indemnité en faveur de l'une ou l'autre des partis, que dans les cas suivants:

- 1) d'inexécution des engagements de part ou d'autre;
- 2) de mauvais traitement de la part du maître;
- 3) d'inconduite de la part de l'apprenti (82).

Van deze laatste (en enige) mogelijkheid heeft Dewulf dus gebruik gemaakt om ontslagen te worden en naar een betere plaats over te gaan. Bauwens wenst dat de prefekt hem helpt, daar het ook in diens belang ligt: *j'ai signifié au fileur Dewulf qu'il devait*

finir son terme ce qu'il refusera de remplir et comme ces désordres n'ont pas encore été réprimés jusqu'à présent et que je crois qu'il devient urgent de montrer un exemple pour arrêter ce brigandage, dans lequel je vois les intérêts générales du département de l'Escaut aussi bien compromis que les miens.

Hij zal de namen meedelen van degenen die het bedrijf verlaten hebben, en hoopt dat de prefekt zal ingrijpen. *C'est pourquoi Monsieur le Préfet, j'ai l'honneur de vous mander ceci afin de vouloir aviser aux moyens les plus efficaces pour faire abandonner à Mr. Frans son plan d'embaucher mes ouvriers et mes contremaîtres, ci-dessous vous trouverez les noms des personnes qui sont parties de la manière que je viens de vous citer, en attendant que vous veuillez Monsieur le Préfet vous occuper de ma demande, j'ai l'honneur de vous saluer.*

Dan volgt de lijst van namen en plaatsen waar deze mensen zich nu bevinden.

Dit konflikt is heel klassiek en zal zich in de loop van de komende jaren meermaals herhalen. Het gaat zowel om een konflikt tussen arbeider en patroon als tussen patroons onderling, die natuurlijk hun geschoolde werkkrachten willen behouden en anderzijds de bekwame arbeiders (en later, als het tekort nijpend wordt, gewoonweg zoveel mogelijk mensen in hun bedrijf willen krijgen) naar hun fabriek willen halen.

Bauwens klaagt er zich over dat zijn fabriek een echte voorraadkamer is geworden van geschoolden voor andere fabrieken: *j'ai bien cependant de me plaindre que malgré mes représentations et parce qu'on n'y a point eu regard, on n'a cessé de venir chez moi comme dans une pépinière, enlever les ouvriers que j'avais formés, à peine savent-ils la plus part de leur métier, qu'ils partent sans que je puisse les arrêter, ou si je m'en plains on leur donne tacitement raison; néanmoins plusieurs de ces ouvriers me doivent de l'argent (83).*

In juni 1807 roept Bauwens weer de hulp in van de overheid, ditmaal schrijft hij naar de burgemeester van Gent (84). Deze brief is geschreven als protest tegen het feit dat de burgemeester zich uitsprak ten voordele van een

arbeider van Bauwens, J. Duc, a qui il a plu de quitter ma fabrique, et d'être le précurseur d'une petite cabale qui c'est immédiatement prononcée entre plusieurs de mes ouvriers. Deze brief is vooral interessant omdat Bauwens er zijn mening in weergeeft over les désagréments auxquels se trouvent les chefs de fabriques abandonnés à leurs propres influence, over de toestand van de arbeiders, over de fabriek, over de patroons. Vooreerst vindt hij de uitspraak van de burgemeester en de welwillende houding van de overheid onjuist. *Votre sollicitude, Monsieur le Maire, en faveur des ouvriers serait louable sans doute, s'ils étaient opprimés, ou vexés, mais trop indulgente à accueillir leurs plaintes, ou autres prétextes, j'ai déjà eu le sujet de vous représenter plusieurs fois que ce n'était pas sans invonvénient qu'ils trouvasent dans l'autorité qui doit les contenir, une assistance trop prononcée.* Immers, de burgemeester moet goed beseffen wat een fabriek eigenlijk is : *une fabrique renferme une foule d'individus de différentes caractères, et de moeurs plus ou moins pernicieuses, qu'il est impossible de réprimer, s'il ne leur est opposé une digue respectable qu'ils ne puissent impunément franchir.*

Deze digue respectable moet van de overheid komen. De burgemeester moet een voorbeeld nemen aan de steden waar dit gebeurt en waar bijgevolg alles rust en kalmte is, en waar men de patroons tenminste schat op hun waarde : *les règlements locaux sont du ressort de l'autorité administrative, ils existent dans toutes les places de fabriques de quelque importance, il y assurent le droit et l'autorité des chefs d'établissement, la subordination permanente des ouvriers, la régularité et l'assiduité du travail, enfin l'heureuse existence de la famille.* Dans ces lieux de fabrique, on ne verra point comme ici l'ouvrier prendre à son gré 1 - 2 et même 3 jours couvrables de la semaine, pour aller s'enivrer, se vautrer dans le vice, et ne rentrer à l'atelier qu'après être épuisé d'excès, ou pour insouffler l'insubordination et le désordre. (...) On n'y verra point des ouvriers débauchés, soit par des compagnons soit par des chefs d'ateliers,

et abandonner subitement la fabrique à laquelle ils sont attachés, pour aller impunément s'installer dans une autre du même endroit, ou ailleurs, sans qu'au préalable ils n'ayent prévenu, et obtenu, leur retraite 2 à 3 mois d'avance.

Men moet inzien dat door de belangen van de fabrikanten te dienen, men het algemeen belang dient : *quelle est donc la garantie d'un chef d'établissement contre tant d'excès et de désordre ? s'il n'est efficacement soutenu par un bon règlement, et le concours de l'autorité administrative ! Si son intérêt est l'ordre, et une activité régulière dans ses travaux, n'est-ce pas aussi l'intérêt personnel des individus qu'il fait vivre et le bien du pays ? Comment pourra-t-il autrement faire prospérer ses établissements et marcher de concurrence avec les autres endroits de fabriques ? Où ses pareils sont encouragés et protégés par les administrateurs ! Ce n'est donc point, Monsieur le Maire, seulement mon intérêt personnel que je défends, mais l'intérêt général dans lequel se trouve le mien.*

Hij vraagt dus uitdrukkelijk of de burgemeester een lokaal reglement wil uitvaardigen. Bauwens legt vervolgens uit in welke beklagenswaardige toestand de patroon zich bevindt in vergelijking met deze van een arbeider : *il ne peut vous échapper, monsieur le Maire, que les chefs de fabriques ont tout à risquer et à perdre contre l'ouvrier ? Tandis que celui-ci libre en quelque sorte de lui-même commet souvent des exactions ou des torts qu'on ne peut toujours atteindre ou dénoncer ! Rien ne peut avoir de prise sur lui que la crainte. Si ce frein lui est ôté, il n'existe plus de garantie, ou de sûreté pour celui qui a le droit de lui commander, mais qui peut mieux lui inspirer cette crainte salutaire si ce n'est l'autorité reconnue, qui par une froide réception ou rigoureuse réprimande ferait sans plus d'effort rentrer l'ouvrier dans le devoir.*

Blijkbaar bracht Bauwens' verzoek niet veel op, want het jaar daarop, in april 1808, schrijft hij opnieuw naar de burgemeester. Ditmaal heeft de burgemeester hem om uitleg verzocht over het volgende briefje, dat de vader van een van Bauwens' werklieden, Wijsberghe hem schreef : *Mijnheer den Meire, neme*

de vrijheid aan Ued. te laeten weeten, dat aangezien mijnen zoon nu alreede vier agtereenvolgende jaeren gevrogt hebbende op de fabriek van d'heer Livinus Bauwens, van gedagt is dit ambagt te verlaeten, en hem verscheyden mael tot het bekomen van zijn afscheyd briefken aan d'heer Bauwens heeft gepreesenteert hetwelk hem telkens is gerefuseert (85). Vader Wijnsberghe vraagt de burgemeester te willen bemiddelen.

Bauwens ontkent de feiten : *j'ai refusé au nommé Wijnsberghe, attendu qu'il ne m'avais point prévenu de son départ, c'est avanthier qu'il a exigé son congé.*

Nu is Wijnsberghe niet alleen, en Bauwens beschrijft zijn toestand : *c'est ainsi que sous divers prétextes leurs ouvriers somment leurs maîtres de leur délivrer sur le champ un congé, pour aller courir les autres fabriques et c'est ainsi que mes ateliers ne sont plus que l'entrepôt des ouvriers, et apprentifs jusqu'au moment qu'il leur plaît de s'en aller, même à chaque heure du jour sans que j'ai aucun recours contre eux.*

Er moeten dringend algemene reglementen worden uitgevaardigd, daar de reglementen van de fabrieken afzonderlijk niet voldoen om *contenir les ouvriers dans les bornes de leur devoir et de la décence vis à vis de leurs maîtres.* Indien de fabrikanten geen steun krijgen van de overheid, hebben ze geen enkele garantie dan hun eigen regels, en als ze die niet hadden, dan *nos fabriques seraient parfaitement assimilés aux cabarets* (86).

Zoals blijkt uit de passage uit "*Observations sur le tissage des étoffes de coton*" van 1809 (hoger geciteerd, zie noot nr. 80), is in dat jaar de toestand relatief goed voor Bauwens : de politie handelt zoals het moet, dus in het voordeel van de fabrikanten, en er heerst rust en orde in de Gentse katoenbedrijven. Dat is natuurlijk een toestand die de fabrikanten aanstaat, want door de moeilijkheden die de Gentse katoenindustrie sinds 1808 te doorstaan heeft, komt er een eind aan de "voorspoed" der arbeiders en vallen er konflikten te vrezin.

De crisis van 1808-1809 bracht met zich mee dat men hetzij een deel van de arbeiders wegzond, hetzij hun werk-

dagen verkortte. Bijgevolg werd de vraag naar arbeiders kleiner dan het aanbod. In 1810 keert de situatie zich weer ten goede, maar reeds in hetzelfde jaar herbegint de crisis.

In februari 1811 is er een algemene loonsverlaging van 15 % (87). De arbeiders worden dus geconfronteerd met werkloosheid en daling der lonen. De reactie bestaat er in, dat de idee van arbeidersorganisatie ontstaat om weerstand te kunnen bieden aan de willekeur van hun patroons en de economische werkelijkheid.

De wet Le Chapelier, die samenspanningen verbood, werd in 1795 ook in België ingevoerd, waardoor de arbeiders geen enkel wapen meer hadden om als dat nodig was, solidair tegen hun patroons op te treden. Maar dat nam niet weg dat de wet er niet in geslaagd was de notie hiervan te doen verdwijnen. Trouwens, de vroegere compagnonnages - verenigingen van gezellen, dus werknemers - waren niet noodzakelijk verdwenen. Er waren er in het geheim blijven voortbestaan. Maar belangrijker is dat er ook nieuwe ontstonden, die dan de vorm aannamen van een soort mutualiteiten, "beurzen". Deze beurzen namen soms het karakter aan van een sociaal strijdorganisme, dat de arbeiders groepeerde om hun belangen te verdedigen tegenover de patroons.

Men kan zich de ontzetting van Lieven Bauwens voorstellen, wanneer hij bemerkt dat iets van die aard aan de gang is bij de katoenspinners. Bij deze gelegenheid schrijft hij een brief naar de burgemeester (88). Hij constateert *qu'il existe malheureusement parmi les ouvriers des prêcheurs d'insurrection, et qu'à leur instigation, tous les ouvriers des diverses filatures de cette ville ont formé le complot de s'ériger en corps ! - plusieurs réunions ont déjà eu lieu entre eux à cet effet; je sais qu'il a été mis en délibération de se soutenir réciproquement et de former masse pour faire la loi à leurs maîtres ! Il n'est rien moins question que de faire bourse entre eux pour soutenir celui ou ceux qui, rejetés des ateliers pour mauvaise conduite ou esprit de cabale, se trouveraient sans travail, plus encore ! de quitter en masse les ateliers si cela leur fait plaisir.*

Hij wijst de burgemeester er op dat deze verplicht is zulke komplotten te on-

GELUK-WENSCHING

AEN MENSEER

LIEVEN BAUWENS,

TER GELEEGENTHEID DER OPRECHTING VAN DE NIEUWE SPINNERY
IN DRONGEN.

AERGEDODEN DOOR ZYNE H'ERKTUYG-MAEKERS EN SPINNERS IN GEND.

JAER XII. — 1804.

[Small text columns on the left side of the page, likely containing the lyrics of the song or other commentary.]

[Small text columns on the right side of the page, likely containing the lyrics of the song or other commentary.]

L I E D.

Klagtlied der Katoenspinders : vermoedelijk spotlied aan het adres van Lieven Bauwens; een aanwijzing vormt het besluit : *Met 't spinnen is 't te Gent gedaen of er moet IEMAND 't gat uitgaen...* (onder)
(Centrale Bibliotheek RUG, Fonds Vliegende Blaadjes, dossier Coton nr. 76)

KLAGTLIED

VAN DE
KATOENSPINDERS.

Op een bekende Wyse.

Met 't spinnen is 't te Gent gedaen,
Of er moet iemand 't gat uytgaen.
England speelt hier een aardig deuntje,
Van engelsch goed sijn m'opgevold;
Zelfs ons nieuw prinaken en zyn kreouzij
Zyn hier uyt England ingelohd.
Met 't spinnen etc.

Kwammet hy maer eens op te steken,
Den ouden haec trok ons nyl pyn;
Kost er maer een *maxime* breken,
Al d'ander waeren weër in treyn.
Met 't spinnen etc.

Leege-Pol, wy moeten 't getuygen,
Is eenen kening kloek en snel;
Maer wat schillen hem ons werktuygen?
Prukken allene kent hy wel.
Met 't spinnen etc.

Zyn ministers, die grove heeren,
En zorgen maer voor eygen laet:
Dat volk, als 't maer zyn wiel kan smeerden,
Vraegt niet of 't onze stilje staet.
Met 't spinnen etc.

Tot oproer kwamen s' ons bepraeten,
En hoe dom lieten m'ous verleen!
Wy trokken steunen uyt de straeten,
En nu liggen m'er g'lyk een steen.
Met 't spinnen etc.

Z' hen ons 't net over 't hoofd gesteken;
Wae'r 't nog te doen 'k en deed niet meer.
Wat komen s' ons van eere spreken?
Neen, honger lyen is geen eer.
Met 't spinnen is 't te Gent gedaen,
Of er moet iemand 't gat uytgaen.

76

derdrukken *par tout le pouvoir que la loi a mis en vos mains.*

Want deze samenscholingen *aussi pervers, aussi destructifs*, schaden de geest van onderdanigheid die er in een fabriek moet heersen.

Nu weet Bauwens ook wel dat zijn eis aan kracht zal winnen als hij de indruk kan geven niet louter voor zijn eigen belang op te komen. Een spinner die vertrekt, zegt hij, is er de oorzaak van dat zijn helpers werkloos worden. En, zeer klassiek bij Bauwens, indien er zoveel mensen uit de bedrijven weggaan wordt de openbare orde ernstig bedreigd.

Er zijn ook nadelen voor de fabrikanten : de mechanieken lopen schade als ze ongebruikt blijven staan, en de niet verwerkte stocks vertegenwoordigen een kapitaal voor de eigenaars dat niet kan renderen.

Om al deze redenen moet de overheid steun verlenen aan de eigenaars want *des chefs intelligents qui exposent leur fortune pour faire exister une population immense, doivent donc être environnés de toute considération, de toute protection et de grand pouvoir, dans le cas où les ouvriers qu'ils font vivre tendraient à méconnaître les liens sacrés du devoir et de la reconnaissance qui doivent les unir et les attacher à leurs maîtres.*

Dus vraagt Bauwens aan de burgemeester of deze een bijkomend artikel wil aannemen in zijn reglement. *Tout fileur demandant son congé sera tenu de se faire remplacer par un autre fileur, ou de faire un apprenti, avec l'approbation du propriétaire ou chef de fabrique.*

Deze gevraagde toestemming van de eigenaar betekent de zoveelste poging om van een arbeider een horige te maken. En met succes, want de burgemeester gaat zelfs nog verder dan Bauwens, hij schakelt de politiecommissarissen in om samen met de eigenaars van de fabrieken een gedetailleerde lijst van arbeiders op te stellen (89). Er wordt tevens een besluit van de burgemeester gezonden naar de prefektuur, waarin al de argumenten van Bauwens worden overgenomen en de artikels die Bauwens aan zijn eigen reglement wou toevoegen, worden voorgelegd ter goedkeuring van de prefekt, om vervolgens in al de Gentse katoenfabrieken van kracht te worden (90). De prefekt vindt

echter dat dit te ver gaat, gezien de wet op de samenspanningen slechts *les complots formés en masse contre l'industrie* afkeurt, maar een arbeider vrij laat zijn werk te verlaten indien hij zijn contract nakwam (91).

In zijn "*Observations sur le tissage des étoffes de coton*" van maart 1809 (92) schrijft Bauwens: *les fabricants manquent cependant d'un point de réunion, pour s'entendre sur leurs intérêts communs, pour présenter leurs réclamations à l'autorité, pour prévenir les abus, pour s'éclairer mutuellement.*

Het daaropvolgende jaar zal aan zijn wens tegemoet gekomen worden. Eind augustus 1810 wordt te Gent de 'Conseil de Prud'hommes' opgericht, de eerste in België. Het is zeer waarschijnlijk dat Bauwens in de oprichting van de werkrechtensraad een rol gespeeld heeft. Niet alleen had hij in de jaren daarvoor reeds voldoende stappen ondernomen die duidelijk maken dat hij eigenlijk het liefst een instantie zou zien oprichten die de "arbeidersvrijheid" beknotte, het is ook zo, dat zijn relaties belangrijk genoeg waren om de regering in die richting te beïnvloeden. Dit zijn natuurlijk slechts veronderstellingen, we vonden geen positieve aanwijzingen over de werkelijke rol van Bauwens. Hoe dan ook, als de raad wordt opgericht, wordt Bauwens meteen als voorzitter verkozen, op 20 december 1810 (93).

De werkrechtensraad was een instelling die poogde de geschillen tussen de werkgevers en de werknemers te beslechten. Het is de raad die nagaat of bij een konflikt de arbeiderswetgeving en de fabrieksreglementen niet zijn overschreden. Dit klinkt positief, maar de samenstelling van de raad is anders. Deze was zo dat de arbeiders steeds in de minderheid waren. Er zetelden 9 werkrechtens in de raad, daarvan waren er 5 fabrikanten en 4 meestergasten. Het kiezerskorps dat op 20 december 1810 de leden van de raad verkoos, bestond uitsluitend uit industriëlen, en blijkbaar is de bepaling over de samenstelling van de raad ook niet zo absoluut, want diegenen die verkozen zijn, zijn eveneens industriëlen (94).

Bauwens wordt voorzitter en zal dat tot zijn dood blijven. Hijzelf heeft zich blijkbaar niet al te veel van de raad aangetrokken. Dat valt wel min of

Pamflet met gelukwensen "spontaan" aangeboden door de werktuug-maekers en spinners aan hun werkgever Lieven Bauwens in 1804: (...)

Dus Bauwens, verr' van 't land, wiens heyl hy ging bevreyden,

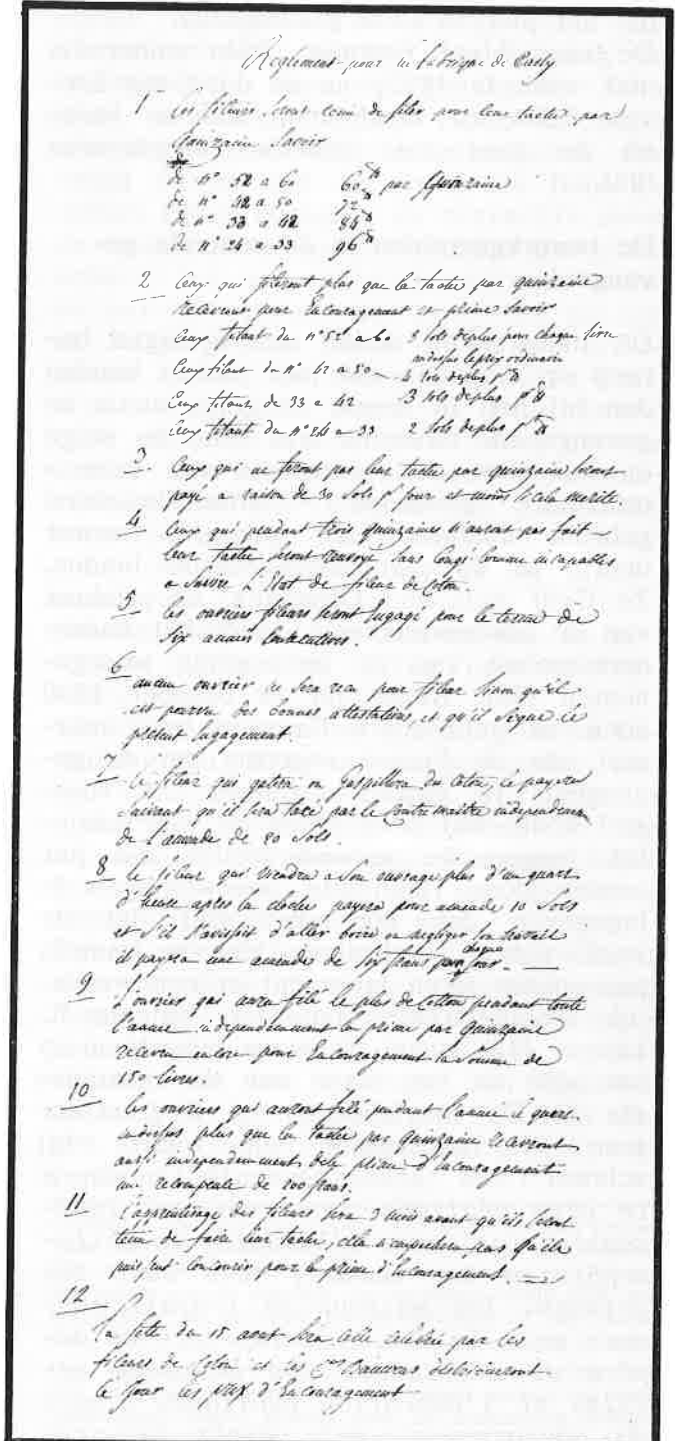
Liet zig door 't schuymend meêr op Eng'lands kusten leyden,

Met 't arbeyds-kleed bedekt hy gaet de kunst bespieden.

En haest met synen roof men ziet hem heênen vlieden (...).

Lieven Bauwens creëerde hier zijn eigen legende...

(Foto Archief M.I.A.T.)

Arbeidsreglement van Lieven Bauwens' spinnerij te Passy nabij Parijs, waarin o.a. een premie- of boeteregeling, de verplichte aanwerving voor de duur van 6 opeenvolgende jaren, de vereiste goede referenties bij aanwerving, de boetes bij telaar komen, de leertijd der spinners (3 maanden), en de (enige) jaarlijkse feestdag (15 augustus). (SAG, Fonds NDP)

meer te verklaren : een paar maanden na zijn aanstelling tot voorzitter zit hij in de schulden en moeilijkheden met zijn bedrijven, waar hij nooit meer bovenop komt. In 1814 vertrekt hij naar Parijs. De werkrechtensraad heeft Bauwens in zijn geheel niet lang gewerkt. In 1813 beginnen zijn activiteiten sterk te verslappen wat waarschijnlijk in verband staat met de economische crisis die dat jaar te Gent plaatsgreep.

De raad bleef bestaan, maar ondernam niet veel. In 1822, na de dood van Lieven Bauwens, kiest men nieuwe leden en de raad zal opnieuw functioneren (95).

De tewerkgestelden in de centrale gevangenis

De industriëlen deden met graagte beroep op diegenen die niet anders konden dan bij hen in dienst te gaan, zoals de gevangenen. Bauwens was niet de enige en ook niet de eerste die van deze - uitermate goedkope - arbeidskrachten gebruik maakte. Het gebeurde zowat overal in de geïndustrialiseerde landen. Te Gent zelf had Clemmen, de stichter van de katoendrukkerij, reeds het ondernemerschap van de gevangenis waargenomen (96). Reeds op 28 oktober 1800 doen de gebroeders Bauwens een voorstel aan de Franse regering om de gevangenis te mogen uitbaten. Dit voorstel komt wel zeer vroeg en waarschijnlijk mogen we veronderstellen dat het eerder door financiële overwegingen is ingegeven dan door het feit dat de werkkrachten ontbraken. Het is immers pas enkele jaren later dat er een werkelijk arbeiderstekort ontstaat. Volgens F. Leleux (97) kwam Bauwens misschien op het idee na het lezen van de circulaire die F. De Neufchâteau op 5 fructidor jaar VI rondstuurde en waarin hij schreef : *les établissements qu'on a le plus négligés sont ceux qui intéressent également l'humanité la philosophie et les mœurs; tels sont les prisons, les maisons de travail connues sous le nom très impropre de dépôts de mendicité, les hospices civils, et l'éducation publique. L'oeil du gouvernement est ouvert sur ces grands objets...*

In 1775 was er een werkje verschenen van Vilain XIII, grootbaljuw en burggraaf van Gent, dat handelde over het gevangeniswezen. Deze man meende dat

de beste boete voor de gevangenen was, hen te laten werken. Het systeem van Vilain XIII werd te Gent slechts korte tijd toegepast, om nadien door de Franse republiek weer ingevoerd te worden. Lieven Bauwens bezat dit tractaat, getiteld : *"Mémoire sur les moyens de corriger les malfaiteurs et fainéants à leur propre avantage, et de les rendre utile à l'Etat"* (98). Het is goed mogelijk dat dit werk hem beïnvloed heeft, vooral daar het "verlichten van de gevangenisstraf door het aanleren van een beroep" heel wat voordelen voor Bauwens zelf meebracht. De biografen van Bauwens zijn het er unaniem over eens, dat Bauwens hier een geweldige filantropische daad stelde. De feiten die over zijn beleid bekend zijn, doen echter een andere motivatie vermoeden en zeker een ander resultaat. Op 28 oktober 1800 doen François en Lieven dus hun voorstel (99), dat hierop neerkomt.

- Alle uitgaven voor het onderhoud van de gevangenen, zoals voeding, kleding, wasserij, verwarming, verlichting, verpleging e.a. zouden door de Bauwensen geregeld worden. De regering zou hen een toelage van 37 ct. per man en per dag geven, deze sommen zouden om de twee maanden gestort worden.

- De Bauwensen hadden in ruil daarvoor het recht om de gevangenen voor zich te laten werken in de ateliers, die zij in de gevangenis zouden oprichten.

- Het contract gold 9 jaren en kon hernieuwd worden. Indien dat niet het geval was, mochten de ondernemers al de voorwerpen en materialen die zij in de gevangenis hadden geplaatst, terugnemen. Indien de regering besloot te annuleren zonder dat de Bauwensen tekort waren geschoten, trokken dezen eveneens hun goederen terug, maar dan zou de regering hen de helft daarvan vergoeden om de kosten van de installatie te dekken. Dit diende te gebeuren in de loop van de drie maanden, die op de diensttijd volgden.

- De gevangenen zouden verzorgd worden zoals voorheen gebeurde en wettelijk was bepaald.

- De reglementen die van kracht waren in de gevangenis zouden blijven bestaan. De verplegingsdienst zou geregeld worden door een team dat bestond uit de commandant van de gevangenis, de 1ste officier van de gezondheidsdienst en de ondernemers.

- Om een punktele navolging van het contract te verzekeren zouden de Bauwensen een waarborg aan de regering storten.

Het projekt van de gebroeders Bauwens was dan ook uitermate voordelig voor de regering. Normaal werd minstens het dubbele uitgegeven voor het onderhoud van de gevangenen.

Op 18 januari 1801 meldt prefekt Faipoult aan Lieven Bauwens dat het voorstel is aangenomen (100). Er moest slechts een wijziging aangebracht worden m.b.t. de salarissen van de gedetineerden. In de plaats van dat dezen het totale salaris in handen zouden krijgen, moest dit geld verdeeld worden : één derde mocht behouden worden voor de gevangenis zelf; de overige twee derden waren bestemd voor de gevangenen zelf, die een deel dadelijk kregen, terwijl een ander deel werd gereserveerd om hen mee te geven als ze de gevangenis verlaten. Faipoult voegt er bij : *au reste le ministre rend justice aux vues économiques de votre soumission. Marquez-moi de suite à quelle époque vous voudrez prendre le service.*

Er wordt besloten dat de onderneming zou starten op 10 ventose IX, d.i. 2 maart 1801.

Op 8 ventose jaar IX schrijft Faipoult een brief aan Bauwens waarin hij hem inlicht over het besluit van de consuls m.b.t. de voeding van de gevangenen (101). Voorheen kregen ze 1/2 pond vlees per dag en de soep die van dat vlees getrokken was. Vanaf dit moment krijgen ze enkel nog de soep. Als gevolg daarvan zal een gevangene minder kosten en Faipoult raadt Bauwens aan de regering een voorstel te doen waarbij de bijdrage zou verminderen met 8 à 9 ct. Dit nieuwe voorstel dat dus niet, zoals door F. Leleux wordt gesuggereerd, uit een soort eerlijkheid van Bauwens zelf uitging (102), werd gedaan op 17 ventose jaar IX en luidt als volgt : de bijdrage van 37 ct. per dag en per gevangene blijft behouden, maar er wordt slechts 32 ct. gevraagd voor degenen die enkel recht hebben op brood en soep; en 23 ct. voor hen die het met water en brood moeten stellen. Indien deze laatste categorieën echter ziek of gebrekkig zijn, wordt er voor hen toch 37 ct. gevraagd.

Dit voorstel wordt aangenomen op 23 ventose jaar IX en zou een aanvang ne-

men op 1 germinal jaar IX. Het is wel duidelijk dat Bauwens' voorstel hem meer speling laat dan indien hij een globale verlaging van de kostprijs zoals Faipoult hem aanraadde, aangenomen had.

Op 1 germinal jaar IX zou Bauwens beginnen, dus op 27 maart 1801. Het vreemde is, dat hij reeds bezig was met zijn onderneming, nog voor zijn eerste voorstel was goedgekeurd. Op 16 januari 1801 schrijft Van Rossem, de kommandant van de gevangenis hem over de werken aldaar (103). Er blijkt uit deze brief dat de gevangenen dan reeds weven met de draad die Bauwens vanuit Passy opstuurt. *Je travaille dans ce moment avec quatre métiers que j'ai acheté ici en ville à médiocre prix et qui ne servent que pour les toiles et le jaspé, la pièce qu'on est occupé de tisser de votre fil, sera fini d'ici à quinze jours ou plus tard, vous voyez citoyen Meire que j'active autant que possible la mise en exécution de la fabrique et que j'emploie tous les moyens possibles afin d'habituier les détenus au métier de tissérand que la plupart avaient oubliés par la longue détention et par le monotone métier de filer continuellement.*

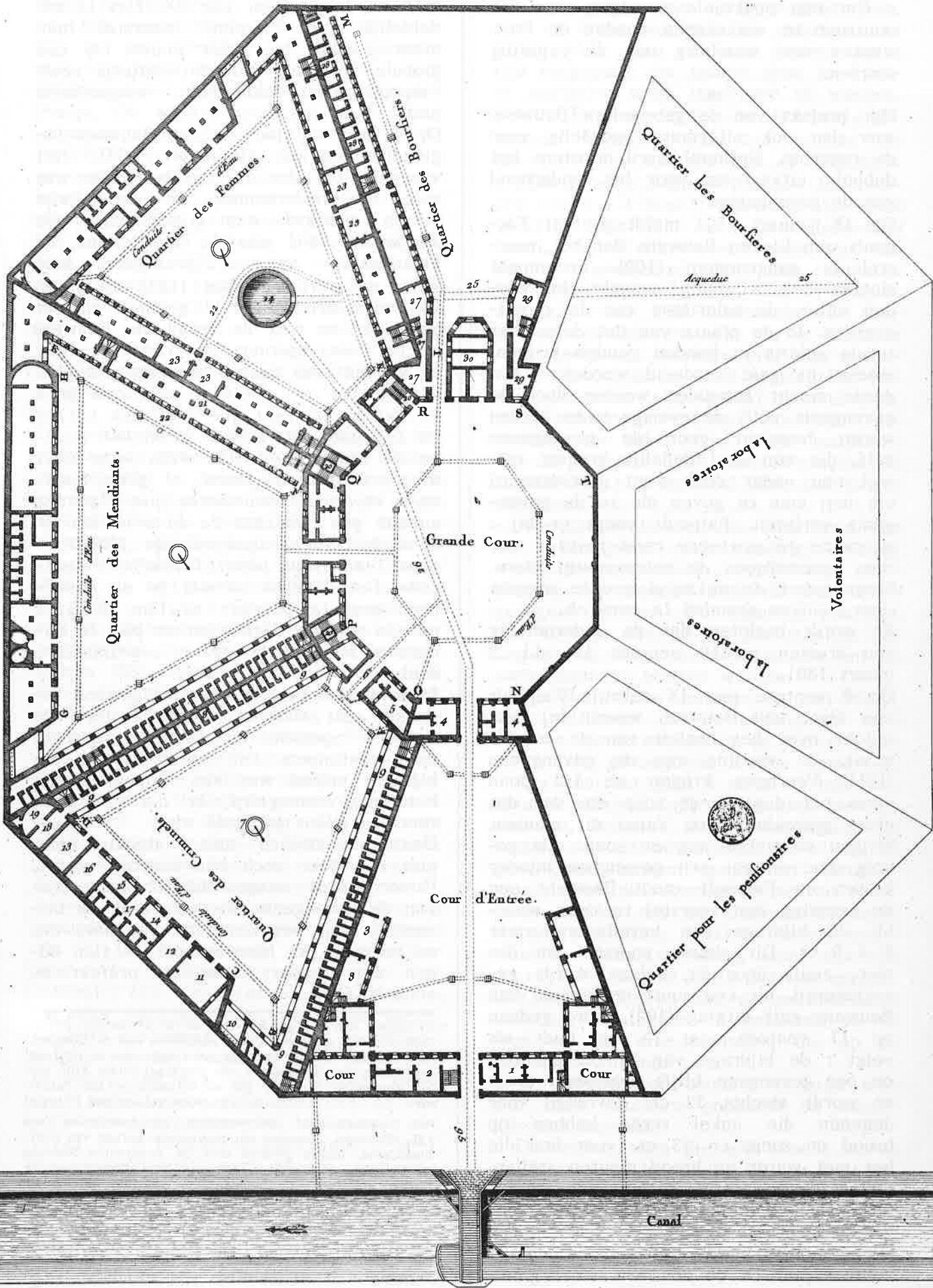
Misschien moeten we hierbij gewoon bedenken dat Bauwens burgemeester was op het ogenblik en dus wel min of meer autonoom kon optreden, en dat hij een vriend was van Faipoult zodat het niet onmogelijk is dat de zaak reeds officieus geregeld was.

Deze vriendschap met Faipoult belet niet dat deze toch een controle wenst. Royer wordt aangesteld tot inspecteur van de gevangenis, met als taak de uitvoering van het contract van Bauwens na te gaan, en hierover om de tien dagen een rapport naar de prefekt te zenden (104).

Grondplan van het gelijkvloers van de verdwenen provinciale centrale gevangenis, het *Rasphuis*, aan de Coupure. Met de bouw van dit complex werd begonnen in 1773 onder impuls van de *mémoire* van burggraaf Vilain XIII *sur les moyens de corriger les malfaiteurs et les fainéants.* (SAG, Atlas Goetgebuer D88 F 153/1)

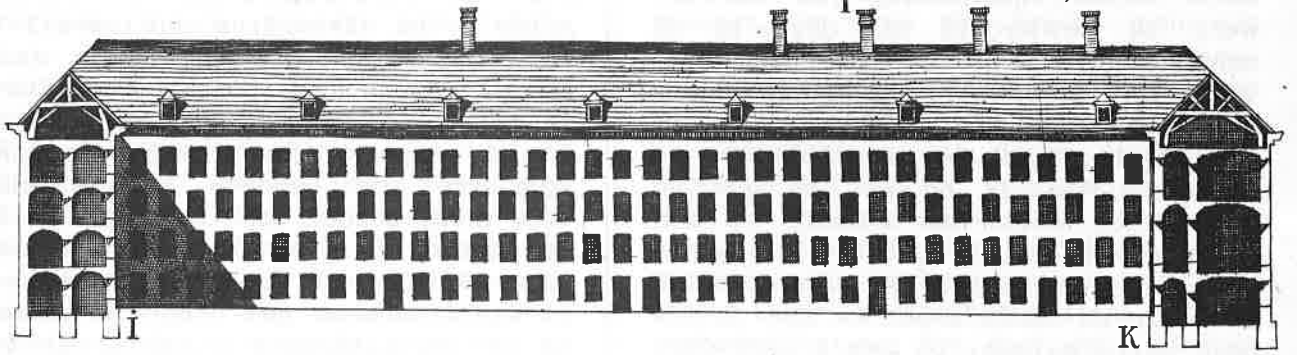
Het *Rasphuis* werd geconsipieerd op instructies van J.B. Malfaisson, directeur der provinciale werken van Oost-Vlaanderen, daarin gevolgd door de architecten Simoens en Drieghe, doch het is tenslotte het ontwerp van de Brugse architect H. Pulinx, directeur der provinciale werken van West-Vlaanderen, dat is gerealiseerd. De verschillende vleugels, vier bouwlagen hoog, waren ideaal voor het inrichten van werkplaatsen voor gevangenen. De uitbating gebeurde een tijdlang voor rekening van Judocus Clemmen, katoendrukker, en na 1800 van Lieven Bauwens. (SAG, Atlas Goetgebuer, D88 F 153/14)

PLAN de la Maison de Correction Provinciale sur L'emplacement d'Ackergem A Gand.

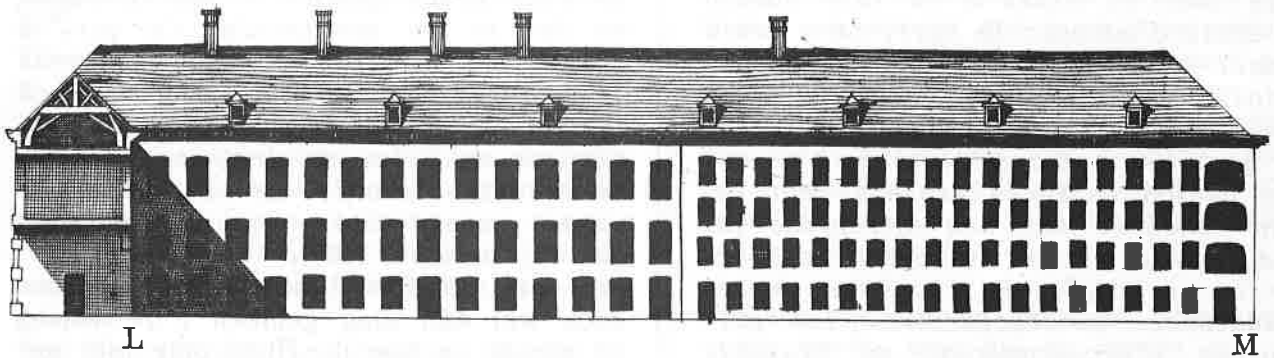

10 20 30 40 50 60 70 80 90 100 100 Pieds de Gand.

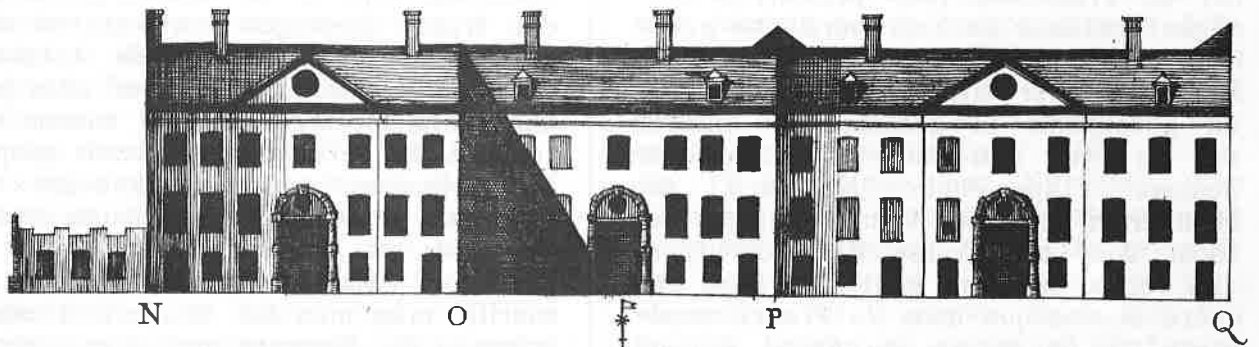
Elevation d'une Aile dans la Cour Des Femmes prise aux Lettres, I. & K.

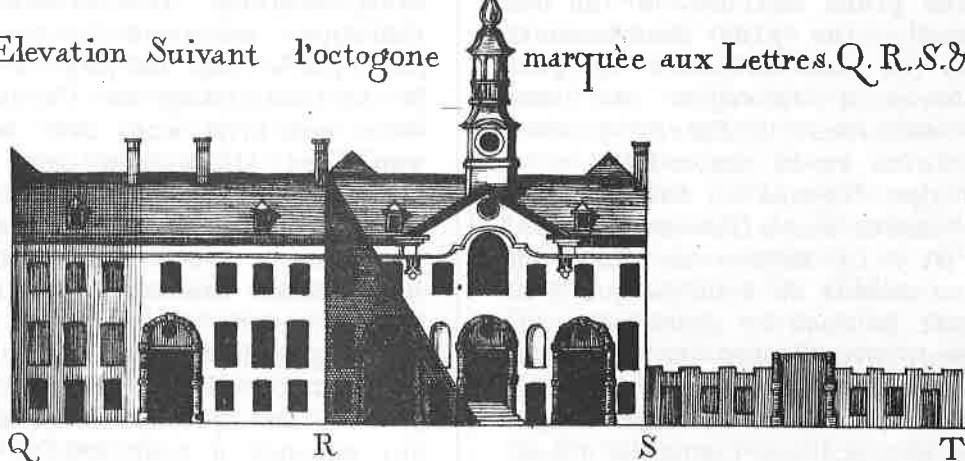
Elevation d'une Aile du quartier Des Boursiers marquée aux Lettres, L. & M.

Elevation d'une partie de l'octogone marquée aux Lettres, N. O. P. & Q.

Elevation Suivant l'octogone marquée aux Lettres, Q. R. S. & T.

Echelle de Cent pieds de grand
10 20 30 40 50 60 70 80 90 100 p^s

Geen enkele onderneming van Bauwens werd zo bewierookt als deze in de centrale gevangenis ofte Rasphuis. Bauwens zelf spreekt er herhaalde malen over. We geven een der meest typische uitlatingen : *Parmi les services que je rendis alors, il en est un qui ne flatte pas moins ma mémoire et mon coeur que les autres, c'est l'organisation de la maison de détention de la ville de Gand, avant ce que je fis pour cette maison, on avait peut-être pensé à ce que demandait la situation de ces malheureux, poursuivi par la vengeance et la sévérité des lois, mais dont il était à la fois humain et utile d'adoucir le sort, on y avait pensé, on avait écrit sur leurs besoins, et on s'était borné là : je réalisai tout ce qu'on avait projeté, je parvins à faire pour eux ce que des nations entières avaient inutilement tenté et sous mon entreprise qui a duré neuf années la Maison de Force devint un dépôt de tous les genres d'industrie manufacturière, les prisonniers s'accoutumèrent au travail, l'activité diminuait les peines de leur détention, ils furent plus heureux. Leur caractère s'adoucit et bientôt on vit ces hommes que l'oisiveté seule avait rendu coupable devenir en finissant leur prison, d'honnêtes artisans et reprendre une place dans la société (105).*

Bauwens is er tijdens zijn loopbaan in de gevangenis in geslaagd de anderen net zo over zijn onderneming te doen denken. Philippe-André Nemnich, een Hamburger die Gent bezocht tijdens een tocht door het Franse Rijk schrijft in zijn verslag hiervan, getiteld "*Une enquête économique dans la France impériale*" : *La Maison de Force à Gand est un très grand édifice, et un des établissements les plus intéressants à visiter, où des milliers de gens sont employés à fabriquer diverses pièces de machines, à filer, carder, tisser la laine et le coton (106).*

Camus, in zijn "*Voyage fait dans les départements nouvellement réunies*" (107) schrijft : *La Maison de Force de Gand est au-dessus de tout ce que j'ai soit vu soit lu dans ce genre. Le prison de Gand, avec celle de Vilvorde, constituent deux grandes usines occupant 1500 ouvriers et rendant chaque année à la société une centaine d'hommes entrés chez elles sans moyens lé-*

gaux de subsistance et en sortant pliés à la discipline du travail et armés de moyens d'assurer leur existence, moyens honorables et utiles à la société comme à eux-mêmes.

In een rapport dat generaal Lagrange opmaakte ten behoeve van Napoleon voor diens bezoek aan Gent, schrijft deze : *Mais rien ne m'a frappé à Gand comme la Maison de détention. C'est un établissement qui honore l'humanité et véritablement curieux. Le repaire du crime à été converti en ateliers de toute espèce. On y prépare le coton, on y file le lin, on y fait de très beaux bazins et des ouvrages en fer et en menuiserie. Ce qui, à l'avantage d'arracher ces malheureux à l'oisiveté et de leur rendre par là leur détention plus supportable, réunit encore celui de diminuer le prix de la main-d'oeuvre, le salaire étant moins considérable que celui des autres ouvriers (107).*

Al deze lofrijke beschrijvingen hebben toch wel één ding gemeen : ze wijzen er steeds op hoe de filantropie hier gepaard gaat met de nuttigheid.

Inderdaad, dat deze zaak voor Bauwens voordelen had is wel duidelijk, en dat hij er een maximaal gebruik van maakt ook.

Vooreerst zijn er de lonen, die slechts een fractie bedragen van wat een vrije arbeider verdient. Er is de konstante voorraad werklieden, die voor alles kunnen gebruikt worden en niet kunnen vertrekken. In de gevangenis wordt gesponnen, geweven, worden onderdelen voor machines gemaakt, experimenten gedaan met vlas en wol die normaal nooit zo goedkoop verlopen zouden zijn. En natuurlijk mag men het image niet onderschatten dat Bauwens met deze onderneming verkreeg. "*Les directeurs de ces fabriques méritent la reconnaissance publique*", zegt de jury van de nationale tentoonstelling te Parijs waar Bauwens een prijs won, over de gevangenis van Gent (109). Van deze uitspraak is Bauwens blijkbaar nog het meest van allen overtuigd - de uitbating van de gevangenis is voor hem een reden om hem steeds krediet voor zijn daden te blijven geven.

Verhaegen heeft een voorzichtiger kijk op de zaken (110) : "*Par suite d'une combinaison qu'on crut ingénieuse, et qui mélange à tout esprit de spéculation à la charité, on y avait organisé*

le travail obligatoire en confiant sa direction à de grands industriels (...). Toutefois, en égard du bien réalisé, il fallait placer les tristes conséquences d'un système mercantile à l'excès. Pour conserver les ouvriers qu'ils avaient formés, les industriels refusaient de faire partir les détenus, et s'employaient à en multiplier le nombre. Heureuses de se débarrasser des soucis que les mendiants leurs donnaient, les autorités locales, et surtout la gendarmerie, faisaient colloquer sans raison force adultes ou enfants, qui, une fois enfermés, devaient renoncer à recouvrer la liberté".

Claeys, in zijn "Mémorial de la ville de Gand" (111) geeft enkele voorbeelden op van redenen om mensen te interneren: *ayant une tête exaltée, suspect d'espionnage, ayant peu d'attachement pour le gouvernement Français, dangereux à la société*, wat natuurlijk zaken zijn die men op gelijk wie kon toepassen.

Van Elewyck, in "La maison de Force sous le consulat", toont aan dat de periode van het consulaat geen verbetering bracht in de interne organisatie van de gevangenis, maar dat er integendeel sprake is van dekadentie op moreel en hygiënisch vlak. Er wordt meer gedacht aan de onderneming die er gevestigd is dan aan het doel van de gevangenis. Ze werd een fabriek, waar de ondernemer het eerder voor het zeggen had dan de directeur (112).

De wetgeving op de bedelarij, Bauwens' connecties met de politie en zijn andere relaties zullen er wel toe bijgedragen hebben dat hij, alleszins in de gevangenis, niet te klagen had over een tekort aan arbeidskrachten. Het aantal gevangenen waarover hij kon beschikken wordt nogal eens overdreven: verscheidene bronnen spreken van 1500 (113). In werkelijkheid schommelt het aantal meestal rond 700, in 1810 zijn er 986 gevangenen, wat een maximum is. Deze aangroei komt doordat andere departementen gevangenen doorzonden naar Gent.

De centrale gevangenis was eigenlijk gebouwd om zware delinquenten in onder te brengen. Feitelijk kwam het er op neer, dat ongeveer alle gearresteerden erin terecht kwamen, ook zij die nog niet veroordeeld waren.

Tijdens de Franse periode liet de burge-

meester er ook de landlopers in onder brengen. In deze tijd bracht men ook gevangenen die uit andere departementen kwamen en waarvan men niet eens wist welke straf ze hadden of hoe lang hun hechtenis moest duren. Heel vaak gebeurde het dat de vrouwen en kinderen der gedetineerden meekwamen. De meeste mensen hadden geen kans de gevangenis te verlaten tenzij als lijk (114). Deze werkelijkheid staat wel in tegenstelling met het doel dat Van Rossem, administratief en disciplinair directeur van de gevangenis, voorheeft met de gedetineerden: *le but est de faciliter aux prisonniers les moyens d'acquérir un métier qui aurait pu rendre à la société ceux d'entre eux qui avaient été bannis momentanément de son sein et qui conservent encore quelques principes de probité pour faire oublier, par une conduite intacte et par un travail assidu, des fautes passées* (115).

Telkens als Lieven Bauwens werklieden nodig heeft, laat hij dit weten aan de directeur, die ze ter zijner beschikking stelt. Er mag niemand van beroep veranderen zonder dat dit eerst geregeld is door Lieven Bauwens en de directeur. Indien Bauwens ontevreden is over een van zijn werklieden, stelt hij de directeur hiervan op de hoogte, waarna deze de persoon vervangt of hem een tuchtmaatregel laat ondergaan. Zulks mag echter nooit gebeuren zonder de toestemming van de directeur (116).

Op 17 thermidor jaar XII deelt Van Rossem het inwendig werkreglement mee aan de prefekt (117). De gevangenen moeten opstaan *à la pointe du jour* en werken tot 's avonds. In de loop van de dag krijgen ze tweemaal een pauze van 1/2 uur en één van 1 uur, die gebruikt wordt om te eten, 's avonds zijn ze nog drie kwartier vrij waarna ze naar hun cellen gebracht worden. Het werk moet gebeuren in doodse stilte: *aucun homme ni femme ne peut, sous peine d'être puni, se lever de sa place, ni demander la moindre chose sans permission du caporal ou de la maîtresse d'inspection* (118).

Dit reglement wordt elke dag in twee talen voorgelezen. Ongeveer 50 mensen, die onder de bevoegdheid van Van Rossem resulteren, staan in voor de tucht en de naleving van dit reglement. Bauwens heeft vier zaken onder zijn

verantwoordelijkheid : het voedsel van de gedetineerden, het onderhoud van deze mensen zoals kleding enz., het onderhoud van de bewakers, de lonen van de gevangenen.

Geen van deze vier verplichtingen kwam hij na zoals het moest. Uiteindelijk is er slechts één van de afspraken uit het kontrakt tussen Bauwens en de minister van binnenlandse zaken over deze uitbating nageleefd : namelijk dat de gevangenen voor hem gewerkt hebben.

In zijn "*Mémoire statistique du département de l'Escaut*" (119) zegt Faipoult in een tabel die *les sommes nécessaires à chaque individu pour son existence par jour* weergeeft, dat een dagloner of huisknecht - de laagst gekwalificeerde categorie die hij vermeldt - in het jaar IX per dag 1,35 F nodig heeft voor zijn voedsel. Als we dit vergelijken met wat Bauwens uitgeeft voor het voedsel van een gevangene, blijkt deze laatste uitgave zeer laag, nl. ongeveer 19ct. per dag en per man (120). Het verschil tussen beide bedragen kan enigzins gerelativeerd worden omdat het als vrij normaal werd beschouwd dat een gevangene als straf minder voedsel kreeg. Verder werden de aankopen voor de gevangenis in het groot gedaan, wat veel goedkoper uitkwam. Maar hoe dan ook, het voedsel dat een gevangene per dag ontving was volstrekt ontoereikend, zeker als men er rekening mee houdt dat deze mensen de ganse dag bijna zonder ophouden zware arbeid verrichtten. De 19 ct. besteed aan de voeding van een gevangene, zijn vastgesteld door de prefekt. In werkelijkheid zal het bedrag dat Bauwens er voor uitgeeft, vaak veel lager liggen.

De gedetineerden kregen elke dag een hoeveelheid brood en een portie soep. Het aantal calorieën daarvan en de voedingswaarde volstonden net om de gedetineerden in leven te houden. De gevangene stond steeds op de grens van de ondervoeding en het is nu niet bepaald Bauwens' verdienste geweest om hier iets aan te doen, integendeel. Deze mensen zijn er om voor hem te werken en zolang ze niet omkomen van honger en hij ze nog kan gebruiken is hij tevreden. Net zoals in zijn andere bedrijven is Bauwens gewoon niet in staat werkkrachten als menselijke wezens te zien. Ze staan voor hem op hetzelfde vlak als een machine, alleen moet men

ze te eten geven voor hun instandhouding, omdat ze anders niet renderen. Vanaf de aanvang van deze onderneming beklagt zelfs van Rossem er zich over dat het voedsel van de gevangenen ontoereikend is en van slechte kwaliteit. Men mag deze klachten des te ernstiger nemen, omdat ze van de directeur van de gevangenis zelf komen. Nochtans was Van Rossem niet zo'n zacht man, en daarenboven was hij, voor de onderneming van Bauwens, helemaal niet gesteld op inspecties. Nadien zal de toestand zo erg zijn, dat hij er om vraagt.

Op 23 germinal jaar IX gebeurt er een inspectie vanwege de prefekt, gedaan door drie leden van de algemene raad van de prefektuur.

Zij vinden dat het eten niet volstaat : de soep is goed, maar het vlees dat gebruikt wordt is van slechte kwaliteit en de gedetineerden krijgen te weinig brood. Van Rossem schrijft naar de prefekt dat hij vreest dat naar aanleiding van deze situatie een revolte zou kunnen ontstaan, want de gevangenen zijn ontevreden en opstandig (121). Bauwens blijkt echter niet gevoelig te zijn voor deze klachten, zodat Van Rossem op 11 messidor jaar XI meent dat er slechts één argument kan inslaan, nl. dat dit hongerregime met zich meebrengt dat de gevangenen niet genoeg renderen. Bijgevolg wordt een tweede soepbedeling ingesteld en *les détenus qui satisfont à leur tâche reçoivent cette double portion*. Het valt niet ver te raden welke redenering hier achter schuilt. Bauwens speculeert maar al te duidelijk op de honger van deze mensen - wie honger heeft, wil best meer werken om eten te krijgen.

Uit de brief van Van Rossem naar de prefekt van 10 floréal jaar XI blijkt dat deze laatste een definitieve regeling m.b.t. de voeding van de gevangenen heeft getroffen. Voortaan bedraagt het rantsoen enkel water en brood, behalve voor gevangenen die werken en een portie soep krijgen (122).

Het eten van de eerste categorie kost Bauwens 13 ct. per dag en per gevangene, de tweede categorie 22 ct. (123). De gevangenen halen dus hun voornaamste energie uit het brood dat ze krijgen, maar dat brood *donne des maladies*, zo onverteerbaar en slecht is het, beweert Van Rossem (124).

Vanaf het jaar XII worden ovens in de

gevangenis geïnstalleerd. Voordien werd het brood bij een bakker besteld, maar vermits Bauwens de nodige sommen niet ter beschikking van Van Rossem heeft gesteld, kan deze de leverancier niet meer betalen.

Het wordt eenvoudiger en goedkoper bevonden het brood in de gevangenis zelf te bakken. De situatie verbetert er niet op want het graan dat voor het brood gebruikt wordt is *d'une qualité très médiocre et remplis de matières étrangères* (125).

Met de rest van het voedsel is het niet veel beter gesteld. Claes, pas aangesteld in de gevangenis, schrijft naar inspecteur Giron: *Je me suis empressé de faire transférer tous les objets de consommation, épars dans divers lieux impropres et sans sûreté, dans des locaux sûres et où rien ne peut être endommagé. Ce n'a été qu'après bien de démarches que j'ai obtenu de changer et tenir devers moi les clefs de ces emplacements. Plusieurs objets avaient déjà souffert. Les pommes de terre placées dans une cave attenante à la boulangerie germaient, et la chaux aurait fini par faire pourrir entièrement ce bel approvisionnement qui nourrira pendant trois mois toute la maison. Plusieurs abus s'étaient glissés dans la réception des aliments, la viande entrant sans aucune vérification de son poids, bien souvent inexact, ni de sa qualité parfois si mauvaise qu'elle était propre plutôt à aggraver les maladies que de servir de secours. Il en était de même des légumes vertes dont on ne pourrait faire aucun usage sans exposer les malades; enfin, la plus grande irrégularité régnait dans toute cette partie* (126).

In december 1805 zijn er weer klachten. Een adjudant schrijft naar de prefect dat het voorgeschreven voedingstarief niet is nageleefd. Faipoult vindt echter dat de voedingswaarde van het eten wel toereikend is. A. Posman, die deze voedingswaarde naging over verschillende jaren (127), komt tot de bevinding dat de soep die de gevangenen krijgen, slechts 526 kcal. bevat in 1805 tegenover 764 kcal. in 1801.

Het vreemde is, dat Faipoult in 1808 wèl zal reageren in verband met de klacht van Van Rossem over de soep, die nu echter terug 745 cal. bevat. De prefect deelt dan aan Bauwens mee dat

le nombre des détenus étant augmenté, il faut porter la viande au 24 livres au moins, les pommes de terre à un livre de poids de Gand par tête (128).

Dit vreemde gedrag van de prefect valt misschien te verklaren indien men de persoonlijke relatie tussen Faipoult en Bauwens bekijkt. Ze zijn geruime tijd vrienden geweest en, zoals hoger reeds vermeld, was Faipoult afhankelijk van Bauwens voor de fabriek die hij in 1805 in Oudenaarde had opgericht. Maar in januari 1808 brandt die fabriek af, en, of dit er nu mee te maken had of niet, feit is dat de relatie tussen de twee mannen verslecht. Faipoult zal zelfs van nu af aan eerlijke rapporten opstellen over de gevangenis, wat hem vanwege Bauwens niet veel vriendelijke woorden oplevert: *...et c'est à lui que je m'en prendrai et à Faipoult (...) je les regarderai comme deux ennemis ou traitres en Faipoult a fait un rapport qui ne paraît pas m'être utile. On me l'a dit au Ministère. Il est un fripon dans l'âme* (129).

Op 18 september 1808 wordt Faipoult als prefect vervangen door d'Houdetot. Tijdens diens prefectuur zal Bauwens niet meer kunnen ontsnappen aan de gevolgen van een controle. Op 26 december 1809 schrijft Beaucarne, raadsman bij de prefectuur, dat *la soupe des détenus n'était pas composée ainsi que la prescrit le tarif arrêté par mon prédécesseur* (130).

Zijn rapport vermeldt het volgende :

1) *l'état de situation de la maison porte 986 détenus valides; il devrait y avoir par conséquent 19,7 kilog. de viande et il ne s'en trouve que 12,12. Encore est-elle presque entièrement composée d'os.*

2) *on ne met dans la marmite ni graisse ni beurre et cependant le tarif indique que pour ce nombre de détenus, il doit y être mis 6,86 kilogrammes de cette substance.*

3) *Au lieu d'orge mondée, on met dans la soupe de la farine d'orge non tamisée, mal mâchée et dont l'odeur semble indiquer qu'elle a resté dans un lieu humide.*

4) *Les autres ingrédients ont paru à l'inspecteur être de bonne qualité, mais il n'a pu en vérifier le poids faute des balances d'une capacité suffisante.*

Bauwens moet echter niet alleen voor het voedsel van de gevangenen zorgen, maar ook voor hun kleding, beddegoed en ander onderhoud. Ook hier schiet hij schromelijk te kort. Van Rossem schrijft in 1808 naar de prefekt (131) dat *depuis l'entreprise* de gevangenen in lompen gekleed gaan, - en dat de slaapgelegenheden niet in orde zijn. Nochtans heeft Van Rossem niet nagelaten Bauwens hier herhaaldelijk op te wijzen (132).

Veillez considérer, citoyen Bauwens, que les gardes de la maison sont sans chemises, les habillemens des détenus sont en lambeaux, is een steeds weerkerende klacht.

Bauwens gaat hier echter niet op in, zodat Van Rossem hem moet herinneren aan het contract dat Bauwens met de minister afsloot (133): *Depuis près de trois ans, citoyen entrepreneur, je n'ai cessé de réclamer des litteries et vêtements complets pour les individus détenus en cette maison, en vertu d'un jugement de condamnation. Je n'ai de même cessé de mettre sous vos yeux les suites funestes et les maladies épidémiques qui devaient résulter de la dégoûtante nudité dans lequel on laissait végéter le grand nombre de malheureux qui se trouvent incarcérés dans cette enceinte. Depuis cette époque, c'est-à-dire depuis le 9 ventose an IX, on ne s'est jamais sérieusement occupé de mes justes réclamations quoique la loi veuille très expressément que les condamnés soient vêtus d'une étoffe grossière et uniforme et que votre soumission porte : art. 5 : 'les prisonniers seront nourris, vêtus et blanchis comme ils l'ont été jusqu'à ce jour et comme les lois exigent'. Leur vêtement, ainsi que vous savez, consistait en une veste, un pantalon, une paire de bas, une paire de souilliers, un bonnet, un sarot, trois chemises, trois paires de draps de lit et deux couvertures. Aucun article de vêtement n'a jamais été distribué, excepté quelques chemises aux détenus de la maison d'arrêt et de justice, et jamais ils n'ont reçu de vêtements que ceux que je leur ait fait distribuer provenant des détenus morts en cet hôpital, de mort naturelle. Ce manque absolu dans lequel on les laisse, rend le détenu paresseux, chagrin, maladif et il ne s'occupe de son travail qu'avec une*

nonchalance qui dénote un courage presque anéanti.

Uit het vervolg van de brief blijkt dat er inderdaad veel zieken zijn, en dat dit voor een groot deel ook te wijten is aan het feit dat er niet verwarmd wordt.

Dezelfde informatie vindt men in de brief die Claes aan inspecteur Giron schrijft op 6 april 1804 (134).

De toezichters en bedienden, voor wiens onderhoud Bauwens eveneens moest instaan, zijn er niet veel beter aan toe. De correspondentie van Van Rossem aan Bauwens bewijst hoe deze voortdurend moet vragen naar kleding voor hen. In 1807 schrijft Cambier naar Bauwens over de portiers: *et que jusqu'à ce moment ils n'ont rien reçu, et sont si malheureusement traités que les détenus* (135).

Bauwens heeft de gevangenen echter ook in dienst als werklieden en hij zal tegenover hen zo mogelijk nog minder scrupules aan de dag leggen dan tegenover zijn andere werknemers. In 1803 wil hij bijvoorbeeld hun leertijd verlenigen. Hij stelt de prefekt voor de leertijd van wevers, smeden en timmerlui op 7 jaar te brengen, en die van spinners op 3 jaar. Faipoult vindt dat dit te ver gaat, *aucun fabriquant ne peut, de son autorité privée, établir des règlements destructeurs de son propre intérêt, puisqu'ils jettent le découragement dans le coeur des ouvriers (...)* je me trouverai forcé d'intervenir dans leur cause, (...) d'appeler des arbitres pour fixer les droits de tous (136). Trouwens, Bauwens heeft de duur van de leertijden in het begin zelf vastgesteld.

Reglement van de Katoenspinners der Stad Gent, één der eerste tekenen van arbeidsorganisatie, anno 1814, onder de vorm van een ziekenbeurs.

Dit reglement wekte de ergernis op van Lieven Bauwens, zoals uit zijn briefwisseling is op te maken. (Centrale Bibliotheek R.U.G., Fonds Vliegende Bladen, dossier Coton)

REGLEMENT

VAN DE

KATOENSPINNERS

DER STAD GEND,

Voor oogmerk hebbende den onderstand der Zieke en Gebrekelyke, alsmede de Misse voor de Overledene.

EERSTE KAPITTEL.

Generale Dispositien.

ARTIKEL 1. 'Er zullen twee Registers gehouden worden, eenen voor het inkomen en eenen voor de uytgaef.

ART. 2. Daer toe zullen gekozen worden zes Leden, twee Ontfangers, twee die de registers onderhouden en twee om de zieke hunnen onderstand te dragen, de welke eenige geleerdheid moeten bezitten; in geval eenen van de Register-houders ziek wierd, zal den gezonden vermogen eenen die hy daer toe bekwaem kent, te kiezen tot zynen onderstand, tot dat dien zieken hersteld is, het welk den gekozen niet zal mogen weygeren, maer indien eenen behdenden uyt de stad ging werken, zal 'er alsdan eenen in zyne plaats gekozen worden door de generaliteyt voor den tyd van zyne afwezigheid.

ART. 3. De bovengenoelde zes Leden zullen het Bestuur der Borze uytmaken en onder hun eenen Hoofdman kiezen.

ART. 4. Naer de generale rekening (waer van hier naer zal gesproken worden) zal 'er van elke party, te weten: van de Ontfangers, de Register-houders en de Zieke-verzorgers, den oudsten in functie aftreden en door eenen anderen vervangen worden, nochtans zal den aftredenden mogen herlozen worden; zy zullen alsdan onder hun eenen Hoofdman kiezen of den voorgaenden zal in zyne functie blijven.

II. KAPITTEL.

Van het formeren en onderhouden der Borze.

ART. 5. De Borze zal berusten onder eenen der zes Leden van het Bestuur, die door hun zal gekozen worden en den welken voor de zelve verantwoordelyk zal zyn.

ART. 6. Elk Lid zal wekelyks (den Maendag van vyf tot zes uren) eenen inleg betalen van 25 centimen; den Hoofdman alleen is vry van inleg, nochtans zal hy uyt de Borze genieten benevens de andere Leden.

ART. 7. Tot het doen der betaling van den wekelykschen inleg, zal 'er van idere Fabriek een Lid moeten komen, die den inleg van gezeyde Fabriek zal brengen, het welk ider op zyne heurt gehouden zal zyn te doen.

ART. 8. Den genen aen wie het te heurt zal vallen het geld te brengen, hy daer toe tyd hebben alle Maendagen van vyf tot zes uren, en indien hy in gebreke zal gebleven zyn de betaling te komen doen of de zelve niet tydeelyk zal gedaan hebben, zal hy vervallen in een boec van zeven stuyvers courant.

ART. 9. Den bringer zal gehouden zyn altyd de volle som te brengen, het zy hy de zelve ontfangen heeft of niet, en indien hy iets te kort bleef zal hy vervallen in een boec van zeven stuyvers courant.

ART. 10. Indien het gebeurde dat een Lid tot twee maal zynen inleg weygerde, zal zynen naem uytgeschraeft worden en zal hy noyt geen deel meer kunnen maken van de Borze, noch zal uyt de zelve niets weder kunnen eyschen, maer den genen die het inleg-geld voor hem zoude verschooten hebben zal het zelve uyt de Borze terug krygen.

ART. 11. De Leden die eenen dag in de week zullen gewerkt hebben, zullen gehouden zyn den vollen inleg te betalen.

ART. 12. Alle de gene die zich niet en zullen beraed hebben binnen het verloop van eenne maand en die niet willen volkomen aen den inleg en het Reglement der Borze, zullen 'er noyt geen deel meer van kunnen maken, noch en zullen uyt de zelve geen onderstand kunnen genieten voor ziekte of anderzins.

ART. 13. Indien eenen vreemden Spinner in de stad komt werken en deel wilt maken van de Borze, zal hy, naer veertien dagen in de stad gewerkt hebbende, gehouden zyn te betalen dry guldens en dry stuyvers courant voor welken. Gelyken welkom moet ook betaelt worden door alle de gene die in de Borze komen.

ART. 14. Alle de gene die het Katoenspinnen zullen verlaten om hun profyt te doen, zullen niets uyt de Borze mogen wederom eyschen.

ART. 15. Generalyk alle de gene die zich verwyderen van de Borze of die weygeren in de zelve te blijven, alsmede de gene die om eenige reden uyt de Societeit verdreven worden, zullen hoegenaemd van de zelve niets mogen wederom eyschen, gelyk ook de weduwen of erfgenamen van eenige contribuabele daer toe geen regt hebben.

De Borze blyft in alle gevallen altyd geheel aen de overblyvende Leden.

III. KAPITTEL.

Van het beslissen over geschillen of kwestien die 'er zouden kunnen voorvallen in de Societeit.

ART. 16. Alle de Leden der Societeit die eenige kwestie of onregt, kunnen persoon aengedaen, zouden aanklagen of inbrengen, zullen hun moeten onderwerpen aen de uytpraak der Scheydsmanen, hy de Societeit ten dien opzigte te kiezen.

Het is verboden, vanner de Societeit vergadert is, in de kamer te drinken of tabak te smooeren, op de boec van 25 centimen.

ART. 17. Voor het beslissen van alle geschillen of onregten gedaen, zullen 'er door het Bestuur dry of vyf Scheydsmanen gekozen worden om de zelve te beslissen, welke Scheydsmanen aldus gekozen zynde, zullen gehouden zyn, by den Hoofdman geroepen zynde, op den bepaelden dag en uren te compareren op pene van eenen schelling wisselgeld boec ten profyte van de Borze, en zullen gehouden zyn zonder te scheyden de zaak te beslissen.

ART. 18. Den aanklager zal zyne klachten aen eenen van de zes Bestuurders moeten aenbrengen binnen de weke dat de kwestie zal voorvallen zyn, waer op den aenstaenden Zondag de kiezing der Scheydsmanen zal geschieden.

ART. 19. Alle de Leden der Societeit, zoo den aanklager als den aengeklagden, zullen hun moeten gedragen aen de uytpraak der Scheydsmanen.

ART. 20. De magt der gekozen Scheydsmanen zal zich niet voordere strekken dan voor geneene zaken die de Societeit rechtstreeks aengaan.

De Leden die in de byeenkomsten oneenigheden zullen maken of malkander zullen uytshelden over voorleedene zaken, zullen ool gestraft worden ingevolge de uytpraak der Scheydsmanen.

IV. KAPITTEL.

Van het doen der Rekening.

ART. 21. Er zal voor het inkomen en de uytgaef alle dry maanden rekening gehouden worden onder het Bestuur en twee maal 's jaers voor de Generaliteyt, waer toe twee Leden van elke Fabriek gehouden zyn de zelve by te woonen; de overige Leden mogen zich ook in de Rekening bevinden, maer zyn niet verpligt de zelve by te woonen.

ART. 22. De generale Rekeningen zullen geschieden binnen de eerste weke der maand Mey en November, waer van den dag en uren zal bepaelt worden door het Bestuur.

V. KAPITTEL.

Van den onderstand aen de Zieke.

ART. 23. Alle de Zieke, Gebrekelyke of Gehwetete Leden, die reeds zes maanden in de Borze zullen ingeleyd hebben, zullen uyt de zelve kunnen genieten, uytgenomen de veus-zieke, de gene door tour-deforce of diergelyke konsten eenige ongelukken bekomen hebben, alsmede de gene door veyten, het zy al aenrandende, het zy al verweirende, op wat tyd en plaets het zoude mogen wezen of geschied zyn, eenige ongemakken of kwetsuren bekomen hebben, welke uyt de Borze niet genieten noch niet genezen worden.

ART. 24. Den Zieken is gehouden zyne declaratie te doen, de welke zal moeten inhouden den dag en op wat maniere hy ziek is geworden, den Zondag zal 'er inspectie genomen worden door twee Leden daer toe gekozen, om te zien of hy inderdaet ziek is zoo als zyne declaratie medebrengt, en zoo 'er eenigen twyffel ware zullen zy het verklaren aen de Borzehouders, de welke 'er eenen Doctor zullen mogen doen by komen om 'er over te consulteren, ten koste van de Borze, en indien de ziekte waerachtig is zal 'er aen den Zieken alle weke gezond worden tien francs.

ART. 25. De Leden die een ongemak zouden bekomen hebben door het movement van hun werktuyg en die reeds den tyd van vyf jaren standvastig in de Borze zyn geweest, zullen, zoo lang gezeyde Borze zal bestaen en dat zy het zal kunnen betalen, uyt de zelve wekelyks eenen onderstand genieten van 4 francs.

ART. 26. Alle de Spinners die willen deel maken van de Societeit mogen niet boven de vyf-en-veertig jaren oud zyn.

ART. 27. Den genen ziek wordende zal de eerste weke uyt de Borze niet kunnen genieten, maer als de ziekte blyft duren zal hy beginnen trekken de weke daer naer, wel verstaende hy in het midden der weke zich geworden ware zal hy maer den maandag opvolgende als ziek gerekent worden en trekken tot den dag zynen genezing of tot den dag zynen dood.

VI. KAPITTEL.

Van de Misse voor de Overledene.

ART. 28. Voor ileren overledenen zal gedaen worden eenne Misse; indien 'er eenen getrouwen sterft en de vrouw haer het lyk wilt aantrekken, zal het bedrag dier Misse haer behandigt worden.

ART. 29. Voor de Misse zal 'er van elke Fabriek een Lid gevraegt worden om in de zelve tegenwoordig te zyn; deze Leden zullen gehouden zyn den dienst by te woonen en daer toe zal elk Lid zynen toer hebben, op de boec van zeven stuyvers.

ART. 30. Het tegenwoordig Reglement zal twee maal in het jaer afgelezen worden, te weten: voor het doen van elke generale Rekening.

Actum in Gend

Bauwens is over de houding van de prefekt verontwaardigd en *nous sommes blessés à la fois dans tout ce qu'un fabricant ou entrepreneur peut avoir de délicat* (137). Hij wijst de prefekt er op dat *on ne trouverait point à Gand des arbitres qui sont à même de juger quel apprentissage devrait faire un homme libre, encore bien moins un détenu.*

Later doet Bauwens nog een voorstel, namelijk om de werkdag van de gevangenen te verlengen, *sur la demande des détenus.* Tot dan toe werkte men in de gevangenis tot 8 uur s'avonds, Bauwens wil pas om 10 uur stoppen. Hij doet het voorstel wel op een ogenblik dat zowel de prefekt als de kommandant van de gevangenis afwezig zijn en vervangen worden door anderen. Misschien betwijfelde hij of de prefekt op deze vreemde wens van de gevangenen zou willen ingaan (138).

Vanaf het jaar XI voert Bauwens het premiestelsel in de gevangenis in. Degenen die meer doen dan het reglement voorschrijft, krijgen een som geld, die eens per maand wordt uitbetaald. Van Rossem moet Bauwens hier vaak aan herinneren.

Er hebben wel reacties plaats vanwege de gevangenen. Op 29 vedémiaire jaar XI en op 26 floréal jaar XI wordt er gestaakt omdat de premies niet uitbetaald worden. Op 3 prairial jaar XI, 18 fructidor jaar XI, 7 vendémiaire jaar XII grijpen eveneens stakingen plaats. Degenen die weigerden te werken werden opgesloten en op rantsoen van water en brood gezet (139).

Zoals reeds gezegd, moest het loon van de gevangenen in drie delen opgesplitst worden: 1/3 voor de gevangenis (eigenlijk werd hiermee bedoeld dat dit geld eigendom was van de regering, zoals later zal blijken), 1/3 kreeg de gevangene aanstonds in handen en 1/3 moest bijgehouden worden in een spaarkas, om aan de gevangene mee te geven bij het einde van zijn verblijf. Bauwens nam het niet al te nauw met deze lonen. Zolang Faipoult prefekt was, hoefde hij eigenlijk niets te vrezen. Deze laat immers ernstige misbruiken oogluikend toe, het is pas tijdens de laatste maanden van diens prefektuur dat de verhouding tussen hen verkoelt. Maar het eindrapport dat Faipoult aan de minister zond, was helemaal niet zo gunstig als Bauwens

gehoopt had. Dit had als gevolg dat de volgende prefekt, d'Houdetot, een veel strengere controle laat uitvoeren op de gevangenis.

Eind 1809 moet Bauwens, ondanks zijn protesten, zijn boekhouding voorleggen. Het blijkt dat die niet in orde zijn, en wat meer is, er is helemaal geen geld in de kas van de gevangenis. Hij doet dan pogingen om zich te verdedigen door de zaken wat anders voor te stellen: *j'ai l'honneur de vous y répondre qu'en me chargeant de l'entreprise de la maison de force, il n'a été question que de diminuer la dépense de 85 ct à à-peu-près la moitié et de faire travailler les fainéants qui l'occupaient à quelque chose d'utile (...) et je puis vous dire monsieur le préfet que vous êtes en erreur sur le 1/3 des surtaches des détenus, car il n'a jamais été question de celui revenant au gouvernement provenant de leurs surtaches, d'ailleurs vous pouvez croire que je ne fais point neuf ans cette administration et que cela m'intéressait que pour les détenus.* Hij geeft dan de verdeling op: 1/3 comptant aux détenus pour encouragement, 1/3 pour meilleure nourriture des détenus, 1/3 caisse de sortie (140). Het is duidelijk dat het derde voor *meilleure nourriture des détenus* ter vervanging dient van het derde voor *la maison* zoals Faipoult het uitdrukte, of het derde voor de regering, zoals d'Houdetot het interpreteert. In elk geval gaat het hier om een som die niet door Bauwens betaald is geworden, daar men uit het voorgaande allerminst kan besluiten dat er van *meilleure nourriture* ooit sprake is geweest.

Bauwens heeft nog een argument: de regering staat ten achter met de betalingen voor de gevangenis. Nu is dit inderdaad zo. Tijdens de ambtsperiode van Faipoult werd dit grotendeels opgelost door voorschotten van de prefektuur (141).

Maar na het negatieve rapport van Faipoult is men anders gaan denken over Bauwens. d'Houdetot, die zijn taak op dit gebied blijkbaar ernstiger neemt en niet in dezelfde verhouding staat tot Bauwens als Faipoult, gaat niet in op de eisen van Bauwens zonder eerst na te gaan wat er nu eigenlijk allemaal gebeurt in de gevangenis. Zijn besluit hierover kan niet anders dan negatief zijn en na een paar verwittigingen wordt

het duidelijk dat het niet zijn bedoeling is het contract met Bauwens te vernieuwen. Bauwens van zijn kant heeft niet veel zin meer om zijn loopbaan als ondernemer in de gevangenis verder te zetten. Hij klaagt al in 1808. In een brief naar Bernard De Pauw vraagt hij of deze een petitie voor hem wil opstellen om meer fondsen te krijgen voor de gevangenis (142). Deze petitie heeft geen gevolgen.

Men moet natuurlijk ook rekening houden met het feit dat zijn andere bedrijven rond deze tijd ook in een treurige toestand verkeren. Hij begint te vrezen dat de gevangenis hem eerder tot last dan tot voordeel zal strekken (143).

Als hij verneemt, in september 1808, hoe het rapport van Faipoult luidde, wil hij het inderdaad opgeven: *je pourrais bien dire à la fin qu'on me paie et que je laisse là l'entreprise. C'est alors qu'ils se trouveront embarrassés* (144). Hij neemt Faipoult het rapport uitermate kwalijk: *je veux connaître les faux amis qui peuvent être encore dans la société que je fréquente* (145).

Zijn woede is duidelijk vermengd met angst voor hetgeen er eventueel aan het licht kan komen over zijn beleid in de gevangenis. Hij is bang dat zijn situatie minder gunstig zal worden als er een nieuwe prefekt in het Scheldepartement zal komen: *Je vois bien qu'on veuille trainer l'affaire en la remettant jusqu'à le nouveau préfet arrive* (146).

Bauwens krijgt de opdracht zijn rekeningen in orde te brengen en uit de gevangenis te verdwijnen. Het is dan 1810. Men heeft de contractuele periode van 9 jaar laten voorbijgaan, maar het contract wordt niet verlengd.

De prefekt neemt uitzonderlijk strenge maatregelen opdat de evacuatie ordelijk zou gebeuren en zonder dat het werk of de tucht van de gevangenen er onder zouden lijden. Op de pogingen van Bauwens om de prefekt wat gunstiger te stemmen antwoordt deze *je rends justice à l'activité que vous avez donné aux travaux de la maison de détention, et le gouvernement ainsi que les administrateurs apprécient vos soins et vos sacrifices mais cette partie du régime de la maison de détention n'a rien de commun avec la comptabilité que j'y désire voir établir, non plus qu'avec la nourriture*

et les vêtements des détenus. Je vous invite, en conséquence, à vous conformer à ma lettre précitée (146).

De gevangenis te Gent is niet de enige waarvoor Bauwens zich interesseerde. In april 1808 wordt hij ondernemer van de gevangenis te Vilvoorde (146). De zaak schijnt echter nooit werkelijke gevolgen gehad te hebben. In zijn correspondentie met de prefectuur zinspeelt Bauwens op deze gevangenis, maar nooit in de zin van een van zijn ondernemingen. De documentatie schiet echter te kort om werkelijk besluiten te trekken.

Een andere onderneming wordt eveneens aan Bauwens toegeschreven, nl. deze van Saint-Bernard, te Hemiksem bij Antwerpen (147). Met die gevangenis heeft Bauwens echter nooit iets te maken gehad (148).

Hij heeft echter nog wel plannen gehad voor een gelijkaardige onderneming. Op 14 prairial jaar IX, dus een paar maanden nadat ze de toelating verkregen hadden met de gevangenen te werken, doen de gebroeders Bauwens een voorstel aan de *Hospices Civils* van Gent. Het komt er op neer dat ze de weeskinderen van Gent voor zich willen laten werken. Ze stellen voor de som die de *Hospices Civils* per jaar en per weeskind uitgeven, te reduceren van 180 F tot 150 F. In ruil daarvoor zouden ze de kinderen in dienst mogen nemen, en ze zouden zich bezighouden met *les opérations manufacturières de coton, de lin, et de la laine, par la mécanique, le tissage de toutes sortes d'étoffes à l'instar des Anglais, la construction des mécaniques, afin qu'à leur sortie, selon les règles de la maison, ils possèdent un état honnête par le genre de travail qu'ils auront appris.*

Het voorstel wordt goedgekeurd, maar het project wordt desondanks niet gerealiseerd (149).

Of zijn plannen nu verwezenlijkt worden of niet, ze tonen wel aan dat Bauwens eenzelfde systeem hanteert in zijn ondernemingen en zijn voorstellen. Het komt er namelijk telkens op neer, de meest weerloze wezens van de maatschappij als arbeidskrachten te willen gebruiken, degenen die in de onmogelijkheid verkeren zich te verweren.

Hij is begrijpelijkerwijze zelf de laatste om zoiets toe te geven. Zijn motieven

zijn zelden bewonderenswaardig, maar hij wil ze toch doen aanvaarden. Dat doet hij zo vaak, dat hij er zelf van overtuigd geraakt. Hij vindt bijvoorbeeld dat hij een weldoener is voor de Gentse gevangenen. Een Bauwens die beweert *j'ai toujours agi selon l'Evangile, servez les autres comme vous voulez être servi* (150) is niet eenvoudigweg een hypocriet. Hij gelooft in het beeld dat hij van zichzelf probeert te scheppen. Elders zegt hij, en dat is dan een Bauwens die eerlijk voor de dag komt met hetgeen hij denkt (dat gebeurt bijvoorbeeld in een konfliktsituatie) *je puis dire adieu bonheur quand on s'occupe de celui des autres* (151). En dat is een veel aanvaardbaarder leidmotief voor Bauwens' leven.

De persoonlijkheid van Lieven Bauwens

Bauwens is uiteindelijk in de geschiedenisboekjes van onze lagere scholen beland als een held en weldoener. Dat heeft hij, zoals gezegd, te danken aan zijn biografen.

Dat dit beeld niet met de werkelijkheid strookt, is naar we menen voldoende duidelijk gebleken uit de gegevens die we in dit artikel bijeenbrachten.

Maar dat hij een voor zijn tijd merkwaardige figuur was, zal wel niemand ontkennen. Zijn breuk met het type kapitalist dat tot dan toe gangbaar was, zijn nonconformisme, zijn durf en zijn passie voor techniek maken van hem een toch wel boeiend figuur.

Als we proberen te achterhalen wat deze man bezielde bij al wat hij ondernam, bij elke nieuwe verhouding die hij aanging, dan komen we al snel tot de vaststelling dat zijn sterke prestatiedrang overall een primordiale rol speelde.

Bauwens wordt gedreven door de wens niet alleen zeer rijk, maar ook machtig te zijn. Hij streeft heel duidelijk naar alleenheerschappij op de textielmarkt. Om dat te bereiken, moet hij de sociale opinie veronachtzamen.

De Gentenaars heeft hij hiermee behoorlijk gekrenkt. De verkoop van de nationale goederen die zijn stadsgenoten zo geschokt moet hebben, tonen ons echter nog een ander aspect van Bauwens. Die nationale goederen waren meestal

kerkelijke goederen - Bauwens is niet gebonden door enig religieus gevoel. Dat zou er op kunnen wijzen dat hij sympathie had voor de moderne burgerlijke theorieën. Deze ideeën werden in die tijd gepropageerd door de Vrijmetserij. De loges waren gevuld met progressief denkende mensen, zoals de nieuwe ondernemers. Bauwens was vanaf 1807 lid van *La Félicité Bienfaisante* (152). Dat kan zowel als reden hebben dat hij dit opportuun achtte voor zijn zaken - men kon er interessante relaties aanknopen - als dat hij inderdaad achter de nieuwe ideologie stond. Waarschijnlijk speelde zowel het een als het ander mee.

Bauwens is ook een individualist als geen ander - hij verwacht grote resultaten van zijn eigen werk, de ontplooiing van zijn specifieke talenten, en de voordelen daarvan komen dan ook alleen aan hem toe.

Er zijn nog andere verklaringen moge-

COUPLÉTS

PRÉSENTÉS PAR
SOPHIE BAUWENS ET BERNARD DE PAUW,
A LEUR FRÈRE
LIÉVIN BAUWENS,

Et chantés la veille de sa fête Patronique le 20 Brumaire an IX.
(A ces Couplés se trouvent joint le titre d'une Montre, de deux Cachets et d'un Bouquet.)

AIR de l'auditoire des VISITANDINES.

<p>1. ♩</p> <p>SOPHIE en présentant la Montre.</p> <p>De cette Montre l'estimez si utile, Qui toujours règle en son usage, Marguerite d'un gîte et tranquille, La minute, et l'heure et les jours; Bis.</p> <p>A ton Maître si tu veux plaire, Dis lui bien qu'il t'est pas fidèle, Qu'il n'est pas reconnaissant, Qu'il n'est pas reconnaissant, Bis.</p>	<p>2. ♩</p> <p>BERNARD en présentant les Cachets.</p> <p>Ces Cachets d'un objet qu'on aime, Ces deux cachets gracieux au Faisin, Sont le doux et touchant emblème De notre amour pour Liévin; Bis.</p> <p>Que dans son cœur son oeil s'éclaire, Il y verra ses bienfaits, Mieux que nos vœux sur ces Cachets, Gravés par la reconnaissance. Bis.</p>
--	--

3. ♩

NAPOLÉON en présentant à l'aide de son Père
et de sa Mère un Bouquet.

N'apolléon trop jeune encore,
Pour joindre aux nôtres son voisin,
Salue en souriant l'Autre
Et la fête de son Patron; Bis.

Aux premiers mots qu'en son enfance
Nous l'entendons articuler,
Son cœur voulait follement
Le doux mot de reconnaissance. Bis.

Sophie; Bernard.

Gedicht voorgedragen door Lieven Bauwens' lievelingszuster Sophie, haar echtgenoot Bernard De Pauw en hun zoon Napoleon ter gelegenheid van Lievens' naamfeest anno 1800.
(Foto Archief M.I.A.T.)

lijk. Verbergen zijn grenzeloze zucht naar geld en macht ergens de ambitie, een soort "financiële Napoleon" te worden? In "The Age of Revolution" spreekt Hobsbawm over de Napoleon-legende. Napoleon was iemand met wie degenen, die braken met de traditie, zich konden identificeren. Hij was een 'kleine korporaal', die alleen door zijn persoonlijke talenten opklom tot de heerschappij over een werelddeel. Bauwens, in hetzelfde jaar als Napoleon geboren, was gekend als Bonapardist, al is dit hoofdzakelijk te verklaren uit de voordelen die hij wilde halen uit Napoleon's blokkade. Maar het is goed denkbaar dat hij zich poogde te identificeren met Napoleon, die in zijn streven naar macht was geslaagd. Bauwens wil inderdaad een 'keizer van de textielwereld' worden.

Of is hij gefrustreerd door zijn kleine gestalte - hij is 1,57 m. groot (153)? Misschien wil hij reageren tegen zijn fa-

Lieven Bauwens in het uniform van de erewacht (portret geschilderd door De Buck Van der Waerden, 1810). Op de achtergrond bevindt zich een buste van Napoleon Bonaparte, van wie Lieven een vurig bewonderaar was. (Foto Archief M.I.A.T.)

miliaal milieu - hij heeft een dominerende moeder en een halfbroer die zich aanstelt als zijn meerdere.

Zijn bewondering voor Bonaparte blijkt ook uit het feit dat hij zijn eerste zoon naar Napoleon noemde.

Welke ook de oorzaak is van Bauwens' prestatiedrang, ze heeft als gevolg dat hij een zeer eng denkbeeld opbouwt - hij denkt alleen aan produceren, al de rest moet daarvoor wijken. Hij werpt zich met zoveel hartstocht op de produktie, dat hij niet meer beseft dat er nog wat anders bestaat en meespeelt, en dat wordt een van de redenen van van zijn ondergang. Het is trouwens in die ondergang dat hij niet gelooft. Hij zal telkens opnieuw beginnen en na elke mislukking ontwerpt hij weer even grootse projekten. Hij kan de werkelijkheid niet onder ogen zien, hij weigert telkens zijn mislukking te aanvaarden. Reeds in 1812 is hij eigenlijk als zakenman uitgeschakeld, maar hij geeft het niet toe. Hij heeft van zijn mislukkingen ook niets geleerd. Volgens hem is een falen altijd te wijten aan externe oorzaken, nooit aan zijn organisatie of beleid. Hij heeft geen zelfkritiek, en kan ook geen kritiek verdragen, zelfs niet als die voorzichtig geformuleerd is. Zijn manier van zakendrijven heeft hij nooit willen aanpassen. Hij werpt zich steeds opnieuw met dezelfde bezetenheid op nieuwe dingen, grootsere projekten. *On perd son temps* is een van zijn zorgen (154) en voor deze voortvarendheid moet elk gezond argument wijken. In tijden van moeilijkheden zal hij eerder drinken dan naar argumenten luisteren (155).

Met het doel dat Bauwens voor ogen heeft, kan hij zich dus niet plooiën naar de geldende normen, en hij kan zich ook niet veroorloven aan iemand anders te denken dan aan zichzelf. Bauwens is een uitzonderlijk hard man, dat hebben zijn arbeiders aan den lijve ondervonden. Volgens hem is een arbeider in principe lui en slecht, en bovenal on-dankbaar.

De begrippen "trouw" en "erkentelijkheid" zijn heel belangrijk voor Bauwens. Hij verwacht dat niet alleen van zijn arbeiders, maar van zowat iedereen. Hij is immers degene aan wie ze allemaal wat te danken hebben: zijn land gaf hij een industrie, de arbeiders werk, zijn familie rijkdom en aanzien. *J'ai*

élevé la famille, c'est toujours à moi qu'on le doit (156) zegt hij in een van zijn brieven naar Bernard De Pauw, en hij meent dat ook. Hij heeft een heel positief idee over zichzelf, hij is de weldoener die hard gewerkt heeft en veel opgeofferd voor anderen. Hij herhaalt dit te pas en te onpas, alsof hij bang is dat men zijn weldaden zou vergeten. Hij wenst dankbaarheid, erkentelijkheid, trouw, en als hij die niet krijgt, voelt hij zich verongelijkt. In dat licht kunnen we ook het belang dat hij hecht aan onderscheidingen, titels en grootscheepse inhuldigingen bekijken. Aan zulke zaken geeft hij zo nodig veel geld uit, hij pronkt en overbluft graag. Maar hij wil dat het gevoel van ontzag blijft, ook als hij geen geld meer heeft. Dat is niet gelukt. Als hij tenslotte geruineerd in Parijs zit, zint hij op wraak. Hij zegt over de Gentenaars dat hij *point des bispèdes plus ingrats* kent, maar *dans un an j'espère que je leur donnerai encore une leçon* (157).

Hetzelfde geldt voor zijn familieleden en vrienden. Bauwens is geobsedeerd door het feit dat ze niet dankbaar genoeg zijn. Degenen met wie hij correspondeert worden hier voortdurend mee geconfronteerd. Bauwens vindt steeds dat ze te weinig schrijven, en dat ze erkentelijker moeten zijn. Hij komt uit deze brieven tevoorschijn als een zeer wantrouwig iemand. Steeds vermoedt hij dat er gecomplotteerd wordt, dat ze hem ontrouw zijn.

Hij ziet zijn familie als *buveurs de sang* (158), zijn broers zijn potentiële dieven, zijn schoonbroer verdenkt hij van spionage. Soms spreekt hij over hen in vrij krasse termen: *Pour ce qui concerne le mesie du Nieuwland laissez le tranquille, il n'a assez à faire, avec sa belle et ses cinq bâtards, voyez son ventre, en zijn Kopere Muyle ! Il ne mérite pas ma colère. Sa fainéantise suppose tout ce qu'un homme sans bon sens pour accabler. L'honneur Jean. Tous ses calculs sont basées sur l'intrigue et la perfidie, sous le manteau de la bonhomie. J'ai découvert son caractère et c'est ce qui le fâche, cependant pour prix de son habit. Je lui dirai ma façon de penser quand je le verrai* (162). Naar het eind van zijn leven toe wordt dit nog erger.

Dan is hij trouwens zeer eenzaam geworden: hij leeft in ruzie met bijna de

hele familie, zijn "vrienden" (die meestal slechts vrienden waren omdat Bauwens ze politiek of financieel kon gebruiken) hebben hem laten vallen. Hij heeft dat in de hand gewerkt door ze onder druk te zetten, te dreigen, te schelden (een detail: als Bauwens woedend wordt in zijn brieven, schakelt hij vaak over op het Nederlands, terwijl hij normaal steeds in het Frans schrijft).

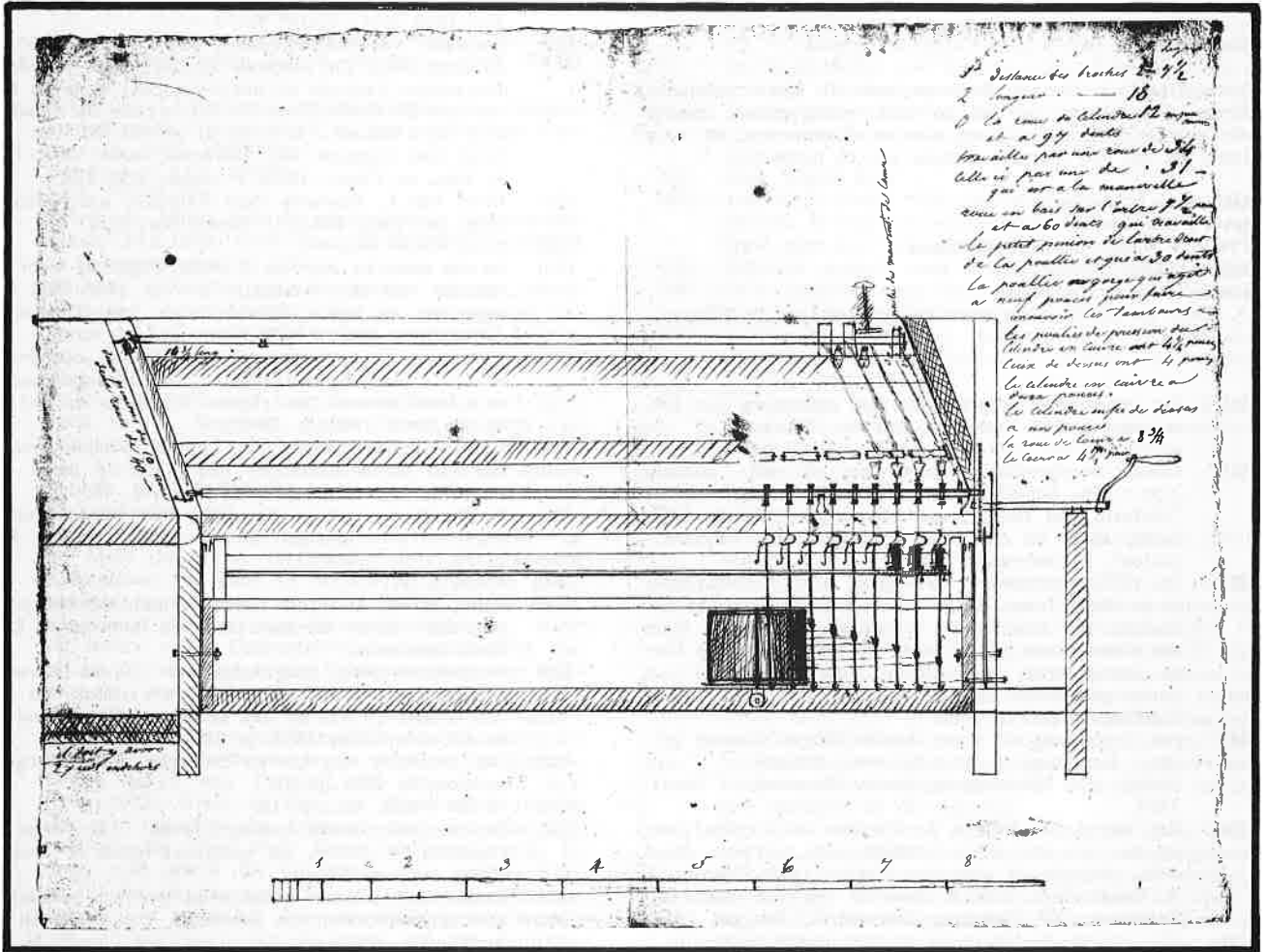
Er rest hem nog zijn gezin. In 1810 is hij tot opluchting van zijn familie, met de dochter van zijn meestergast, Mary Kenyon, met wie hij al jaren een verhouding had, getrouwd. In zijn brieven spreekt hij tot dat jaar nooit over haar of tenminste, slechts één keer vermeldt hij haar. Bij hun huwelijk hadden ze al drie kinderen, en het zijn die kinderen die ons een Bauwens laten zien die ook menselijk kan zijn. Hij houdt van zijn kinderen, hij is tenminste zeer geïnteresseerd in wat ze doen, en bezorgd over hen. Hij stuurt ze naar school en volgt hun resultaten, hij wil dat ze goed gekleed gaan, dat ze prettige vakanties hebben. Dat blijkt echter maar na zijn huwelijk met Mary Kenyon, voordien spreekt hij er niet over.

Vrijwel het enige andere contact dat Bauwens op het eind van zijn leven nog heeft, is dat met Bernard De Pauw, getrouwd met Bauwens' lievelingszusje Sophie. De Pauw vervult in deze brieven de functie van klaagmuur. Hij krijgt al de scheldpartijen te horen die Bauwens voor anderen bestemt, steeds opnieuw verhalen over de financiële toestand waarin Bauwens verkeert en gedetailleerde verslagen over zijn ziekte, tot op de dag voor zijn dood.

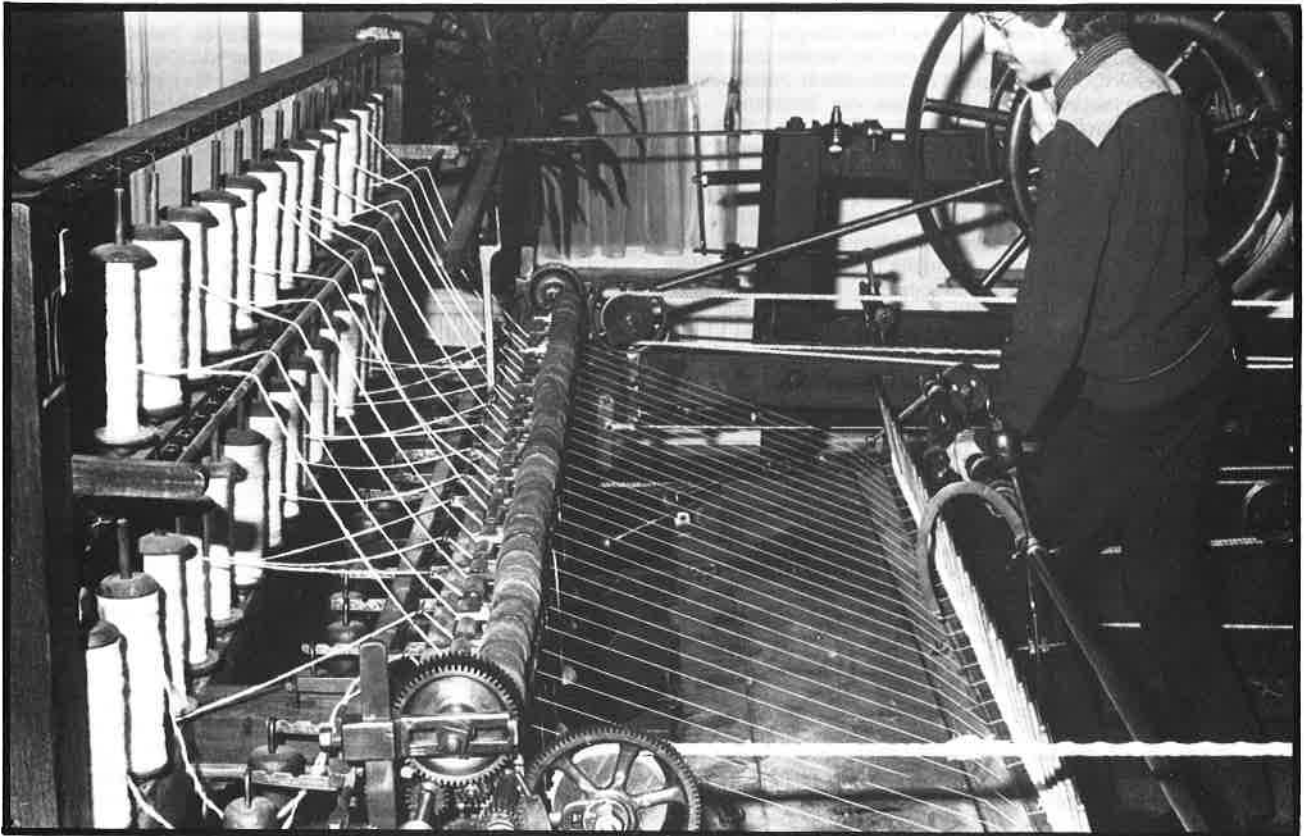
Bauwens stierf ellendig, als een gebroken man. Hij ziet uiteindelijk in dat hij nooit meer de briljante, succesrijke zakenman zal zijn. Zijn laatste plannen om tenminste nog zijn bezit in Drongen te redden zijn mislukt en een van zijn schuldeisers, Maes, laat hem vervolgen. *Hier riche, aujourd'hui pauvre, voilà la destinée* schrijft hij gelaten (159) aan De Pauw. Hij klaag nog, maar *dans l'Enfer on ne choisit pas* (160).

In één van zijn laatste brieven klinkt het: *La vie m'est à charge* (161).

Hij sterft op 17 maart 1822, en wordt begraven op het kerkhof van Père-Lachaise, in Parijs.

▼ Het inrollen van de wagen van de mule jenny voor het opspoelen van de gesponnen (getorste) draad (rechts), bekomen door uitrekken (midden) van de katoenwieken (links in beeld). (Foto Archief M.I.A.T.)

Voetnoten

Verwitting : Lieven Bauwens schrijft geen volmaakt Frans. De teksten werden getrouw weergegeven, zonder dit echter telkens expliciet aan te duiden met de nota (sic), dit om een vlottere lectuur toe te laten.

Gebruikte afkortingen :

SAG : Stadsarchief Gent

FNDP : Fonds Napoleon De Pauw

MA : Modern Archief

RAG : Rijksarchief Gent

A. Dép. de l'Esc. : Archives du département de l'Escaut.

- (1) De gebeurtenis wordt zelfs het onderwerp van een toneelstuk : K. Ondereet, *Lieven Bauwens of de oorsprong der katoenspinnerij*, Gent, 1857.
- (2) Goede voorbeelden van werken uit deze periode zijn : Th. Schellinck, in zijn voortzetting van de "Historie van Belgis" van Marcus van Vaernewijk, Gent, 1829, en een anoniem artikel uit "l'Emancipation", 31 december 1835.
- (3) In 1775 combineert Crompton beide uitvindingen in de Mule Jenny. Deze machine had gegroefde cilindres, een beweegbare wagen en kon zowel fijne als dikke draad produceren. De oorspronkelijke Mule Jenny bevat 144 spullen, maar dit aantal kon verhoogd worden tot 3 à 400 indien men de stoommachine in gebruik nam.
- (4) Als types van dit soort beschrijvingen kunnen gelden : Harthaug, *Liévin Bauwens*, Brussel, s.d. (1885); J.H. Vandendaele, *Lieven Bauwens*, Gent, 1885.
- (5) Zie vooral : F. Leleux, *A l'aube du capitalisme et de la révolution industrielle. Liévin Bauwens, industriel gantois*, Paris, 1969. Verder : A. Desprechins, *Liévin Bauwens et sa famille*, Tablettes des Flandres, Recueil 5, Brugge, 1954.
- (6) De enigen die Bauwens anders voorstelden zijn : J. Dhondt, *l'Industrie cotonnière à l'époque française*, Revue d'histoire moderne et contemporaine, II, 1955, pp. 233-279; en H. Coppejans-Desmedt, *De Gentse vlasindustrie vanaf het einde van de 18de tot de oprichting van de grote mechanische bedrijven (1838)*, Handelingen van de Maatschappij voor geschiedenis en oudheidkunde te Gent, XXII, 1968, pp. 179-202. Maar uiteindelijk zijn deze auteurs geen biografen van Bauwens.
- (7) Victor Fris, *Histoire de Gand*, 1930, pp. 286-296.
- (8) Uit : *Notes manuscrites de Napoléon Bauwens sur son père*, *Liévin Bauwens*, geciteerd in A. Desprechins, o.c. p. 14. Dit manuscript vonden wij niet terug in het F.N.D.P.
- (9) Hier geldt echter enige reserve t.o.v. : Vandendaele, o.c. p. 8. Het ogenblik waarop Vandendaele schrijft, ligt juist in een periode waarin de hagiografie i.v.m. Lieven Bauwens een hoogtepunt bereikt.
- (10) F. Leleux, o.c. p. 24.
- (11) Bedoeld is hier Lieven Bauwens, die men daarenboven in die tijd nog niet mag beschouwen als persoonlijk optredend. F. Leleux, o.c. p. 26.
- (12) SAG, FNDP, 12.
- (13) Het stuk bevindt zich in FNDP 12.
- (14) SAG, FNDP, 12.
- (15) F. Leleux, *Liévin Bauwens spéculateur*, Rev. B. de Phil. & Hist., 1970, 4, p. 1243.
- (16) 14 primaire jaar IV (5.12.1795), A.N. Paris, AF III 331, Dossier 1402, geciteerd in F. Leleux, *Liévin Bauwens spéculateur*, Rev. B. de Phil. & Hist. 1970, 4, p. 1244.
- (17) Temeer, daar hij het volstreekte monopolie had in deze operatie, althans volgens Hébbelynck père, *Quelques notes sur Liévin Bauwens*, Messenger des Sciences historiques de Belgique, 1844, p. 312. Volgens hem bracht deze zaak Bauwens meer dan 2 miljoen F op.
- (18) Geciteerd in Sciout, *Le Directoire*, Paris, 1895, t. II, p. 234.
- (19) Brief van Bauwens aan Bernard De Pauw, 12.7.1820, SAG, FNDP 9.
- (20) Bauwens was burgemeester van 11 juli 1800 tot 28 april 1801. Zie hiervoor *Recueil des arrêtés, décisions, lettres et autres actes, tant du Préfet que du Conseil de la Préfecture du département de l'Escaut*, t. I, Gand, an VII-IX; en een brief van Faipoult aan Bauwens, april 1801, RAG, A. Dép. de l'Esc., 1654, 1° liasse, doc. LB.
- (21) Brief van L. Bauwens naar Faipoult, s.d., RAG, A. Dép. de l'Esc., 1654, 1° liasse, doc. L.B.
- (22) SAG, FNDP 667.
- (23) In een *mémoire* aan de Franse regering voor het openen van een wedstrijd die in 1802-1803 werd ingericht in het Conservatorium van Kunsten en Ambachten, SAG, FNDP 861.
- (24) Voortman, *Les débuts de l'industrie cotonnière et les crises économiques. L'industrie cotonnière gantoise sous le régime français et hollandais*, Gent, 1940, p. 20-21.
- (25) Later zouden hierbij nog 30.000 ponden gevoegd worden, nl. 8 stortingen gedurende de jaren 1792 en 1793, cfr. A. Desprechins, o.c., p. 15.
- (26) N. De Pauw, *Liévin Bauwens, son expédition en Angleterre et son procès à Londres*, Gent, 1903, p. 13.
- (27) Idem, p. 21.
- (28) Idem, p. 47. Het feit wordt vermeld op het proces van een van de medewerkers van Bauwens in Engeland, Lammens.
- (29) Hébbelynck père, *Biographie de Liévin Bauwens*, opgenomen in "*Recueil des particularités qui concernent la vie et les travaux de ce grand industriel*", Gent, 1853, p. 38.
- (30) Dit geschrift van Lieven Bauwens werd uitgegeven te Gent in 1808 (p. 7).
- (31) N. De Pauw, o.c., p. 10.
- (32) Dit document wordt bewaard in de *Archives Nationales* te Parijs, en geciteerd door A. Desprechins, o.c., p. 23.
- (33) Lammens zal later veroordeeld worden, beschuldigd van het uitvoeren van machines, het verleiden van werklieden en verraad tegen het land. N. De Pauw, o.c., p. 40.
- (34) Deze werd om dezelfde reden als Lammens veroordeeld.
- (35) Hulse is een constructeur van machines te Manchester.
- (36) Brief van J. Watt naar Lieven Bauwens, 31.7.1797, geciteerd in A. Desprechins, o.c., p. 22.
- (37) Harding was een der nauwste medewerkers van Bauwens. Hij zorgde niet alleen voor de bestellingen der machines, maar ook voor het aanmonstren van arbeiders.
- (38) N. De Pauw, o.c., p. 44 e.v.
- (39) SAG, FNDP 1255.
- (40) Briavoine, *De l'industrie en Belgique*, Brussel, 1839, t. I, p. 312.
- (41) Briavoine, o.c., t. I, p. 324.
- (42) *Moniteur universel* n° 98, 8 nivose jaar X, p. 393.
- (43) 11 maart 1811, *Archives Nationales*, te Parijs, F/121614, *Documents sur le commerce, l'industrie, l'agriculture des départements étrangers en III - 1814, Escaut-Forêts*, geciteerd in F. Leleux, o.c., p. 63.
- (44) nl. met Frans de Vos in 1804, met Heyndrickx in 1805, later met Jean Guinard, Jean Heyman, allen echtgenoten van zusters van Lieven Bauwens.
- (45) Rosseel en Lousbergs.
- (46) Dit wordt vermeld in een brief van prefekt Faipoult aan de minister van binnenlandse zaken, 5 november 1807. *Archives Nationales de Paris*, F/12164, geciteerd door J. Dhondt, o.c., p. 245.
- (47) Brief van L. Bauwens naar de prefekt, 16.3.1812, RAG, A. Dép. de l'Esc., 1655.
- (48) RAG, A. Dép. de l'Esc., 1655.
- (49) RAG, A. Dép. de l'Esc., 1655.
- (50) *Administration de l'enregistrement et des Domaines du département de l'Escaut*, 22 dec. 1814, RAG, A. Dép. de l'Esc., 1655. Het gaat om een brief geschreven vanwege deze administratie naar Dhane-Steenhuysse, *intendant départementale de l'Escaut*.

- (51) Brief van L. Bauwens naar B. De Pauw, 18 december 1821, SAG, FNNDP 9.
- (52) RAG, A. Dép. de l'Esc., 1654, 1° liasse, Doc. L.B.
- (53) cfr. correspondentie met B. De Pauw, SAG, FNNDP 9.
- (54) Brief van L. Bauwens aan de minister van binnenlandse zaken, in antwoord op een petitie van Farrar, s.d., SAG, FNNDP 86.
- (55) Bewaard in SAG, FNNDP.
- (56) SAG, FNNDP 925.
- (57) Brief van Hulse aan de minister van binnenlandse zaken, 16.4.1800, Arch. Nat., F/12 2195. Geciteerd in F. Leleux, o.c., p. 128.
- (58) 31 nov. 1800. Dit kontrakt hebben wij niet teruggevonden in het FNNDP, zodat we ons moesten baseren op het onvolledige citaat ervan in F. Leleux, o.c., pp. 90-91. De auteur geeft geen bronvermelding.
- (59) Deze prijs lijkt zeer laag. In een brief van 5 april 1800 aan L. Bauwens, meent Farrar de prijs van een Mule Jenny te moeten vaststellen op 65 gouden louis, nl. als het een machine van 216 spullen betreft. SAG, FNNDP 914.
- (60) 16 september 1803.
- (61) De bedoeling van de regering was, het gebruik van de Mule Jenny te verspreiden door verschillende exemplaren ten toon te stellen en aldus de gelegenheid te scheppen ze na te maken. Maar blijkbaar was dit dus niet Bauwens' bedoeling, want hij levert niets. Daarenboven, het assortiment dat hij na de wedstrijd in het Conservatorium van Kunsten en Ambachten te Parijs had achtergelaten, was niet volledig en lag ver beneden de waarde van de som die ervoor betaald werd. We verwijzen hiervoor naar de brief van de minister van binnenlandse zaken aan Faipoult, 29 frimaire an XIV (dec. 1805), RAG, A. Dép. de l'Esc. 1655. Het is dus vrij duidelijk dat Bauwens kost wat kost wil beletten dat 'zijn' Mule Jenny verspreid wordt. In deze zaak wordt hij bijgestaan door prefekt Faipoult, die op dat ogenblik zelf een katoenfabriek opricht, en natuurlijk voor de levering van machines afhankelijk is van de goede wil van Bauwens.
- (62) Het kontrakt zelf vonden wij niet terug. Het wordt door Farrar vermeld in zijn petitie naar de minister van binnenlandse zaken, 9 september 1808, SAG, FNNDP 915.
- (63) SAG, FNNDP 915.
- (64) Farrar werd inderdaad verscheidene malen door Bauwens naar Engeland gezonden om er de laatste nieuwigheden inzake katoenmachines aan de weet te komen, hetgeen voor deze "landverrader" zoals hij immers in Engeland werd beschouwd, niet zonder gevaren was.
- (65) De regering was aanstonds na het toekennen van de prijs begonnen met het storten van de sommen, als vergoeding voor het assortiment dat in het bezit was van het conservatorium en de 20 andere assortimenten die ze bij Bauwens besteld had. In 1805 komt de minister van binnenlandse zaken tot de konstatie dat Bauwens eigenlijk al 105.000 F geïnd heeft, maar verder niets van zich heeft laten horen. De bemiddeling van Faipoult heeft als gevolg dat een voor Bauwens zeer nuttige regeling wordt getroffen. De regering had 20 assortimenten besteld, die per stuk 20.000 F kostten, en waarop Bauwens 10 % winst kreeg. Dit zou hem in totaal 40.000 F aan winsten opleveren. Deze 40.000 F mag hij nu beschouwen als eigenlijke prijs. De onvolledige enige machine die wel geleverd werd - degene waarmee hij de prijs gewonnen had - wordt betaald met 20.000 F. Bauwens die 105.000 F ontving is de regering dus nog 45.000 F schuldig, waarvoor deze hem 2 Mule Jennies vraagt. Hij levert ze niet en zal dat ook nooit doen. In Faipoult vindt Bauwens iemand die het steeds voor tussen de gebroeders Bauwens nog niet officieel was (deze breuk werd notarieel pas in 1804 bekrachtigd), en zo was het mogelijk dat François de sommen ontving. Het eigenaardige is niet zozeer dat Bauwens' argumentatie verandert, maar dat hij zichzelf tegenover de regering blootgeeft. Dit gebeurt in zijn *Mémoire de Liévin Bauwens sur*
- contrainte au paiement de 45.000 F solidairement avec son frère François Bauwens, s.d.*, waarschijnlijk te dateren in 1812, SAG, FNNDP 921. Hij geeft daarin duidelijk toe dat de idee, door de publiciteit die de regering rond de tentoongestelde Mule Jennies zou maken en die hem van zijn monopolie zou kunnen beroven, hem niet erg aanstaat.
- (66) SAG, FNNDP 915.
- (67) s.d., SAG, FNNDP 915. Slechts Leleux, o.c., p. 249, spreekt in een voetnoot over de klacht van Farrar, maar niet over het antwoord van Bauwens.
- (68) Bauwens spreekt over francs, Farrar over ponden.
- (69) Deze gegevens kan men afleiden uit het Centraal kasboek van de Chartreuse, SAG, FNNDP.
- (70) J. Dhondt, *Notes sur les ouvriers industriels gantois à l'époque française*, Revue du Nord, XXXVI, 1954, p. 314.
- (71) Varlez, *Les salaires dans l'industrie gantoise. I. Industrie cotonnière. Rapport et enquête*, Brussel, 1901, p. 30.
- (72) J. Dhondt, o.c., 1954, p. 315.
- (73) SAG, FNNDP 1282.
- (74) J. Dhondt, o.c., 1954, p. 315.
- (75) Brief van Frans de Vos aan de burgemeester, SAG, MA, K 60/1.
- (76) We hebben alle reden om de hypothese als zouden de reglementen van Gent en Drogen gelijkaardig zijn, aan te nemen. We hoeven hierbij slechts te denken aan het feit dat Bauwens de leertijd van de arbeiders die hij in de centrale gevangenis te Gent liet werken, op niet minder dan hetzij zeven, hetzij drie jaren te brengen, al naargelang hun bezigheid. Zie hiervoor de brief van Bauwens aan Giron, inspekteur van de werken in de centrale gevangenis, 22 thermidor jaar XI, waarvan de inhoud hem opneemt bij de regering.
- Het lijkt wel vreemd dat Bauwens, die gans Gent voorziet van Mule Jennies, in de onmogelijkheid verkeert om er twee naar de regering te zenden, zoals hijzelf en de prefekt beweren. Men kan daaruit enkel maar besluiten dat hij niet wil. Bauwens weet zeer goed waarom : als de regering de machines in haar bezit heeft, zal ze die inderdaad tentoonstellen, met als gevolg dat de Mule Jenny nagemaakt kon worden en hij zijn feitelijk monopolie kwijt is.
- Het duurt tot 1812 eer de zaak weer wordt opgerakeld en de regering een hypotheek ter waarde van 45.000 F neemt op de bezittingen van Bauwens. Tevoren had Bauwens steeds een uitstel van levering gevraagd met als argument dat zijn zaken er zo slecht voorstonden. Nu verandert zijn argumentatie : hij is deze som niet schuldig aan de regering, het is zijn broer François. Het geld werd inderdaad gestort op een ogenblik dat de breuk kan afgeleid worden uit de brief van Faipoult, idem datum, SAG, FNNDP 520.
- (77) Arch. Nat. F/20 184, geciteerd in Leleux, o.c., p. 156.
- (78) *Recueil des lois, décrets impériaux et arrêtés, concernant les attributions du Conseil de Prud'hommes de Gand*, SAG, MA, K 10/1, wet 22 germinal an XI, titre 5.
- (79) Bvb. een brief van Davons, werkzaam bij de minister van binnenlandse zaken, aan Bauwens, vanuit Parijs, 27 prairial jaar XII, SAG, FNNDP 818 : *j'ai reçu, mon cher monsieur, une lettre sans date qui m'est parvenu le 20 du courant et par laquelle vous prenez la peine de me recommander Mr. Malpé pour la place de commissaire de police que l'on croit prêt à vaguer.*
- In het FNNDP 120 bevindt zich een soortgelijke brief van de Parijse politiefchef waarbij deze aan L. Bauwens laat weten dat de betrekking van commissaris te Gent reeds toegewezen werd, en dus niet aan Bauwens' kandidaat, mr. De Vispoel, kan gegeven worden. Deze brief dateert van 8.11.1805.
- (80) SAG, MA, reeks K 2/1 G. In deze map bevindt zich een uitvoerig schrijven van L. Bauwens, van maart 1809, gevoegd bij de gegevens die hij moest indienen over de toestand van zijn fabrieken op 1 mei en 1 november 1808. Het citaat komt uit de-

- ze uiteenzetting, getiteld "Observations sur le tissage des étoffes de coton", maar ze gaat over de katoenindustrie in het algemeen.
- (81) Brief van Bauwens aan de prefekt van het Schelde-departement, 20 brumaire jaar XIII, RAG, A. Dép. de l'Esc., 1654, 1° liasse, doc. L.B.
- (82) *Recueil des lois, décrets impériaux et arrêtés, concernant les attributions du Conseil de Prud' hommes de Gand*, SAG, MA, K/10/1.
- (83) Brief van Bauwens aan de burgemeester, 19 juni 1807, SAG, MA, K 60/1.
- (84) Brief van Bauwens aan de burgemeester, juni 1807, SAG, MA, K 60/1.
- (85) Brief van Wijnsberghe aan de burgemeester, 5.4.1808, SAG, MA, K 60/1.
- (86) Brief van Bauwens aan de burgemeester, april 1808, SAG, MA, K 60/1.
- (87) J. Dhondt, o.c., 1954, p. 318.
- (88) Brief van Bauwens aan de burgemeester, 4.2.1810, SAG, MA, W2.
- (89) *Avanti, Een terugblik. Bijdrage tot de geschiedenis van de Gentse arbeidersbeweging*, Gent, 1930, p. 26.
- (90) RAG, A. Dép. de l'Esc., 1656.
- (91) Brief van de prefekt aan de burgemeester, 13.2.1810, RAG, A. Dép. de l'Esc., 1656.
- (92) SAG, MA, K 2/1 G.
- (93) Scholl, *De Gentse werkrechtvaardersraad, de oudste van België (1810-1859)*, Gids op maatschappelijk gebied, XLVII, 1956, p. 1047 e.v. p. 1049.
- (94) A. Posman, *Sociale toestanden bij de arbeiders te Gent gedurende de Franse tijd*, onuitgegeven dissertatie RUG, 1968, dl. II, p. 225.
- (95) Scholl, o.c., pp. 1050-1051.
- (96) Coppejans-Desmedt, *Bijdrage tot de studie van de goeie burgerij te Gent in de 18de eeuw*, Hand. K.A. Lett. XIV - 17, p. 82.
- (97) F. Leleux, o.c., p. 107.
- (98) *Inventaris bibliotheek Bauwens te Drogen*, opgesteld door Cocquit in 1822, SAG, FNDF 113.
- (99) F. Leleux, o.c., p. 107, geen bronvermelding.
- (100) Brief van Faipoult aan L. Bauwens, 18.1.1801, SAG, FNDF 520.
- (101) SAG, FNDF 520.
- (102) F. Leleux, o.c., p. 108.
- (103) SAG, FNDF 124.
- (104) Arrêté n° 411, 29 pluviöse IX, *Recueil des arrêtés du préfet du département de l'Escaut*, III, p. 180.
- (105) Brief van L. Bauwens aan de gouverneur van Oost-Vlaanderen, RAG, A. Dép. de l'Esc., 1654, 1° liasse, Doc. L.B.
- (106) Geciteerd in F. Leleux, o.c., p. 109.
- (107) t. II, p. 96.
- (108) Arch. Nat. Paris, F 4/1052, geciteerd in Nève, *Gand sous la domination française*, Gand, 1927, p. 351-352. Het gaat om een rapport van 7 messidor jaar IX.
- (109) *Moniteur universel*, 3 vendémiaire an X, folio 5 & 6, geciteerd in F. Leleux, o.c., p. 132.
- (110) Verhaegen, *La Belgique sous la domination française*, t. IV, p. 364-366.
- (111) Claeys, *Mémorial de la ville de Gand*, 1792-1830, Gand, 1902, p. 297.
- (112) Th. Van Elewyck, *La Maison de Force à Gand sous le consulat*, Gand 1924, p. 19.
- (113) Bvb. Camus, *Voyage fait dans les départements nouvellement réunis*, t. II, p. 96. Andere schrijvers, zoals P. Claeys, o.c., nemen dit cijfer van hem over.
- (114) Van Elewyck, o.c., p. 17.
- (115) Vanaf ventose jaar IX wordt Bauwens hoofd van de fabriek in de gevangenis, maar Van Rossem, de kommandant, blijft administratief en disciplinair directeur.
- (115) Van Elewyck, o.c., p. 26.
- (116) Brief van Van Rossem aan de prefekt, 27 messidor jaar X, geciteerd in Van Elewyck, o.c., p. 27.
- (117) Geciteerd in Van Elewyck, o.c., p. 28-29.
- (118) Brief van Van Rossem aan de prefekt, 27 messidor jaar X, geciteerd in Van Elewyck, o.c., p. 29.
- (119) p. 90.
- (120) Brief van prefekt Faipoult aan Bauwens, 28 januari 1801, SAG, FNDF 520.
- (121) Van Elewyck, o.c., pp. 10-12.
- (122) Van Elewyck, o.c., p. 21.
- (123) Brief van Rossem aan de prefekt, 3° jour complémentaire an XI, geciteerd in Van Elewyck, o.c., p. 22.
- (124) Brief van 5 frimaire jaar XII, geciteerd in Van Elewyck, o.c., p. 22.
- (125) Brief van Claes aan Giron, 6.4.1804, SAG, FNDF 941.
- (126) Brief van Claes aan Giron, 6.4.1804, SAG, FNDF 941.
- (127) A. Posman, o.c., dl. II, p. 357; p. 359.
- (128) RAG, A. Dép. de l'Esc. 569. Brief Faipoult aan Bauwens, 5.4.1808.
- (129) Brieven van L. Bauwens aan B. De Paus, 1 en 14 november 1808, SAG, FNDF 9.
- (130) SAG, FNDF 935.
- (131) RAG, A. Dép. de l'Esc. 569.
- (132) Brieven van 22 pluviöse jaar X; 1° jour compl. jaar X; 29 vendémiaire jaar XI; 4 brumaire jaar XI; 13 frimaire jaar XI; 14 germinal jaar XI; allen van Van Rossem aan Bauwens en geciteerd in Van Elewyck, o.c., p. 20.
- (133) Brief van Van Rossem aan Bauwens, 14 nivose jaar XII, Van Elewyck, o.c., p. 24.
- (134) SAG, FNDF 941.
- (135) Brief van 4.10.1807, SAG, FNDF 942.
- (136) Brief van Faipoult aan Bauwens, 10.8.1803, SAG, FNDF 520.
- (137) Brief van 13.8.1803, SAG, FNDF 518.
- (138) SAG, FNDF 520.
- (139) Van Elewyck, o.c., p. 30.
- (140) Brief van Bauwens aan d'Houdetot, 28.12.1809, SAG, FNDF 944.
- (141) SAG, FNDF 708; 520.
- (142) Oktober 1808, SAG, FNDF 9.
- (143) Brief van L. Bauwens aan B. De Pauw, 17.10.1808, SAG, FNDF 9.
- (144) Brief van L. Bauwens aan B. De Pauw, 1.11.1808, SAG, FNDF 9.
- (145) Idem.
- (146) Brief van Beaucarne i.n.v. de prefekt aan L. Bauwens, van 28.12.1809, SAG, FNDF 935.
- (147) Dit wordt o.a. aanvaard door F. Leleux, o.c., p. 110; en door A. Desprechins, o.c., p. 57.
- (148) Bauwens zegt over deze gevangenis nooit een woord, en in geen enkele brief aan hem gericht is hier een allusie op te vinden. De vroegste biografen van Bauwens vermelden dit feit eveneens niet. Pas rond 1805 begint men deze derde gevangenis te vermelden. Een mogelijk antwoord op dit probleem is het volgende: Elvine Bauwens, de dochter van L. Bauwens, was gehuwd met de directeur van deze gevangenis, nl. Rijshuvels, geboren in 1807, gestorven in 1855. Het huwelijk werd in 1834 gesloten. Misschien heeft men uit de functie van Bauwens' schoonzoon, die hijzelf echter nooit gekend heeft, deze konklusies getrokken.
- (149) Dokumenten uit RAG, A. Dép. de l'Esc., geciteerd in Leleux, o.c., pp. 213-214.
- (150) Brief van Bauwens aan Driessens, augustus 1821, SAG, FNDF 8.
- (151) Brief van Bauwens aan B. De Pauw, 28.1.1806, SAG, FNDF 9.
- (152) H. De Schamphelleire, E. Witte, met medewerking van F. Borré, *Vrijmetselaars te Gent tijdens het Empire en de Hollandse periode (1804-1824)*, Handelingen van de Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent, Nieuwe Reeks, dl. XXV - 1971, Gent, 1971, p. 18 (in een overdruk van dit artikel).
- (153) nl. 5 voet en 3 duim. Dit gegeven staat vermeld in het paspoort dat Lieven Bauwens verkreeg van het *Directoire Exécutif* op 12 november 1797. De tekst werd overgenomen door A. Desprechins, o.c., p. 23.
- (154) Brief van L. Bauwens naar B. De Pauw, 14 november 1808, SAG, FNDF 9.
- (155) Brief van Montobio naar L. Bauwens, 23.2.1809, SAG, FNDF 56.
- (156) Brief van L. Bauwens naar B. De Pauw, 15 september 1820, SAG, FNDF 9.

- (157) Brief van L. Bauwens naar B. De Pauw, 12 juli 1820, SAG, FNDF 9.
 (158) Brief van L. Bauwens naar B. De Pauw, 6 december 1813, SAG, FNDF 9.
 (159) Brief van L. Bauwens naar B. De Pauw, 5.2.1822, SAG, FNDF 9.
 (160) Brief van L. Bauwens naar B. De Pauw, 10 februari 1822, SAG, FNDF 9.
 (161) Brief van L. Bauwens naar B. De Pauw, 2.3.1822, SAG, FNDF 9.
 (162) Brief Lieven Bauwens aan B. De Pauw, 15.9.1820, FNDF 9.

1826

Devant moi Pierre De Grave
 notaire impérial, à la Résidence De Gand, —
 Chef-lieu du Département de L'Escaut et en
 résidence des Comtes d'Asprel: —
 fut présent Monsieur Lieven Bauwens,
 Manufacturier, à Gand, bien connu à moi notaire
 susdit.

Lequel déclare avoir en jouissance une pompe
 à vapeur appliquée à la levure de la pâte
 de Blé dans le local sus dit et dont l'achat
 laquelle provient de Monsieur Jacques Constantin
 Perier, de Chaillot près Paris et sur laquelle le
 sieur Compagnant eût au sieur Fovier la
 somme de huit mille cinq cents cinquante deux
 francs quatrevingt quatre centimes.

Et à Valoir sur cette somme le dit sieur
 Lieven Bauwens Compagnant a été obligé et
 transporté avec toute promesse de garantie,
 fournie et faite Valoir en numéraire effectif, à
 au profit du dit sieur Fovier, liquidé, représenté
 par le sieur Michel Marinot, avoué à Gand,
 son fondé de pouvoir, par l'intermédiaire du sieur
 Martial Théophile Barrois, demeurant à
 Paris, dont acte passé à Paris le deux Janvier
 dernier entre Monsieur et son Compagnant,
 notaire à Paris, enregistré le trois sur des

◀ Schets vooraanzicht van een vleugelspinmachine, naar vermelding van Napoleon De Pauw door Lieven Bauwens vervaardigd in Engeland in 1798, met de rugvermelding: *Plans des machines envoyés.*

Merkwaardig is het feit dat het hier een *vleugelspinmachine* betreft en geen *mule jenny*. Zou het tot tweemaal toe aanslaan van een lading machine-onderdelen door de Engelse overheid eind 1798 ertoe hebben bijgedragen dat Bauwens enkel de *mule jenny* kon reconstrueren op het kontinent? (zie p. 57)
 (SAG, Fonds NDP, 115 c)

Notariële akte getuigende van de aanwezigheid van een stoommachine geleverd door het constructieatelier Perrier te Chaillot (nabij Parijs) aan Lieven Bauwens' Kart- huizerklooster voor de aandrijving van de kaarderij (in de spinnerij werden de *mule jennys* blijkbaar nog volledig manueel bediend), geregistreerd op 6 augustus 1806. (SAG, Fonds NDP)

Lieven Bauwens, een ets door N.S. Colleye, met de medaille die hem in 1805 door het Gents schepencollege was verleend voor *bewezen diensten*...
 (Foto Archief M.I.A.T., Gent) ▶